

HIKMET

İLMİ ARAŞTIRMA DERGİSİ - JOURNAL OF SCIENTIFIC RESEARCH

ADEKSAM
Gostivar - Makedonya
Macedonia

HİKMET

İlmi Araştırma Dergisi, 14/2009

Sahibi

ADEKSAM adına
Tahsin İBRAHİM

Editör

Doç. Dr. Fadıl HOCA

Editör Yardımcısı

Dr. Mensur NUREDİN

Yayın Kurulu

Dr. Aziz ŞEN
Dr. Fatma HOCİN
Mr. Bülent DERVİŞ
Mr. Sami İslamoğlu
Mr. Habil MUSTAFA
Mr. Hülya DAUT - SKUKA
Mr. Melahat ALİ
Mr. İslam YUSUF

**Bilim Kurulu ve
Hakemlerimiz**

Prof.Dr. Hamdi HASAN
Prof.Dr. Yusuf HAMZAOĞLU
Prof.Dr. Tacide HAFİZ
Prof.Dr. Ahmed ŞERİF
Prof.Dr. Erol ŞABANOV
Doç.Dr. Numan ARUÇ
Doç.Dr. Nazım İBRAHİM

Tasarım

İlker ALİ

Tercüme

Luan ALİ

İrtibat

hikmetdergisi@hotmail.com
www.hikmet.adeksam.org

ADEKSAM

MATÜSİTEB üyesidir

İçindekiler

OSMANLI ÖNCESİ

BULGARİSTAN TÜRK LÜĞÜ

Prof. Dr Yusuf HAMZAOĞLU

(7 - 25)

BALKANLILARIN İSLAM KİMLİĞİ

Doç.Dr. Numan ARUÇ

(26 - 35)

POETIC GEOGRAPHY AND LANGUAGE
IN THE POETRY

AND PROSE OF YAHYA K.BEYATLI

Doç. Dr. Fadıl HOCA

(36 - 43)

BENLİZÂDE İZZET MEHMED BEY'İN
SÂKÎNÂMESİ

Yrd.Doç.Dr. Sait OKUMUŞ

(45 - 79)

MAKEDONYA'DA "ÇOCUK

EDEBİYATI" NIN KAYNAKLARINA BİR
BAKIŞ

Dr. Recai ÖZCAN

(80 - 92)

MAKEDON VE ARNAVUT LİRİK HALK
TÜRKÜSÜNDE SÖZCÜK OLUŞTURMA
SİSTEMİNDE TÜRKÇE SÜFİKSLER

Dr.Fatma HOCİN

(93 - 104)

OSMANLI DÖNEMİNDE

BALKANLARDA AZINLIK HAKLARI

Mr. sci. Habil MUSTAFA

(105 - 116)

MAKEDONYA'NIN AVRUPA
BİRLİĞİNE ÜYELİK SÜRECİ VE
ÜLKEDEKİ AZINLIKLARA ETKİSİ

Mr. sci. Abdülmecit NUREDİN

(117 - 130)

BAŞ YAZI

Saygıdeğer okuyucular, 7 yıldır aralıksız ve sürekli olarak yayınlanan ve Makedonya'nın yegane ilmi-araştırmalar dergisi olan HİKMET'in 14. sayısı yanından çıkmış bulunmaktadır. Bundan önceki sayılarda olduğu gibi, bu sayıda da değerli hocalarımızdan-araştırmacılardan önemli makaleleri ihtiva eden dergimizin yeni sayısı ile karşınıza çıkmış bulunmaktayız. Şimdiye kadar dergi editörlüğünü yöneten Sn. Dr. Enis Recep'e yapmış olduğu hizmetlerinden dolayı şükranlarımızı bildirerek, bundan böyle HİKMET dergisinin editörlüğü görevini üstlenmiş bulunmaktayız. Bundan hareketle, derginin editör yardımcılığı ve yayın kurulu yanısıra, bilim ve hakem kurulunda da bazı değişikliklerin yapıldığını bildirmek mecburiyetindeyiz. Keza, dergimize gönderilen makalelerin özet ve abstract bölümlerinin formatlarının değiştirildiğini ve yeni bir hüviyete kavuşturulduğunu ifade ediyoruz.

HİKMET dergisinin bu 14. sayısında çok değerli 8 makale ile karşınıza çıkıyoruz. Prof. Dr. Yusuf Hamzaoğlu hocamızın ilk makalesi olan "Osmanlı Öncesi Bulgaristan Türklüğü-Proto Bulgar Türkleri" adlı makalesi aynı zamanda HİKMET dergisine hocamızın gönderdiği ilk makalesi olması hasebiyle, daha da önem arz ettiği aşikardır. Son derece ilginç ve içerdiği mahiyeti itibarıyla değerli okuyuculardan çok fazla ilgi göreceği bir makale olduğu muhakkaktır. Doç. Dr. Numan Aruç'un "Balkanlıların İslam Kimliği" adlı konusu geniş kamuoyunun ve özellikle dergi okuyucuların hem ilgilerini hem de dikkatlerini çekeceği muhtemeldir. Yrd. Doç. Dr. Sait Okumuş hocamızın "Benlizade İzzet Mehmet Bey'in Sakinamesi" konusu da, Divan edebiyatımızda çok fazla araştırılmayan Sakinameler konusunu ele alarak incelemiştir. Bu makale, bu konuları işleyen ve araştıran araştırmacılar tarafından dikkatle izleneceği ve okunacağı aşikardır. Dr. Recai Özcan hocamızın "Makedonya Çocuk Edebiyatının Kaynaklarına Bir Bakış" adlı konusu, hiç şüphesiz ki, okuyucularımız tarafından ilgi duyulacağı ve hatta bu konuda yön vereceği olması hasebiyle, ilginç bir konu olduğu kanaatindeyiz. Dr. Fatma Hocin hanımın, ele aldığı konu ise "Türkçe Süfikslerin Arnavutça ve Makedoncadaki Kullanım" şekilleridir. Dillerarası karşılaştırma yapılması açısından ilginç bir makale olduğu hiç şüphesizdir. Genç araştırmacılarımızdan Mr. Habil Mustafa'nın ele

almış olduğu “Osmanlı Döneminde Balkanlarda Azınlık Hakları” adlı konu önemli ve herkesin ilgisini çekeceği bir konu olması itibarıyla, okurlarımız tarafından beğeni ile okunacağı muhtemeldir. Diğer bir genç araştırmacımız olan Mr. Abdülmecit Nuretin “AB Bütünleşme Sürecinin Azınlıklara Etkisi” adlı konusu, ile bu çağdaş konuya bir açıklık getirerek ve bir ışık açarak değinmektedir. Bu konu vasıtasıyla, geniş kamuoyunu bilgilendirerek tüm okuyucuların ilgisini çekeceği şüphesizdir.

Değerli okuyucular, HİKMET dergisinin bu 14. sayısına kendi ilmi makalelerini gönderme zahmetinde bulunan değreli hocalarımıza-araştırmacılara HİKMET ve ADEKSAM adına saygı ve şükranlarımızı bildirir, derginin teknik olarak hazırlanmasında hizmeti geçen herkese teşekkür eder, mahiyeti farklı ve değreli yeni bir HİKMET dergisi ile buluşmak dileğiyle, hepiniz şen ve esen kalın, Allaha emanet olun.

Editör:
Doç. Dr. Fadıl Hoca

OSMANLI ÖNCESİ
BULGARİSTAN TÜRKLÜĞÜ

Proto Bulgar Türkleri

Prof. Dr. Yusuf HAMZAOĞLU*

ÖZET

Günümüzde Bulgaristan adıyla anılan devletin toprakları 372 yılından sonra değişik Türk boylarının yerleşme yeri oldu. Bugün Bulgar adı ile anılan milletin etnik kökeni Türklerle bağlantılıdır. Proto Bulgar Türkleri adlarını kendi lehçelerinde Beş-Oğur veya Beş-Oğuz anlamına gelen Belgur'dan almış olduklarını öne sürmektedirler.

Bulgar adı Doğu ve Orta Avrupa'da 354, Balkanlar'da ise 482 yılından sonra anılmaya başladı. Proto Bulgar Türkleri'nin atayurtları diğer Türk kavimlerinin de atayurtları olan Pamir, Altay ve Tanrı Dağları arasındaki topraklardır. M.Ö.III-M.S.II. yüzyılları arasındaki dönemde Proto Bulgar Türkleri Hun Türkleri'ne bağlandılar. Onların rehberliğinde Orta Asya'dan Karadeniz'in kuzeyine ve oradan Avrupa'ya ve Balkan Yarımadası'na yerleştiler.

XI. yüzyılın ortasında Peçenek Türkleri'nin Karadeniz'in kuzeyinde bulunan Rusya, Ukrayna ve Moldova üzerinden Balkan Yarımadası'na indikleri bilinmektedir. Volga Bulgar Türkleri'nden ve Kafkasyalılar'dan kabul ettikleri İslâm'ı yerleştikleri yerlere de yaydılar.

1078-1091 yılları arasındaki dönemde kardeşleri Kuman Türkleri'yle birlikte başkenti Kumanova olan Kuman-Peçenek Türk Federasyonu'nu veya Konfederasyonu'nu kurdular. Peçenek-Kuman Türk Federasyonu'nun Balkanlar'da oldukça önemli askerî, dinî ve siyasi gücü oluşturduğundan, özellikle çok kalabalık Müslüman Türkün ve gayr-i Türk Müslüman'ın bulunmasından korkan Bizans, yaptığı entrikalarla bu Türk Federasyonunu bozmaya ve 1091 Lebnion Savaşı'nda Kuman Türkleri'ni altın para karşılığında Peçenek Türkleri'ne karşı kullanmaya muvaffak oldu.

Anahtar Kelimeler: Türk Boyları, Proto Bulgarlar, Kumanlar, Peçenekler, Balkan Yarımadası

---

* Makedonya-Üsküp Pedagoji Fakültesi Öğretim Üyesi

ABSTRACT

Today, 372 in Bulgaria named after the state land settlement of various Turkish tribes were present location. Today, with the name referred to the Bulgarian nation and ethnicity are linked to Turkey. The names of Bulgarian Turks, in their own proto polish or five-Ogur have received Oğuz means Belgurdian they are put forward. Bulgarian name of Eastern and Central Europe 354, while 482 years after Balkans began to be called. Bulgarian Turks, Turks and other tribes also fatherland Proto fatherland the Pamir, Altai and Tian Shan between 'first lands. B.C III and A.D II centuries, the period between the Proto Bulgarian Turks in Turkey Connecting to Hun added.

Their guidance and thence to the north of the Black Sea in Central Asia to Europe and settled in the Balkan Peninsula. In the middle of XI century in the north of the Black Sea of Turkey Pecenek Russia, Ukraine and Moldova are known in the Balkan Peninsula through. Volga Bulgaria and Turkey from which they have accepted Islam in Caucasians place where they were also either. The years 1078-1091 in the period between siblings with Kuman Turks capital of the Kumanovo Kuman-Pecenek Turkey Federation or Confederation They lay .Peçenek Kuman Turkish Federation in the Balkans, very important military and political power of religion creates a very crowded, especially Muslim Turks and non-Muslims Turks From the Byzantine fear that with this scheme to disrupt Turkey Federation and Turks in 1091 under Kuman Leunion in the war against Turks to use the money in return succeed Pecenek was

Keywords: in Turkish Tribes, Proto Bulgarians, Kuman , Pechenegs, Balkan Peninsula.

Günümüzde Bulgaristan adıyla anılan devletin toprakları 372 yılından sonra değişik Türk boylarının yerleşme yeri oldu. Bugün Bulgar adı ile anılan milletin etnik kökeni Türklerle bağlantılıdır. Proto Bulgar Türkleri adlarını kendi lehçelerinde Beş-Oğur veya Beş-Oğuz anlamına gelen Belgur'dan almış olduklarını öne sürmektedirler. Ancak, Bulgar adı "karıştıran" anlamında olan "bulgalayan" partisipi veya "karıştırmak" anlamında olan "bulgalamak" infinitifinden gelmektedir. Bulgar adına "samur avcısı"¹ kelime anlamı da verilmektedir.

Bulgar adı Doğu ve Orta Avrupa'da 354, Balkanlar'da ise 482 yılından sonra anılmaya başladı. Proto Bulgar Türkleri'nin atayurtları diğer Türk kavimlerinin de atayurtları olan Pamir, Altay ve Tanrı Dağları arasındaki topraklardır. Proto Bulgar Türkçesi, Hun, Avar, Göktürk, Uygur, Hazar, Oğuz, Peçenek, Kuman, Anadolu, Kazak, Azerî, Özbek, Türkmen, Kırgız, Karakalpak, Yakut, Tuva, Abakan ve diğer Türk boylarının konuştukları lehçelerden biridir.

M.Ö.III-M.S.II. yüzyılları arasındaki dönemde Proto Bulgar Türkleri Hun Türkleri'ne bağlandılar. Onların rehberliğinde Orta Asya'dan Karadeniz'in kuzeyine ve oradan Avrupa'ya ve Balkan Yarımadası'na yerleştiler. Hun ve Bulgar Türkleri arasındaki bağılılık VII. yüzyıldan kalan "Bulgar Hanları Listesi"nde de görülmektedir. Proto Bulgar Türkleri'nin sosyo-ekonomik, kültürel ve siyasî hayatı Hun Türk Devleti'nin yükselmesine, devlet kurma tecrübesi ise büyük komutan Attilâ'ya bağlıdır. Onlar, Hakan Attilâ'nın kurduğu Kabileler Birliği'nin dahilinde bulundular. Attilâ'nın ölümünden sonra ise yerine geçen oğlu İrnek'in kurduğu konfederasyona bağlı kaldılar. Adı geçen konfederasyon Tuna Irmağı'nın Karadeniz'e dökülen kolları ve Kafkas Dağları arasındaki araziye kapsıyordu. Proto Bulgar Türkleri'nin bir kısmı Avar Türkleri'nin ardından Avrupa'ya ve Balkanlara, bir kısmı Kuzey Kafkasya'nın batı kesimine ve Don Irmağı'nın kıyılarına, bir kısmı Orta İdil Havzası'na, bir kısmı ise M.Ö.149-127 yılları arasındaki dönemde Doğu Anadolu'ya yerleşti. Proto Bulgar Türkleri bağımsızlığa kavuştuktan sonra anılmaya ve siyasî sahneye çıkmaya başladılar. Bulgar adını ilk kez uzun zaman kaldıkları Kuzeybatı Kafkasya'da kullandılar. Onların bir kısmı Kafkasların kuzey-

1 Иван Божилов, Вера Мутафчиева, Константин Косев, Андрей Пантев, Стойчо Грънчаров, История на България.София 1944, 32

batisına, bir kısmı Karadeniz'in kuzeyine, bir kısmı ise Hun Türkleri'yle birlikte Orta ve Batı Avrupa'ya girdi. Hakan Attilâ'nın ölümünden sonra Hun Türk İmparatorluğu dağıldı. Devletin dağılması Kabileler Birliği'nin de dağılmasına neden oldu. Hun ve diğer Türk gruplarının bir kısmı Doğu Avrupa'ya döndü. Dönenler arasında Proto Bulgar Türkleri de bulunuyordu.² Döndükleri topraklarda Bulgar adıyla hayatlarına devam ettiler. Bu adla 480, 486 ve Gepidlerle birlikte 488 yılında Balkan Yarımadası'nda Bizans İmparatorluğu'nun müttefikleri veya düşmanları olarak görüldüler. 493, 499, 502, 535, 540 ve 552 yıllarında Tuna Irmağı'nın güneyinde bulunan Bizans topraklarına girdiler.³

Proto Bulgar Türkleri VI. yüzyılın ikinci yarısında siyasî sahneden kayboldular. Onların yerini Bizans Devleti'nin müttefikleri ve düşmanları olan diğer iki Türk kavmi aldı. Kutrigur Türkleri Karadeniz'in kuzeyine, Utigur Türkleri ise Don Irmağı'nın doğusundaki topraklara yerleştiler ve orada Proto Bulgar Türk Konfederasyonu'nu kurdular.⁴ Kutrigur Türkleri Konfederasyon'un batı, Utigur Türkleri ise doğu kesiminde yaşadılar. Bizans Devleti'nin oyununa gelen bu iki Türk topluluğunun 482 yılında birbirine karşı yürüttükleri savaştan sonra Türk Federasyonu tasfiye edildi. Bizans Devleti bu savaşta yenilgiye uğrayan Kutrigur Türkleri'nden 2 bin aileyi Kavala civarına yerleştirdi.⁵

Utigur Türkleri'nden aldıkları darbeden sonra kendilerini toparlayan Kutrigur Türkleri 558-559 yıllarında Bizans'a karşı savaş açtılar. Savaş esnasında kuvvetlerinin bir kısmı Yunanistan, bir kısmı Gelibolu Yarımadası, Zabergan Han komutasındaki kısım ise İstanbul'a taarruz etti.⁶ Bizans Devleti, Kutrigur Türkleri'nin düzenledikleri taarruzlardan ciddî darbe aldı. Aynı yıllarda Hazar Türkleri'nin taarruzuna uğrayan Kutrigur Türkleri, Kubrat Han'ın idaresinde Karadeniz'in kuzeyindeki ve kuzeybatısındaki topraklara, ancak en çok Basarabya Bölgesi'ne yerleştiler. Kubrat Han orada dağınık halde yaşayan ve Avar Türkleri'ne bağlı olan bütün Proto Bulgar Türkleri'ni kendi idaresine aldı. 642 yılında Kubrat Han'ın ölümünden sonra oğulları arasında çıkan kavgalar yüzünden en büyük oğlu Batbayan veya Bayan Han, Hazar Türk Devleti'ne bağlandı. Ortanca oğlu

---

2 Ibidem, 21-23

3 Ibid., 23

4 Ib., 24

5 Talât Tekin, Tuna Bulgarları ve Dilleri. Ankara, TDKY 1987, 1

6 И.Божиллов, В.Мутафчиева и др. Op.cit., 24

Kotrug veya Kotrag Han, İdil Bulgar Türk Devleti'ni kurdu. En küçük oğlu Asparuh Han ise güneye doğru inerek 659 yılında Tuna Irmağı'nın kollarında Tuna Proto Bulgar Türk Devleti'ni kurdu.

Asparuh Han'ın kurduğu devlet Bizans'ı çok rahatsız etti. Bu yüzden 679 yılında İmparator IV. Konstantin'in kumandasındaki Bizans ordusu bu devlete karşı savaş ilân etti. Asparuh Han'ın emrinde bulunan Türk ordusu Bizans'ı ağır mağlubiyete uğrattı.

Bizans ordusuna karşı kazanılan zaferden güç alan Asparuh Han, aynı yılda Proto Bulgar Türkleri'ni Tuna Irmağı'nın güneyine geçirerek, Deliorman, Balkan Dağları ve Karadeniz arasında uzanan topraklara yerleştirdi. Oralarda yaşayan Slav kabilelerini idaresine aldı. Proto Bulgar Türkleri, ırk, dil, din ve diğer farklılıklar yüzünden Slavlarla karışmadılar. Konuştukları Türkçe, inandıkları Göktanrı, bıraktıkları perçem,⁷ giydikleri kıyafet, âdet, gelenek, fizikî görünüş ve diğer nitelik ve değerleriyle hâlen ilkel bir hayat yaşayan Slavlar'dan çok üstün olduklarından dolayı yönetici zümreyi meydana getirdiler. Slavları devlet işlerine karıştırmadılar. Onları sadece köle ve hizmetçi olarak kullandılar. 763 yılında onların aşağılayıcı tavrına dayanamayan 208 bin Slav, Bizans Devleti'ne göç etti.⁸ Proto Bulgar Türkleri, Orta Asya'dan yeni Türk kavimlerinin gelmeyişi yüzünden yaşadıkları topraklarda azınlıkta kaldılar. Oralarda yaşayan ve çoğunlukta olan Slavların saldırılarına uğradılar. Maruz kaldıkları saldırılara dayanamadıklarından dolayı Slavlarla işbirliği yapmak zorunda kaldılar. Bu olaylardan sonra Slavlar'dan, önce Ortodoksluğu daha sonra ise Slavlığı kabul ettiler.⁹ Böylece Slavlar yerli kavimlerden Dakhlar, Trakhlar, İlyrler ve söz konusu topraklara kendilerinden önce yerleşen Hun, Avar ve Proto Bulgar Türkleri'nin gayr-i Müslim kesimini erittiler. Daha sonra bu kavimler karışımından "Bulgar Slav halkını" meydana getirdiler. Eritme esnasında Proto Bulgar Türkleri'nin Göktanrı'ya ve Şamanizm'e inanan kesimine Ortodoksluğu kabul ettirdiler. Müslüman olan kesim ise büyük baskılara maruz kalmasına rağmen Ortodoksluğu ve Slavlığı kabul etmedi. Bu kesim Anadolu'dan Türklerin gelişine kadar Müslüman Türk olarak yaşadı ve Anadolu'dan gelen Türklerle birlikte Balkanlar'ın fethine katıldı.

7 Far.: Perçem: 1) Başlarını tıraş edenlerin tepede bıraktıkları saç tutamı 2) yele: At perçemi 3) Kâkul. Perçemli: Perçemi, kâkülü olan.

8 Никифор, Византијски извори за историју народа Југославије. Т. I. Београд 1955,242

9 Драган Ташковски, Самоиловото царство. Скопје, Култура 1961, 41

Hıristiyanlaşan ve Slavlaşan Proto Bulgar Türkleri, Slavlarla birlikte kurdukları devlete Bulgaristan adını verdiler.¹⁰

Bulgar bilim adamları günümüze kadar dil, edebiyat, antropoloji, etnoloji, sosyoloji, etnografi, linguistik, tarih ve diğer alanlarda kendilerinin etnik kökenleri hakkında geniş araştırmalar ve incelemeler yaptılar. 831-1000 yılları arasındaki dönemde Proto Bulgar Türkleri'nin köleleri olarak yaşayan Slavlar ve Proto Bulgar Türkleri arasında meydana gelen kaynaşmanın sonunda "Slav Bulgarları" adıyla "yeni bir halk" meydana geldi. Slav Bulgarları'nın nasıl bir insan tipi olduğu bilinmemektedir.

Proto Bulgar Türk'ü gerçekten Slavlaştı mı? Slavlaşmış olduysa Proto Bulgar Türkleri'nden hangi nitelik ve değerleri korudu? Slavlıktan ise ne aldı? Çünkü tamamen Slavlaşmış olsaydı, Anadolu'dan gelen Türk ordularını kurtarıcı olarak karşılamayacaktı? Onlarla birlikte 1371 Meriç ve 1389 Kosova savaşlarına Sırp, Hırvat, Rum, Ulah, Macar, Arnavut, Romen, Alman ve diğer Avrupa ordularına karşı savaşmayacaktı, 1880 yılında Bulgaristan'da yapılan nüfus sayımında "Bulgar Devleti" tarafından beklenen Slav çoğunluğunun yerine Türk çoğunluğunu oluşturmayacaktı. Bu nüfus sayımı esnasında kendilerine "Eski veya Asparuh Bulgarları" diyen Hıristiyan Slav Bulgarları'nın sayısı hayli çoktu. Durumu gören "Bulgar Devleti" söz konusu nüfus sayımını iptal etti.¹¹

Bugünkü Bulgarların Proto veya Tuna Bulgar Türkleri'yle genetik bağları vardır. Proto Bulgar Türk hükümdarı Asparuh Han, Tuna Irmağı, Deliorman, Balkan Dağları ve Karadeniz arasında uzanan arazide yaşayan Slavları kovdu. Onların yerine Proto Bulgar Türkleri'ni yerleştirdi ve orada Proto Bulgar Türk Birliği meydana getirdi. Böylece, Asparuh Han, söz konusu bölgede kendi soydaşlarını çok büyük bir tehlikeyi oluşturan Slavlar'dan kurtardı. Kurduğu güçlü ve disiplinli bir orduyla Slavları Proto Bulgar Türk sosyo-ekonomik, kültürel ve siyasî hâkimiyetine aldı. Fakat onları Türkleştiremedi.

---

10 J.Цвијић, Балканско полуострво и јужнословенске земље. Основи антропологије -ографије. Београд, Завод за издавање уџбеника 1966, 523

11 Г.Т. Данаилов, Иследобания върху демографията на България. - Сборник на БАНУ. Кн. XXIV. Дел: III. София 1931, 385

Proto Bulgar Türkleri'nin Hıristiyanlaşması ve Slavlaşması Balamir veya Malamir Han¹² döneminde başladı, I. Bogoris veya Boris Han¹³ döneminde hız aldı, 1.000 yılında ise tamamlandı. Bu ırk ve din değiştirme olayı aşağı yukarı 150-160 yıl sürdü. Proto Bulgar Türkleri, Türk soyundan çıkarak Slav Bulgarı oldular.

Proto Bulgar Türk Devleti'nin batıya ve güneye doğru yayılmasıyla Hıristiyanların ve Slavların sayısı arttı. Yönetimi ve orduyu ellerinde bulunduran, ancak Hıristiyanlara ve Slavlara kıyasen azınlıkta kalan Proto Bulgar Türkleri kendi devletleri içinde “kayboldular”, varlıklarını hissetti-remez oldular. Bu durumdan faydalanan Slavlar, Proto Bulgar Türkleri'ne karşı korkunç bir ırk ve din taarruzu başlattılar. Uğradıkları taarruza dayanamayan onların gayr-i Müslim kesimi zamanla Slavların “soyunu”, dilini ve dinini benimsemek mecburiyetinde kaldı. Böylece Presyan, Bogoris ve Simeon Han döneminde “Türkleşen” Bulgaristan ve Makedonya Slavları eski soylarına döndüler.

679-852 yılları arasındaki dönemde varlığını sürdüren Proto Bulgar Türk Hanlığı, Erken Orta Çağ'a girdi. Devletin başında Proto Bulgar Türk asıllı han bulunuyordu. Han'ın devleti idare etmekte çok geniş yetkileri vardı. Ordunun başkomutanıydı. Din konusunda da yetkileri vardı. Devletin idare sistemi Proto Bulgar Türkleri'nin elinde bulunuyordu. Omurtag Han'ın tahta oturmasına kadar devletin idare şeklini federalizm sistemi oluşturuyordu. Omurtag Han ise bu sisteme son verdi.¹⁴

VII.-IX. yüzyıllar arasındaki dönemde Proto Bulgar Türk toplumunu Proto Bulgar Türkleri ve Slavlar olmak üzere iki etnik grup oluşturuyordu. Proto Bulgar Türkleri zafer kazanan, Slavlar ise yenilgiye uğrayan gruptu. Bu etnik gruplar birbirinden ayrı olan bölgelerde yaşıyorlardı. IX. yüzyılın ortasından itibaren birbirleriyle karışmaya başladılar.¹⁵ Onların kendilerine özgü inançları, âdetleri ve orfî hukukları vardı. Proto Bulgar Türkleri Göktanrı'ya, Pagan olan Slavlar ise çok tanrılara inanıyorlardı. Proto Bulgar Türkleri Ortodoksluğa çok karşıydılar. 864 yılında Ortodoksluğu

12 В.Н. Златарски, История на първото Българско царство. Т.1. Дел.2. София 1927, 2-3. Balamir Han, 831-836 yılları arasında idarede bulunan bir Bulgar Türk hükümdarıydı.

13 852-889 yılları arasında idarede bulunan bir Bulgar Türk hükümdarıydı.

14 И.Божилков, В.Мутафчиева и др., Ор.сит.,38

15 Ibidem, 38

kabul ettikten sonra bazı zorunlu âyinlerin yürürlüğe girmesiyle onlar ve Slavlar arasında mevcut olan kültür farklılıkları azalmaya başladı.

Bu süreç içerisinde Proto Bulgar Türkleri, Türk soyundan “çıkarak” Slav Bulgarları oldular. Slavlaşan Proto Bulgar Türkleri ve Slavlar arasında çok büyük anlaşmazlıklar çıktı, çatışmalar meydana geldi. Farklı nitelik ve değerlere sahip olan bu iki etnik grup arasındaki çatışma Slavlar’dan nefret eden ve onları yok etmek isteyen Omurtag Han zamanında başladı. Omurtag Han, Ortodoks Slavların ve diğer Ortodoksların çok büyük düşmanıydı. Düşmanlığını aldığı sert tedbirlerle gösterdi. Edirne’de ve diğer yerlerde faaliyete bulunan Bizans misyonerlerini ve piskoposları öldürttü.¹⁶ Omurtag Han’dan sonra iktidara gelen Bogoris Han, Slavları destekledi. Onlara dayanarak idaresini sürdürdü. Proto Bulgar Türkleri’nden Hıristiyanlığı kabul etme sürecini hızlandırmalarını istedi. Kendisi Hıristiyanlığı kabul ettikten sonra bütün teba’aya iki veya en çok üç yıl zarfında yeni dini kabul etmesini emretti. Yeni dinin kabul ettirilmesinde yapılan baskılar ve vahşet Proto Bulgar Türkleri arasında çok büyük tepkilere yol açtı. En büyük tepkiler Pliska civarında meydana geldi. Bogoris Han, isyancılara karşı sert tedbirler aldı. İsyanın öncülüğünü yapan 52 bolyarı aileleriyle birlikte katletti.¹⁷ Proto Bulgar Türk bolyarlarının isyanı din değiştirme ve Slavlar ile başlayan düşmanlık yüzünden çıktı. Proto Bulgar Türk bolyarları için Hıristiyanlığı kabul etme bütün nitelik ve değerlerle birlikte toplumda sahip oldukları ekonomik ve siyasî hâkimiyeti kaybetmek demektir. Bu Türk-Slav Savaşı’nın sonunda azınlıkta kalan Proto Bulgar Türkleri, Bizans’tan ve Papa’dan büyük destek gören Slavlara yenik düştüler. Yenilgiden sonra Hıristiyanlığı ve Slavlığı kabul etmek zorunda kaldılar.¹⁸ Ancak toplumda Proto Bulgar Türkçesi’yle birlikte Slavca da konuşuldu. Belirli bir süre sonra Proto Bulgar Türkçesi’nin yerini Slavca almaya başladı. Zamanla Proto Bulgar Türkleri ve Slavlar arasında etnik farklılıklar azaldı ve Proto Bulgar Türkçesi konuşulmaz oldu.¹⁹ Bu dönemde devletin yazışma dili Rumca idi. Bu dili her iki etnik grup biliyordu. Proto Bulgar Türk Devleti Bizansla Rumca yazışıyordu.²⁰

Kaynaklar, Proto Bulgar Türkleri’nin Müslüman olan ve Göktanrı’ya inanan kesiminin büyük vahşete maruz kalmasına rağmen Hıristiyanlığı ve

---

16 И.Яльмов, *Op.cit.*, 18-19

17 Ibidem, 19

18 Ibid., 19

19 Ib., 19

20 И.Божилев, А. Мутафчиева и други, *Op.cit.*, 38-39

Slavlığı kabul etmediğini göstermektedirler. Bu kesimin torunları bugünkü Bulgaristan'ın Deliorman Bölgesi'nde yaşayan Müslüman Türklerdir.²¹

Osmanlı'dan önceki dönemde Bulgaristan'da meydana gelen Bulgar Türk-Slav karışımının izleri Makedonya, Güney Sırbistan, Trakya ve diğer yerlerde yaşayan bütün Slavlar'da görülmektedir. Batıda Şar, Korab, Pindos ve diğer dağlar ve Karadeniz arasında uzanan arazide iskân eden bütün milletlerin dillerinde, edebiyatlarında, folklorlarında, müziklerinde ve müzik folklorlarında, yaşayış ve düşünüş tarzlarında, fizikî yapılarında ve fizyonomilerinde, Türk nitelik ve değerleri görülmektedir. Bu nitelik ve değerler Karadeniz'e yaklaşıncaya artmaktadır. Söz konusu Türk izleri oralarda yaşayan bütün milletlerin kültürlerine aynı miktarda yansımış değildir. Bulgarların ve Güney Slavların konuştukları dil "aynı dil ailesinden" olmasına rağmen Bulgarca ve Sırpça arasında çok ciddi farklılıklar göze çarpmaktadır. Ancak, Bulgarca ve Makedonca arasındaki dil, folklor, müzik folkloru ve diğer farklılıklar yok denecek kadar azdır. Bu iki dilde diğer Güney Slav dillerine kıyasen en çok Türkçe kelimeye rastlanmaktadır. Söz konusu dillerde diğer Türk izlerine de rastlanmaktadır. Onların bir kısmı Proto Bulgar Türkleri'nden kalan izlerdir. Aynı dönemden kalan Proto Bulgar Türk izleri Güneydoğu Sırbistan Sırpları'nın da dillerinde ve kültürlerinde görülmektedir. Onların çoğu Niş, Leskofça, Vranje, Şarköy, Presyan, Dimitrovgrad, Bosilevgrad, Vladiçin Han, Girdelitsa ve diğer yerlerde yaşayan Sırpların ve Bulgarların, Peçenek Türk, Bulgar ve Sırp karışımından meydana gelen "Şopların" veya "Torlakların" dillerinde, edebiyatlarında, mimarîlerinde, folklorlarında, sosyo-ekonomik ve kültürel hayatlarının diğer kesimlerinde de görülmektedir.²²

Balkan Yarımadası'nda İslâm'ı en erken Panonya Düzlüğü'nde yaşayan Avar Türkleri, Bulgaristan'da ise Proto Bulgar Türkleri kabul etmeye başladılar. Bulgaristan'da İslâm'ı yaymak için çok sayıda Türkmen ve Arap tüccarı, din âlimi, doktor, eğitimci, derviş, şeyh ve diğer misyonerler

21 И.Яльмов, *Op.cit.*, 20

22 Proto Bulgar Türkleri'yle ilgili daha geniş bilgiler için bkz.: Г. Строгорски, *Op.cit.*, 96, 162-164, 168-169, 195-197, 211-214, 221, 227, 244-245, 249-252, 282-283, 289, 291, 310-313, 317-319, 375-377, 400-446, 487, 488, 494, 516, 522, 524, 526-529, 538, 543-548, 552, 554, 559-560, 610-611, 648, 650, 663-680; Д. Е. Еремеев,

Этногенезулог. Москва, Издательство "Наука" 1971, 53-83; Д. Ташковски, *Op.cit.*, 5-218; László Rásonyi, Tuna Köprüleri. Macarca'dan çeviren: Hicran Akın Yusufoglu. Ankara, TKAЕ 1984, VII-137

faaliyette bulundu. Onlar kendi faaliyetlerini Anadolu'dan Türklerin gelişine kadar yoğun şekilde sürdürdüler.²³ Proto Bulgar Türkleri'yle birlikte İslâm'ı oralarda Hun ve Avar Türkleri'nden kalan gruplar da kabul ettiler. XIII. yüzyılda Bulgaristan Tatar Türkleri'nin idaresine girdi. Arkeologların bu bölgede yaptıkları kazılarda X.-XIII. yüzyıllar arasındaki dönemde inşa edilen mimarî ve diğer eserlerin nitelikleri Doğu İslâm mimarîsinin ve diğer kültür izlerinin etkisinde meydana geldiğini göstermektedirler.²⁴ Bu deliller aslında İslâm'ın bu topraklarda çok eski tarihlere kadar uzandığını göstermektedir.

Balkan Yarımadası'na İslâm'ı kuzeyden Avar ve Proto Bulgar Türkleri, Ege ve Adriyatik denizleri üzerinden ise Araplar getirdiler. Bu yarımadada İslâm'ın yayılmaya başladığı yıllarda Slavlar her bakımdan daha ileri olan Müslüman Türklerle ve Araplarla iyi ilişkiler kurmaya çalıştılar. Bizans Devleti'ne karşı yürüttükleri savaşlar esnasında Müslüman Türklerin desteğini aldılar. Bunun dışında Slav asıllı olan askerler söz konusu savaşlardan kaçarak Müslüman Türklere ve Araplara sığındılar.²⁵

Volga Bulgar Türkleri'nden, Araplar'dan ve Kafkasyalılar'dan kabul ettikleri İslâm'ı, Tuna Bulgar Türk dervişleri, şehyler, tüccarlar ve diğer misyonerler Romanya, Bulgaristan, Sırbistan, Makedonya, Trakya, Yunanistan, Hırvatistan, Macaristan ve diğer ülkelere yaymaya muvaffak oldular. Bu sırada gayr-i Müslimlere İslâm ile ilgili kitaplar dağıttılar. Balkan Yarımadası'nda Müslüman yerleşim yerleri kurdular. Müslüman Türk ve Arap misyonerlerinin faaliyet alanı bütün Balkan Yarımadası ve Orta Avrupa ülkeleri oldu. Müslüman Türk ve Arap misyonerlerinden sonra Balkan Yarımadası'na ve Orta Avrupa'ya yoğun bir Müslüman Türk ve Arap akını başladı. İslâm'ın yayılmasında büyük tehlike gören Bizans karşı taarruza geçerek Müslümanların faaliyetlerini adım adım izledi. Onları yasaklamaya çalıştı. 866 yılında Papa I. Nikola, göndermiş olduğu bir muhtıradaki Müslümanlara dağıtılan kitapların derhal toplanmasını ve yakılmasını emretti.²⁶

---

23 Konstantin Jиречек, История на Българияте. Под редакция на В.Н. Златарски. Прев.А.Демандиев и Ив.Раев. София, Страшимир Славчев 1929, 90-91

24 Ibidem, 90-91

25 Muhamed Hadžijahić, Mahmud Tralić, Nijaz Šukrić, İslam i Muslimani u Bosni i Hercegovini. Sarajevo, Svjetlost 1977, 20

26 "Responso Nikolai I Papae ad consulta Bulgarorum" muhırasında řu sözler yazıldı: "Libri profani anos a Saracenis vos abs tulisse as apud vos habere perhibetis". Bkz.:K.Жиречек, Op.cit.,91,129,162

Müslüman Proto Bulgar Türkleri hakkında değişik Bulgar ve Bizans kaynaklarında kısmî bilgilere rastlanmaktadır. Onlar arasında XIII. yüzyıl Bulgar Kanunnamesi de bulunmaktadır. Kanunname’de Müslüman Proto Bulgar Türkleri’yle ilgili çok kıymetli bilgilere rastlanmaktadır. Orada, Proto Bulgar Türkleri Slavlar’dan ayırt edilmektedir. VIII. yüzyılda Dimitriy Solunski’nin bir yazısında Proto Bulgar Türk hükümdarlarının danışmanlarının Rumca, Bulgarca²⁷ ve Slavca konuştuğu görülmektedir.²⁸ Söz konusu yüzyıldan kalan belgelerde Terbel, Kurum ve diğer Proto Bulgar Türk hanlarının kurdukları ordularda Türk ve Slav birliklerinin birbirinden ayrı oldukları görülmektedir.²⁹ Aynı dönemde yaşayan Rus müellifi Nestor da Proto Bulgar Türkleri’ni Slavlar’dan ayırt etmektedir. “Bulgarları, Hazarlar, Macarlar ve Avarlar oluşturuyor”³⁰ demektedir.

Proto Bulgar Türk hükümdarları Kurum, Omurtag ve Bogoris Han devrinde Panonya Düzlüğü de dahil bütün Bulgaristan, Makedonya, Trakya, Sırbistan ve diğer Balkan toprakları Proto Bulgar Türk Devleti’nin sınırları dahilinde bulunuyordu. IX. yüzyılın sonuna kadar Proto Bulgar Türkleri, Bizans, Frank, Alman, Macar, Sırp, Hırvat, Romen ve diğer Hıristiyan milletlerin baskılarına ve mezâlimine uğradılar. Baskılara dayanamadıklarından dolayı Hıristiyanlığı ve Slavlığı kabul etmek mecburiyetinde kaldılar. Bogoris Han devrinde Proto Bulgar Türkleri’nin Hıristiyanlaşan ve Slavlaşan kesimi, Slav ve Bizans kültür çevresine bağlanarak Türk-Slav Ortodoks Devleti kurdu. XII. yüzyılda II. Bulgar Devleti’nin temellerini Slavlaşmış Proto Bulgar Türkleri arasında erimeye maruz kalan Kuman Türkleri attılar.

679 yılında Asparuh Han, emrinde bulunan 100 bin, bazı müelliflere göre ise 800 bin Proto Bulgar Türkü’yle³¹ birlikte bugünkü Bulgaristan’a yerleşti.³² Yerleşenler arasında çok sayıda Müslüman da bulunuyordu.

27 Proto Bulgar Türkçesi olsa gerek.

28 К. Лиречек, Op.cit., 91

29 Ibidem, 91

30 Ibid., 91

31 Proto Bulgar Türkleri’yle ilgili şu kaynağa da bkz.: Г.Острогорски, Op.cit.,96,162-

164,168,169,195,197,211-214,221,227,244,245,249-252,282,283,289,291,310-313

317-319,325,330,353,355,362,363,375-377,400,402,411,414,446,487,488,494,511,

516,522,524,526-529,538,543-548,552-554,559-560,577,610,611,648-650,663,665

32 И.Яльмов, Op.cit., 16

Onlar çocuklarına en çok Kubrat veya Kurt, Batbay, Batbayan, Bayan, Kotrag, Tertel, Terbel, Teles, Presyan, Unar, Kardam, Kurum, Omurtag, Sursuvil, Asparuh, Tarkan, Attilâ ve diğer adlar veriyorlardı. En az iki eş alıyorlardı. Evlendikleri zaman geline çok altın, gümüş, büyük baş hayvan ve at hediye ediyorlardı. Kadınları ve erkekleri şalvar giyiyorlardı. Kadınları, özellikle Müslüman olanları yüzlerini kapatıyorlardı. Erkekler kafalarını kazıtıyorlardı. Doğu geleneğine göre kafalarına sarık veya kalpak takıyorlardı. Avar Türkleri gibi giyinmiyorlardı.³³ Yağlı yemek yemiyorlardı. Sadece temiz olan ve kesilen hayvanların etini yiyorlardı. Hırsızlık yapma suçunu itiraf etmeye davet ediyorlardı. Suçunu itiraf etmeyenin kafasına toyağa³⁴ indiriyor, vücudunu ise şişliyorlardı. İdam cezasını çok nadir uyguluyorlardı. İsyân edenleri aileleriyle birlikte yok ediyorlardı.³⁵

VII. yüzyılda İslâm'ı kabul eden Proto Bulgar Türkleri yerleştikleri Bulgaristan, Makedonya, Trakya, Dobruca, Sırbistan, Macaristan, Romanya ve diğer Balkan ve Orta Avrupa ülkelerinde mescitler, hamamlar, mektepler ve diğer İslâm müesseseleri kurdular. Onlardan bazıları günümüze kadar ayakta durmayı becerdiler. Müslümanlar hakkında en eski bilgiler Arap seyyahları İbn Fadlan'dan ve İbn Rusta'dan alınmaktadır. 921 yılında İbn Fadlan, Halife Muktedir tarafından Volga Bulgar Türkleri'ne gönderilen bir Türk-Arap heyetinde bulunuyordu. Gezilerini ve bulunduğu temasları bir Risale halinde yayımladı. Arap seyyahlarının verdikleri bilgiler Proto Bulgar Türkleri'nin X. yüzyılda çok yüksek bir medeniyete sahip olduklarını göstermektedirler.³⁶ Bu durumu izah eden İbn Rusta "Bulgarlar birçok kavimle ticaret yapıyorlar. Ruslar ve diğer kavimler mallarını onlara satıyorlar. Ziraî mahsülleri ve tarlaları da vardır. Buğday, arpa ve darı ekiyorlar. Bulgarların çoğu Müslümandır. İskân ettikleri yerlerde mescitler, mektepler ve imamları vardır"³⁷ demektedir.

İkinci Proto Bulgar Türk Devleti'nin Bulgar adında 50 bin kişilik bir başkenti vardı. Bu şehir çok önemli bir ekonomi, kültür, sanat, idare ve İslâm merkeziydi. Orada muhteşem mescitler, hamamlar, mektepler ve diğer İslâm müesseseleri bulunuyordu.³⁸

---

33 K.Жиречек, Ор.сит., 90

34 Sopa, değnek.

35 K.Жиречек, Ор.сит., 90

36 László Rásonyi, Tarihte Türklük. Ankara, TKAЕ 1971, 94

37 Ibidem, 94

38 Ibid., 94

İdil Irmağı³⁹ civarında kurulan Müslüman Proto Bulgar Türk Devleti, Karahanlı Müslüman Türk Devleti'nden sonra kurulan ikinci Müslüman Türk Devleti'dir. Bu devletin topraklarından geçerek Avrupa'ya ve Balkan Yarımadası'nın en güney noktasına kadar inen Proto Bulgar, Oğuz, Peçenek ve Kuman Türkleri⁴⁰ kabul ettikleri İslâm'ı yerleştikleri topraklara yaydılar. Bazı kaynaklar, IX.-XIII. yüzyıllar arasındaki dönemde Selânik, Atina, Makedonya, Epir, Tesselya, Trakya, Bulgaristan, Bosna, Dalmaçya, Sirem, Banat, Baçka, Maçva, Slavonya, Hırvatistan, Romanya, Moldova, Ukrayna ve diğer Balkan ve Avrupa topraklarında Müslüman varlığına rastlandığını göstermektedirler. Bu topraklarda günümüze kadar ayakta durmayı başaran çok sayıda mescit, hamam, tekke, türbe, mektep, hazine, su kanalı, hisar, kale, köprü ve diğer İslâm eserlerine rastlanmaktadır.

---

39 Bu ırmağın Rusça adı Volga'dır.

40 Пламен Павлов, Куманите-општествено-политичкия живота на средновековна

България (1186 началото на XIV век). – Исторически преглед (София). Год. 1990. Бр.7, 22

Peçenek, Oğuz ve Kuman Türkleri

1078-1091 yılları arasındaki dönemde etkisini Balkanlar'da, özellikle Makedonya'da ve Bulgaristan'da hissettiren Peçenek-Kuman Türk Federasyonu Bizans hâkimiyetine son verdi. Bu yıllarda iktidarda bulunan Asen,⁴¹ Terter⁴² ve Şişman⁴³ hanedanları Kuman Türk asıllıydı. Bulgaristan'da Şişman Hanedanı'yla Osmanlı öncesi Bulgaristan Türklüğü sona erdi ve Türk ordularının bu toprakları da fethetmesiyle Osmanlı dönemi Bulgaristan Türklüğü başlamış oldu.

Osmanlı Devleti'nin kurulmasından tam bin yıl önce Orta Asya'dan Karadeniz'in kuzeyine ve oradan Balkan Yarımadası'nın en güney noktasına ve Avrupa'nın ortasına kadar ulaşan Hun, Avar, Proto Bulgar, Oğuz, Peçenek ve Kuman Türkleri oralarda kendi devletlerini kurdular. Kabile hayatı yaşayan kavimleri hâkimiyetlerine aldılar. Onlara hayatla ilgili çok faydalı bilgiler verdiler. Kale, kule, hisar, köprü, su kanalı ve tünel yapmayı, ordu kurmayı ve yönetmeyi, savaş taktiğini ve devlet düzenini öğrettiler. Müslüman Türkler ise mescit, mektep, hamam ve diğer müesseseler de kurdular. Avrupa'da ve Balkanlar'da açtıkları yeni medeniyet çığırıyla bütün kavimlerin sosyo-ekonomik, kültürel ve siyasî hayatlarını etkilediler. Etkiler Avrupa ve Balkan kavimlerinin dillerinde, edebiyatlarında, âdetlerinde, folklorlarında ve müzik folklorlarında, kıyafetlerinde hattâ fizyonomilerinde bile görülmektedir.

Bugünkü Bulgaristan'da Osmanlı'dan önceki dönemden kalan Hun ve Avar Türk eserlerinden fazla Proto Bulgar, Peçenek ve Kuman Türk eserlerine ve izlerine rastlanmaktadır. Türk tarihinde iki Bulgar Türk devletinin kurulduğu bilinmektedir. İlki Müslüman Bulgar Türk Devleti olarak İdil Irmağı civarında, ikincisi ise büyük Türk hükümdarı Asparuh Han'ın 679 yılında kurduğu Batı, Tuna veya Proto Bulgar Türk Devleti'ydі. Bugünkü Bulgaristan'a yerleşen Proto Bulgar veya Asparuh Han Türkleri iki imparatorluk kurdular. Asparuh Han'ın kurduğu imparatorluk 972 yılında Bogoris Hanla sona erdi.

---

41 1186-1257 yılları arasında iktidarda bulunan Bulgaristan hükümdarı.

42 1280-1323 yılları arasında iktidarda bulunan Bulgaristan hükümdarı.

43 1323-1393 yılları arasında iktidarda bulunan Bulgaristan hükümdarı.1371

Meriç Savaşı'ndan sonra Türk vasalı oldu.

Bu iki imparatorluk zamanında Asparuh Han Türkleri'nin Şamanizm'e ve Göktanrı'ya inanan kesimi Bizans'ın ve Vatikan'ın baskısıyla Ortodoks Hıristiyanlığı'nı ve Slavlığı kabul etti. İdil Bulgar Türk Devleti'nde bugünkü Bulgaristan'a Müslüman olarak yerleşen kesim ise Müslümanlığı'nı korumaya muvaffak oldu. Bu kesim Balkanlara gelen Osmanlı Türkleri'ne rehberlik etti ve Balkanlar'ın fethedilmesine katıldı. İkinci Bulgar İmparatorluğu tarihte Bulgar Hıristiyan Slav İmparatorluğu olarak bilinmektedir. 1186 yılında I. Asen ile başlayan bu imparatorluk, 1371 yılında Türk kuvvetlerinin kazandıkları Meriç Savaşı'na kadar varlığını sürdürdü. Meriç Savaşı'nda soydaşları olan Türk ordularına karşı savaşmak istemeyen İvan Aleksandr,⁴⁴ Osmanlı Devleti'yle ittifak kurdu ve Türk ordularıyla birlikte Balkanlar'ın fethine katıldı. İkinci Bulgar Hıristiyan ve Slav İmparatorluğu'nun Asen, Terter ve Şişman⁴⁵ adındaki hükümdarları yine Türk kökenliydi.

Asparuh Han Türkleri, 679-1371 yılları arasındaki dönemde Bulgaristan'ın dışına çıkarak Makedonya, Trakya, Sırbistan, Yunanistan, Epir, Tesselya, Arnavutluk, Panonya Düzlüğü ve diğer Balkan bölgelerini kendi devletlerine ilhak ettiler. Bu topraklarda kültür eserleri bıraktılar. Oralarda yaşayan milletlerin dillerinde, edebiyatlarında, folklorlarında, müzik folklorlarında ve diğer alanlarda izler bıraktılar. Günümüzde kullanılan çok sayıda Proto Bulgar Türk antroponimi, toponimi, mikrotoponimi ve hidronimine rastlanmaktadır.⁴⁶ Bu izlerin dahilinde Bulgar Türk hanlarının listesi,⁴⁷ Tuna Türkleri'nin kullandıkları 12 hayvanlı takvim,⁴⁸ Macaristan'da Nagy Szent-Miklós Hazinesi'ndeki kitabeler,⁴⁹ Runik harflerle yazılan Proto Bulgar Türk kitabeleri ve bu kitabelerde kullanılan Türkçe kelimeler ve ibareler (ünvanlar, kişi, boy ve etnik adlar)⁵⁰ bulunmaktadır.

XI. yüzyılın ortasında Peçenek Türkleri'nin Karadeniz'in kuzeyinde bulunan Rusya, Ukrayna ve Moldova üzerinden Balkan Yarımadası'na indikleri bilinmektedir. Volga Bulgar Türkleri'nden ve

44 1331-1371 yılları arasında iktidarda bulunan Bulgar hükümdarıdır.

45 1371-1393 yılları arasında Türk vasalı olarak iktidarda bulunan bir hükümdarıdır.

46 Стојан Новаковић, Из српске историје. Београд, СКЗ 1966,63-112

47 T.Tekin, Op.cit.,12

48 Ibidem, 20

49 Ibid.,26-29

50 Ib.,30-33. Bu kitabelerin en değerlileri Pliska, Preslav, Madara ve Çatalar'da bulunmaktadır. Kitabelerin sayısı 90'dan fazladır (Ib.,34-68)

Kafkasyalılar'dan kabul ettikleri İslâm'ı yerleştikleri yerlere yaydılar. 1078-1091 yılları arasındaki dönemde kardeşleri Kuman Türkleri'yle birlikte başkenti Kumanova olan Kuman-Peçenek Türk Federasyonu'nu veya Konfederasyonu'nu kurdular. Federasyonun orduları söz konusu toprakların en uzak yerlerine kadar akınlar düzenlediler. Onları genelde Niş ve Tuna Irmağı arasındaki topraklarda düzenlediler. Oralarda bazı etnik değişikliklerin meydana gelmesine neden oldular. XI.-XII. Yüzyıllarda yaşayan bazı seyyahlar söz konusu topraklarda sadece "İskyt" halkının sünnet olmuş haydutlarının yaşadığından⁵¹ söz etmektedirler. Bu kaynak Niş ve Tuna Irmağı arasındaki topraklarda yaşayan halkın Müslüman, Vilhelm Tirski ise bu halkın Peçenek Türkleri olduğunu öne sürmektedir.⁵² Peçenek-Kuman Türk Federasyonu'nun Balkanlar'da oldukça önemli askerî, dinî ve siyasî gücü oluşturduğundan, özellikle çok kalabalık Müslüman Türkün ve gayr-i Türk Müslüman'ın bulunmasından korkan Bizans, yaptığı entrikalarla bu Türk Federasyonunu bozmaya ve 1091 Lebunion Savaşı'nda Kuman Türkleri'nin gayr-i Müslim kesimini altın para karşılığında Peçenek Türkleri'ne karşı kullanmaya muvaffak oldu. Savaşta, Kuman Türkleri Bizanslılarla birlikte 10 binden fazla Peçenek Türkü'nü katlettiler.

Lebunion Savaşı'ndan önce kurulan Peçenek Türk-Çaka Bey ittifakı Balkanlar'da kurulan ilk Müslüman Türk ittifakıydı. Çaka Bey'in savaşa zamanında yetişememesi, yalnız kalan Peçenek Türkleri'nin savaşı kaybetmesine neden oldu. Balkan Türklüğü'nün ve Müslümanlığı'nın yayılması 300 yıl sonra Osmanlı Türkleri'nin bu toprakları fethetmesine kadar ertelenmiş oldu. Lebunion yenilgisi Balkan Türklüğü'nün ve Müslümanlığı'nın kaderini değiştirdi. Bu savaştan sonraki olaylar Anadolu Türkleri'nin gelişine kadar Ortodoksların lehine gelişti. Proto Bulgar, Peçenek ve Kuman Türkleri'nden bugünkü Bulgaristan ve onun dışındaki topraklarda en çok antroponimler, toponimler ve hidronimlerin kaldığı görülmektedir. Bu antroponimlerin fazlasını ve bazı toponimleri Proto Bulgar Türk hanlarının isimleri oluşturmaktadır. Onlar arasında

---

51 Пламен Павлов, Куманите-општествено-политичкия живота средновековна България (1186 началото на век. – Исторически преглед (София). Год. 1990. Бр. 7/22
52 M.Hadžijahić ve diğerleri, Op.cit.,26

Asparuhovo,⁵³ Turgan,⁵⁴ Balkan,⁵⁵ Baykal,⁵⁶ Baykalbeşli,⁵⁷ Boyan,⁵⁸ Boyana,⁵⁹ Bugariç,⁶⁰ Dervend,⁶¹ Demirkapiya,⁶² Kardam,⁶³ Karluk,⁶⁴ Karlukovo,⁶⁵ Kotrug veya Kotrag,⁶⁶ Kubrat,⁶⁷ Kumanitsa,⁶⁸ Kurum,⁶⁹

- 53 Asparuh Han'ın isminden gelen bir şehrin adı.
- 54 Radomir civarında eski bir Türk Köyü'nün adı. M. Moskov "Türkçe Kökenli Aşağı ve Yukarı Turgan yer Adları" çalışmasında bu iki Türk köyünün adlarını Peçenek ve Kuman Türkleri'nden kaldığını ve turgan kelimesinin durgun su anlamına geldiğini öne sürmektedir. Türker Acaroğlu, Bulgaristan'da Türkçe Yer Adları Kılavuzu. Ankara 1988, 73;
- 55 Sarp ve ormanlık sıra dağlar anlamına gelen bu kelimenin hangi Türk Boyu'ndan kaldığı bilinmemektedir. Proto Bulgar Türkleri'nden kalma ihtimali yüksektir.
- 56 Sofya ve Köstendil arasında bulunan bir gölün ve köyün adıdır.
- 57 Tuna Irmağı'nın kıyısında (Plevne'nin kuzeyinde) bulunan bir Türk Köyü'nün adıdır.
- 58 Zengin anlamına gelen Bayan kelimesinden türeyen bu erkek adına bütün Slav milletlerinde rastlanmaktadır. Anadolu'da da sık sık soyad olarak kullanılmaktadır.
- 59 Bütün Slav milletlerinin verdikleri bir kadın ismidir. Boyana, hidronimlere, toponimlere ve mikrotoponimlere de verilen bir isimdir. Arnavutluk ve Karadağ hududunu belirleyen ırmağın ve Sofya civarında bulunan bir mahallenin adı Boyana'dır.
- 60 Kosova Mitrovitsası'nın kuzeyinde bulunan bir köyün adıdır (Bkz.: Стојан Новаковић, Село. Београд, Књижевна задруга 1965,191)
- 61 Bulgaristan'da Yanbolu civarında bir köyün ismidir. Bkz.: T. Acaroğlu, Op.cit.,102
- 62 Bulgaristan'da İslimye (Sliven) üzerindeki Doğu Kocabalkan Dağı'nda bir boğazın ismidir. Bkz.:T.Acaroğlu, Op.cit.,133. Bu toponime Makedonya, Bosna, Sırbistan, Hırvatista, Orta Avrupa, Dağıstan ve diğer ülkelerde de rastlanmaktadır.
- 63 777-803 yılları arasında Bulgar Türk Hanı'ydı. Bulgaristan'da bir şehrin adıdır.
- 64 Bulgaristan'da Paşmaklı (Smolyan) civarında bulunan bir Türk köyünün ismidir.Bkz.:T.Acaroğlu,Op.cit.,227
- 65 Bulgaristan'da Yukarı Lukovitsa İlçesi'ne bağlı olan bir köyün ismi. Ibidem, 277
- 66 Kubrat Han'ın ortanca oğlunun ismidir. Bulgaristan'da bir toponymın adıdır. Bu kelime Raptıştah'da küfür olarak "domuz veya gâur kotrağı" şeklinde kullanılmaktadır.
- 67 642 yılında ölen Bulgar Türk Hanı'dır. Bayan Han, Asparuh Han ve Kotrag Han'ın babasıdır. Bulgaristan'da bir yerleşim yerinin ismidir.
- 68 Bulgaristan'da Kocabalkan Dağı'nın Troyan Bölümü'nde bir mağaranın ve bu mağaranın önünden geçen bir derenin adıdır. Bkz.: T.Acaroğlu,Op.cit.,265
- 69 803-814 yılları arasında bir Bulgar Türk Hanı'ydı. Trakya'da (Kırcaali) Yunansitan hududu yakınığında Krumovgrad adındaki şehre bu hükümdarın adı verilmiştir.

Morava,⁷⁰ Omurtag,⁷¹ Onogur,⁷² Presiyan,⁷³ Resen,⁷⁴ Şarköy,⁷⁵ Telerig,⁷⁶ Terter,⁷⁷ Tervel,⁷⁸ Teteven,⁷⁹ Tetova,⁸⁰ Tutrakan⁸¹ ve diğer kelimeler bulunmaktadır. Proto Bulgar Türkleri döneminde Belgrad'ın ismi "Alba Bulgarica" veya "Civitas Bulgarorum"du.

---

70 Bulgaristan'da Osim Nehri'nin sağ tarafında bulunan bir şehrin,Sırbistan'da büyük bir ırmağın (Batı,Güney ve Büyük Morava), Çek Cumhuriyeti'nde bir bölgenin ve ırmağın, Makedonya'da Şardağı tepelerinden birinin ismidir. Bazı müelliflere göre Moravi, Moravtsi (Moravlar veya Moravyalılar) Slav kavminin adından geliyormuş. Ancak bu kelimenin sadece Proto veya Tuna Bulgar Türkçesi'nde yeşil vadi, yeşil yurt ve yeşil tepe anlamları vardır.

71 814-831 yılları arasında Bulgar Türk Hanı'ydı. Bulgaristan'da bir şehrin ismidir.

72 Bulgaristan'da Hacıoğlupazarcık (Tolbuhin) İli'ne bağlı bir Türk Köyü'nün ismidir. Hun-Bulgar Türk Konfederasyonu döneminden kalması mümkün olan bir toponimdir.Ibidem, 293,386.Gy.Németh, "Onkabile" anlamına gelen "On-ogur" Hun Türk kabilelerinden birinin adıdır görüşünü öne sürmektedir. Bkz.: T.Tekin, Op.cit.,2, 63-64

73 836-852 yılları arasında idarede bulunan bir Proto Bulgar Türk Hanı'dır. Güneydoğu Sırbistan'da bir şehrin adıdır.

74 Ar.: Re'sen: Kendi başına, kendiliğinden. Bağımsız olarak, kimseye bağlı olmaksızın. Hukuk terminolojisinde kullanılan bir kelimedir. Bulgaristan'da Balkan Dağları'nın güneyinde ve Makedonya'da Ohri ve Manastır arasında bulunan bir kasabanın adıdır.

75 Kuman Türkleri'nden kalan ve bugün Bulgaristan'da Yanbolu (Elhova) civarında bulunan bir Türk Köyü'nün adıdır. Bkz.: T. Acaroğlu, Op. cit.,102; T.Tekin,Op. cit.,64-65

76 772-777 yılları arasında bir Bulgar Türk Hanı'ydı. Bulgaristan'da bir yerin adıdır.

77 1280-1323 yılları arasında bir Bulgar hükümdarı.Bulgaristan'da Razgrad civarında bulunan bir Türk Köyü'nün adıdır. T. Acaroğlu, Op. cit.,348

78 702-718 yılları arasında bir Bulgar Türk Hanı'ydı. Bulgaristan'da bir şehrin adıdır.

79 Bulgaristan'da Lofça (Lovets) İli'ne bağlı bir şehrin adıdır.

80 Proto Bulga Türkçesi'nde kararsızlık anlamına gelen bu isim Hazargrad (Razgrad) civarında bulunan bir Türk Kasabası'nın ve Batı Makedonya'da bir şehrin adıdır. Makedonya'da bulunan Tetova adının Sırpça Htetovo'dan geldiğini öne süren müelliflere rastlanmaktadır. Fakat Tetova adının Makedonca, Sırpça ve Bulgarca'da hiçbir kelime anlamı yoktur. Onun sadece Türkçe'de kelime anlamı vardır.

81 Tuna İrmağı'nın boyunda Silistre civarında bir kasabanın adıdır.

КАУНАКЌА

- Иван Божилов, Вера Мутафчиева, Константин Косев, Андрей Пантев, Стойчо Грынчаров, История на България.София 1944,
Talât Tekin, Tuna Bulgarları ve Dilleri. Ankara, TDKY 1987,
И.Божилов, В.Мутафчиева и др. Op.cit.,
Никифор, Византијски извори за историју народа Југославије. Т. I. Београд 1955,
Драган Ташковски, Самоиловото царство. Скопје, Култура 1961,
Ј.Цвијић, Балканско полуострво и јужнословенске земље. Основи антропологије. Београд, Завод за издавање уџбеника 1966,
Г.Т. Данаилов, Иследобаниа върху демографијата на България. - Сборник на БАНУ. Кн. XXIV. Дел. III. София 1931,
В.Н. Златарски, История на първото Българско царство.Т.I.Дел.2.София 1927,
2-3. Balamir Han, 831-836 yılları arasında idarede bulunan bir Bulgar Türk hükümdarıydı.
852-889 yılları arasında idarede bulunan bir Bulgar Türk hükümdarıydı.
И.Божилов,В.Мутафчиева и др., Op.cit.,
Константин Јиречек, История на Българите. Под редакция на В.Н. Златарски. Прев.А.Демандиев
Ив.Раев. София, Страшимир Славчев 1929,
Muhamed Hadžijahić, Mahmud Tralić, Nijaz Šukrić, İslam i Muslimani u Bosni i Hercegovini. Sarajevo, Svjetlost 1977,
Responsa Nikolai I Papae ad consulta Bulgarorum” muhırasında řu sözler yazılıdır: “Libri profani anos Saracenis vos abs tulisse as apud vos habere perhibetis”.Bkz.:К.Јиречек, Op.cit.,
László Rásonyi, Tarihte Türklük. Ankara, TKAЕ 1971,
Пламен Павлов, Куманите-општествено-политичкия живота на средновековна България (1186 началото на XIV век). – Исторически преглед (София). Год. 1990. Бр.7,
Стојан Новаковић, Из српске историје. Београд, СКЗ 1966,
Пламен Павлов, Куманите-општествено-политичкия живота средновековна България (1186 началото на век.
– Исторически преглед (София). Год. 1990. Бр. 7/22
Г.Острогорски,Op.cit.,96,162-164,168-169,195-197,211-214,221,227,244-245,249-252,282-283,289,291,310-313,317-319,375-377,400-446,487,488,494,
516,522,524,526-529,538,543-548,552,554,559-560,610-611,648,650,663-680;Д.Е.Еремеев,
Етногенезтурог. Москва,Издателство “Наука”1971,53-83; Д.Ташковски,Op.cit.,5-218; László Rásonyi,
Tuna Köprüleri. Macarca’dan çeviren: Hicran Akın Yusufoglu. Ankara, TKAЕ 1984, VII-137

BALKANLILARIN İSLAM KİMLİĞİ

Doç. Dr. Numan ARUÇ*

ÖZET

Balkan, İslam ve Kimlik kelimeleri, terim ve kavramları beraber geldikleri zaman, bir kontekste incelendiğinde ve Balkanlı Halkların ve Milletlerin İslam Kimliği bütünü içinde ise özellikle ele alındığında bu üç kavramın birbirinin bütünü olduğunu görürüz.

Bu coğrafya ve topraklar ismini BALKAN olarak Türklerin buralara yerleşmesinden sonra aldı. Balkanlar ve Balkanlardaki İslam kimliği, Osmanlının yeryüzüne bıraktığı ve hediye ettiği mirasın taa kendisidir.

Balkanlara İslam Osmanlının gelişiyle geldi, Osmanlının hakimiyeti ile Balkanlara hakim oldu ve Osmanlı devleti ile altı asırdan fazla de fakto ve de deyure hüküm sürdü. Osmanlı İslami anlayışı ve İslam kimliğini Balkanlara İstanbul'u fethetmeden önce buralara getirdi.

Bugünün Balkan İslam anlayışı, düşünce ve inancı çatışan bir anlayış ve tutuma sahip değildir. Diğer düşünce ve inançlar ile onları yaşatarak rekabete giren bir inanca sahiptir.

Balkanlıların İslam kimliği farklı inanç, fikir ve düşüncelere karşı sonsuz hoşgörü ve toleransı içindedir. Diğer inanç ve dini anlayışlara karşı hoşgörü kimliğini korumaktadır. Müslümanların yoğun olarak yaşadığı bölgelerde farklı inanç ve dinler kendi varlığını korumakta, dini hayatını yaşamakta ve kendi inançlarını yaşatmaktadır.

Balkanlı milletlerin İslam kimliğinde inanca saygı, dine içtenlikle bağlanmak, dini kaynağından öğrenmek ve öğretmek, her çeşit dünyevi kullanmalardan uzak bir dini inanç vardır.

Balkan müslümanlarının dünyaya bakışı, aile hayatı, iş ve alışveriş anlayışları, devlet müesseselerine karşı tutumu, kadına da bakışı farklı bir hoşgörü ve demokratik yapıya sahiptir. Buranın müslümanları diğer inaç ve düşüncedeki insanlarla yaşamaktan ve onlarla hayatı paylaşmaktan çekinmezler.

Anahtar kelimeler: Balkan, İslam, kimlik, hoşgörü, hak, hukuk, uygulama, inaç.

---

*MANU- Makedonya Bilimler ve Sanatlar Akademisi - Üsküp

ABSTRACT

Balkan Islam and Identity words, terms and concepts come together when they were examined in a context and BALKAN Peoples and Nations of the Islamic identity in all the three, especially when taken together, the whole concept is we see. This is the name of geography and land as BALKAN was becoming half of the Turks here. The Balkans and the Islamic identity in the Balkans, has left the earth and the gifts that Ottoman Empire heritage until itself.

With the advent of Islam came to the Ottoman Balkans, the Ottoman domination of the Balkans and the Ottoman state was dominated for more than six centuries ruled de facto and Ottoman and Islamic identity of the Islamic understanding of the Balkans to Istanbul brought here to conquer before.

Understanding of today's Balkan Islam, thought and belief does not conflict with an understanding and attitudes. Other thoughts and beliefs with them by having a belief has entered the competition.

Islamic identity of BALKANLI different beliefs, ideas and thoughts towards infinity is within the tolerance and tolerance. Tolerance towards other faiths and religious understanding of identity remains. As Muslims living in areas with intense faith and different religions to protect their own existence, religious life and the lives of their own beliefs living.

Belief in the Islamic identity of the nation BALKANITE respect, religion sincerely to connect, to teach and learn from religious sources, there are all kinds of religious beliefs worldly uses distant.

Look to the world of Balkan Muslims, family life, work and shopping concept, state institution against the attitude, the outlook for women has a different tolerance and democratic structures. You the people of the Muslim and thoughts with other Beliefs them to live life and do not hesitate to share.

Keywords: Balkan, Islam, identity, tolerance, rights, law, practice and belief.

Balkan, İslam ve Kimlik kelimeleri, terim ve kavramları beraber geldikleri zaman, bir kontekste incelendiğinde ve Balkanlı Halkların ve Milletlerin İslam Kimliği bütünü içinde ise özellikle ele alındığında bu üç kavramın birbirinin bütünü olduğunu görürüz. Yukarıda zikrettiğimiz terimlerin biri diğerin açıklayıcısı, aydınlatıcısı ve tamamlayıcısıdır. Birini tam anlamak için bir diğerini ele almadan anlayamayız, diğerini anlamak için birinden vazgeçemeyiz. Bu terimleri hep beraber sentezlemeden, konu edinmeden tam anlaşılması mümkün değildir. Konumuz olan bu üç kavramın etimolojik ve terminolojik yapısına da baktığımız zaman bu gerçeği görmemek mümkün değildir. Bütün dil, edebiyat ve ansiklopedik kitaplara müracaat ettiğimiz zaman çok geniş olarak bu konuyu destekleyen bilgilerle karşılaşırız.

Balkan yarımadasının tarihine gözattığımızda taa ilk çağlardan beri her kaynağın gündeminde ve konusu olduğunu inkar etmek mümkün değildir. İster antik çağ felsefesi, siyaseti ve edebiyeti tarihine, ister orta çağ ve rönesans sonrası yakın dönem düşünce, külür ve medeniyet tarihine baktığımızda mutlaka Balkan Yarımadası'nın her konuya bir kaynak olduğunu görürüz. Aritoların, Makedonyalı Büyük İskenderlerin, Sokollu Mehmet Paşaların, Atatürklerin vd. saymakla bitiremediğimiz birçok tarihi düşünürün, külür, medeniyet, devlet ve tarihi adamın vatanydı. Balkan coğrafyası birçok külürün gelip geçtiği, farklı medeniyetlerin kurulduğu ve sona erdiği ve de insanlık düşüncesini zirveye ulaştıran düşünür, külür ve medeniyet insanının yetiştiği münbit bir vatandı.¹

Ancak balkanı BALKAN yapan Osmanlıların bu coğrafyayı fethetmesi, bu toprakları vatan edinmesi ve de buralara emprealist duygularla davranmayıp buralara her konuda yatırım yapmasıdır. Balkan

---

1 Ferid MUHİÇ, "Topography of The Balkan Consciousness in The Key of Geomythology: Peninsula, Continent, Hidden Valley" **Balkan Image of The World**, Macedonian Academy of Sciences and Arts, Skopje, 2006, s. 79-90.

yarımadası diğer medeniyetlere kucak açtığı gibi Osmanlı hakimiyetinin getirdiği Osmanlı Medeniyetine de kucak açtı.

Bu coğrafya ve topraklar ismini bile BALKAN olarak Türklerin buralara yerleşmesinden sonra aldı. İster diğer güçler ve kişiler tarafından bu isimle isimlendirilsin ister Osmanlılar tarafından bu isim verilsin, bir gerçek var ki Balkan kelimesi bu topraklara Osmanlı hakimiyetinin defakto ve deyure olarak yerleşmesi ile isimlendirilmiş ve bu isimle meşurlaşmıştır. Balkanlar Osmanlı'nın yeryüzüne bıraktığı ve hediye ettiği mirasın taa kendisidir.²

Osmanlılardan önce çeşit isimlerle isimlendirilen, istikrarlı bir isme bir türlü kavuşamıyan Balkan yarımadası, Osmanlı hakimiyeti ile hem istikrarını kazandı hem de hala bugün kimliğini yitirmediği Balkan kimliğine sahip oldu. Osmanlılardan önce çok sayıdaki güçler ve hakimiyetler altına geçti ve el değiştirdi. Farklı aralıklarla bir asırı doldurmadan çok sayıda millet tarafından bu topraklarda devlet kurulurdu ve yerine başka bir devlet gelirdi. Ancak balkanlarda en uzun hakimiyeti ve asırlarca el değiştirmeyip hakimiyetini devam ettiren Osmanlı Devleti'dir. Osmanlı bu yarımada da altı asırdan fazla yaşayarak kendi medeniyeti olan Türk-İslam Medeniyetini burada kurdu, yerleştirdi ve de geliştirdi. Anadoluda kurlan Osmanlı Devleti kendi medeniyetini Balkanlarda kurdu, temellendirdi ve ilerletti. Osmanlı'nın medeni ve kültürer yüzü Balkanlardır.³

Osmanlı Balkanları imar etti, her kenti nerde ise kültürel ve medeniyet başkenti olarak kurdu ve geliştirdi. Orada yaşayan halkları kendi kültür ve düşünce birikimleri ile yaşattı, kendi Türk-İslam Kültürü ve Medeniyeti ile etkiledi. Balkanlarda bulunduğu kültürer ve medeni birikimi kendi anlayış ve

2 Maria TODOROVA, "Balkanlar'da Osmanlı Mirası" **Yeni Balkanlar, Eski Miraslar**, araştırma dizisi, İstanbul, 1997, s.117.

3 Mehmet İPŞİRLİ, "Üsküp'te Üsküp Uleması" **Üsküp'te Osmanlı Medeniyeti konferansı**, KÖPRÜ Dergisi, Üsküp, Mayıs, 2007, say. 24, s. 4-5.

düşüncesi ile meczederek yeni bir Balkan kimliği oluşturdu. Hiç bir zaman kişi, kültür ve medeniyet soykırımı ve katliyamına girişmedi.⁴

İşte rahatlıkla şunu söyleyebiliriz, Osmanlı hakimiyeti Balkanlara yerleşmesiyle birlikte Balkanlara yeni bir dönem başlattı. Uzun bir hakimiyet dönemi oluşturarak, siyasi, ekomik, ticari, kültürer ve güvenlik açısından bölgede huzur ve istkrarı oluşturdu. Bu itikrarın neticesi olarak yeni bir Balkan Kültürü ve Medeniyeti doğdu. Balkanlar başta kendi kimliğine kavuştu, Balkan kimliğini oluşturdu ve de bütün yıkım ve kıyımlara ramen hala bugün Osmanlıların verdiği bu kimliğini yitirmiş değildir. Osmanlılar kendi hakimiyeti ve medeniyeti ile Balkanlıları her açıdan etkiledi. Bunu yapmaması da mümkün değildi, çünkü bir asır değil, iki asır da değil tam altı asır ve fazlası buraları yönetti, kendi medeni kozasını ürdü ve oluşturdu. Hem kendisini yani Türkleri ve Müslümanları hem de başka Balkan milletleri ve Gayri Müslimleri de bu medeniyetle etkiledi ve de yetiştirerek yeni bir Balkan kimliği oluşturdu. Balkanlı kişilerin, cemaatlerin ve halkların tutum, düşünce ve faaliyetlerinde balkanlıların bu yeni kimliği kendini gizlemiyordu her alanda damgasının izlerini sergiliyordu.

Yukarıda Balkan kimliğini açıklarken Osmanlının gelişine atıfta bulunduğumuz, Osmanlı hakimiyetinin getirdiğine baktığımız ve Osmanlı medeniyeti ve kültürü kaynaklığına muhtaç olduğumuz gibi Balkan halklarının İslami kimliğini aydınlatmaya çalıştığımız zaman da aynı davranışı sergilememiz gerekir. Balkanlara İslam Osmanlının gelişiyile geldi, Osmanlının hakimiyeti ile Balkanlara hakim oldu ve Osmanlı devleti ile altı asırdan fazla de fakto ve de deyure hüküm sürdü. İslam Balkanlara her alanda siraet etti, toplumsal, siyasi, ekonomik, ticari ve kültürel olarak her alanı etkiledi ve de onlara damgasını vurdu. Osmanlı İslami anlayışı ve İslam kimliğini Balkanlara İstanbul'u fethetmeden önce buralara getirdi.

---

4 Necdet ÖZTÜRK, "Rumeliye Çıkışımız"**Türklerin Rumeliye Çıkışının 650. Yıldönümü sempozyumu**, İstanbul, 2002, s. 39-45.

Balkanların birçok şehir ve bölgesi İstanbul'dan nerde ise yakın bir asır önce İslam'la tanıştı ve karşılaştı. İstanbul İslam kimliğinden önce Balkan İslam kimliği oluştu ve de gelişti.⁵

Osmanlının getirdiği İslam, Balkanlara geldiği zaman çeşitli medeniyet ve kültürlerle karşılaştı. Burada yaşayan halk ve kitleleri etkilerken kendisi de onlardan etkilendi. Balkanlar medeniyet ve kültürlerin kavşak geçidi, münbit toprağı ve her yeniliğe açık olduğundan dolayı her düşünce, inanca ve hakimiyete kucak açmış. Her kültür ve medeniyet yer bulduğu gibi İslam Medeniyeti ve Kültürü de yer tuttu ve de bu balkan coğrafyası İslam medeniyeti ve kültürüne de kucak açtı ve vatanlık edindi. Balkan yarımadası antik çağdan kalma düşünceler, Hristiyanlıktan önce pagan anlayışı, hristiyan kültürü ve medeniyeti ve Ortodoks Sılav düşüncesi, kültürü ve medeniyetleri ile bezenmiş, bunlara bağrını açmış ve yaşatmış bir milletler, inançlar, kültürler ve medeniyetler havzasıydı.

İşte Türklerin getirdiği İslam anlayışı her çeşit medeni ve kültürer birikimden uzak boş bir kıtaya gelmedi. Asırlarca kendini ispat etmiş Roma, Bizans gibi ve diğer hakim güç ve medeniyetlerle karşılaştı. Onlarla çatışmaya girmedi, bilakis onlarla yarışa girdi. Osmanlı hakim güç olmasına ramen o kültür, inanç ve medeniyetleri yoketmeye gitmedi, kültür, inanç ve medeniyet katliamına kalkışmadı. İnanç, kültür ve bir halkın medeniyetini oluşturan bütün müesseseleri yıkmadı, yoketmedi ve onları hiçe saymadı. Onların yanında kendi müesseselerini alternatif olarak kurdu ve geliştirdi. Balkanlarda yaşayan müslüman olmayan halkların faydalı inanç, kültür ve medeniyetlerinden yararlandı, etkilendi ve kendi inancını, kültür ve medeniyet anlayışını bunlar ile zenginleştirdi, muasır medeniyetler seviyesine taşıdı ve de farklı bir boyuta ulaştırdı.⁶

5 Önder BAYIR, "Arşiv Belgelerinde Üsküp'te Osmanlı Medeniyeti" **Üsküp'te Osmanlı Medeniyeti konferansı**, KÖPRÜ Dergisi, Üsküp, Mayıs, 2007, say. 24, s. 11.

6 Ahmet ŞERİF, "Makedonyada Osmanlı Medeniyeti ve Vakıflar" **Üsküp'te Osmanlı Medeniyeti konferansı**, KÖPRÜ Dergisi, Üsküp, Mayıs, 2007, say. 24, s. 12-

Osmanlılar bu karşılıklı etkileşim ve kültürel alış verişe açık oldukları gibi balkanlarda yaşayan halkları da buna daha fazla açık olduklarını gördü. Kendileri onlardan etkilendikleri gibi onları da İslam düşüncesi, kültürü ve medeniyeti ile etkiledi. Böylece Balkanlardaki Müslümanların İslam anlayışı ve düşüncesi diğer Osmanlı bölgelerinden, Arap toprakları ve de Orta ve Uzak Doğu ülkeleri İslam anlayışından farklılık arzetti.

Osmanlı döneminde damgasını vuran ve oluşan bu İslam anlayışı, uygulaması ve faaliyeti Osmanlının balkanlardan hakimiyet olarak deyuere ayrılmasından sonra da Balkanlardaki İslam kimliğini oluşturmuştur. Bundan dolayı bizler Balkanlarda Osmanlı mirası deme hakkına sahibiz. Çünkü bu miras hala var gücüyle bütün hodrimeydanlara karşı kendi varlığını sürdürmektedir.

Bugün Balkan halkı ve milletinin İslam kimliği Osmanlının balkanlara getirdiği, balkanlardaki diğer kültür ve medeniyetler ile etkilenecek geliştigi ve diğer kültür ve medeniyetlerin gelişmesine katkı sunarak yeni bir medeniyet kuran İslam medeniyetinin taa kendisidir. Bugünün Balkan İslam anlayışı, düşünce ve inancı çatışan bir anlayış ve tutuma sahip değildir. Diğer düşünce ve inançlar ile onları yaşatarak rekabete giren bir inanca sahiptir. Farklı kültür ve medeniyetleri yok ederek ve hiçe sayarak onlarla rekabete girmiyor. Onları kabulederek, yaşatarak varlığının devamlılığını sağlayarak rekabet etme anlayışı, düşüncesi ve tutumunu sergilemektedir. Kilise, havra ya da farklı kültür ve inanç müesseselerini yıkmayı, onları ortadan kaldırarak ve gizleyerek rekabetini gütmemektedir. Tam aksine hiç kompleksiz kilise, havra ve diğer kültür ve medeniyet müesseseleri yanında kendi camisini, tekkesini, kültür ve ibadet müesseselerini kurmaktadır.

Balkanlıların İslam kimliği farklı inanç, fikir ve düşüncelere karşı sonsuz hoşgörü ve toleransı içindedir. Diğer inanç ve dini anlayışlara karşı

hoşgörü kimliğini korumaktadır. Hiç bir din, inanç ve düşünceye karşı insani kriterlerin dışına çıkarak ve hoşgörüsüzlüğe kapılarak tutum ve faaliyetlerde bulunan bir kimliğe sahip değildir. Müslümanların yoğun olarak yaşadığı bölgelerde farklı inanç ve dinler kendi varlığını korumakta, dini hayatını yaşamakta ve kendi inançlarını yaşatmaktadır. Balkan müslümanları kendi İslami kimliğinin bir özelliği olarak diğer dinlere saygılı ve hoşgörü içinde kendi dininin hakkını koruduğu gibi diğer dinlerin hak ve hukukunu korumaktadır.

Balkanlı halkların İslami kimliğinde dinin ve inançların siyasallaşması, ideolojileşmesi ve de ticari ve ekonomik ikballer için kullanılması vakası yoktur. Balkanlılarda din, içtenlikle inanılan, mutlak bir kutsiyet atfedilen, herşeyden üstün kabuledilen ve dünyevi emeller için suistimal edilmeyen kutsal inançlar bütünüdür. Balkanlı müslüman halkların milli mücadele ve hareketlerinde dini bir karakter, hava ve renk yoktur, göremezsiniz. Doğu blokunun çöküşünden sonra meydana gelen yeni siyasi fikir, düşünce ve hareketlerde dini anlayış hakim değildir, genelde milli ve ulusalcı görüş ve fikirler hakimdir. Balkan halklarının milli mücadelelerinde köktendencilik, siyasi İslam ve de dinin siyasallaşması ve ideolojileşmesini bulamazsınız. Grup bile olamıyan bazı marjinal şahıslar hariç bazan ortaya çıktığı vakaları olmuştur, ancak bunların irabtan mahalli yoktur, bunların esamesi bile bugün okunmaz, bunlar cemiyette ve siyasi arenada yer tutunamadılar.

Balkanlı milletlerin İslam kimliğinde inanca saygı, dine içtenlikle bağlanmak, dini kaynağından öğrenmek ve öğretmek, her çeşit dünyevi kullanimlardan uzak bir dini inanç vardır. Balkan müslümanlarının dünyaya bakışı, aile hayatı, iş ve alışveriş anlayışları, devlet müesseselerine karşı tutumu, kadına da bakışı farklı bir hoşgörü ve demokratik yapıya sahiptir. Buranın müslümanları diğer inaç ve düşüncedeki insanlarla yaşamaktan ve onlarla hayatı paylaşmaktan çekinmezler. Dostluklara, herçeşit ticari, ekonomik ve iş arkadaşlığı işbirliklerine açıktırlar. Komşuluk

ilişkilerinde kendi dindaşlarından daha fazla onların hak ve hukukuna dikkat etmektedirler. Balkanlıların düşünce ve sosyal hayatında getolaşmak yoktur.

Balkanlıların İslam kimliğinde kadına bakışı, kadının toplumdaki yeri ve rolü müsbet bir yapıya sahiptir. Kadının aktif olarak toplumda ve sosyal hayatın bütün katmerlerinde yer almasını sağlamaktadır ve bu imkanı tanımaktadır. Kadın kendi milli ve manevi değerlerini gizlemeden, kimsenin gözüne kakmadan, kendi dini kimliği ile sosyal hayata entegre olmaktadır. Kadın okulda, üniversitede, pazarda, tarlada, dükkanda ve her yerde var, babası ve eşi ile ekonomik ve toplumsal hayatın gelişmesi ve ilerlemesinde ortak ve eşit emeği vardır.

Balkanlı müslümanların İslam kimliği Osmanlıların getirip asırlar boyu hakimiyeti döneminde Balkan ve Avrupa düşünceleri ile karşılıklı etki ve tepki sentezi içine girerek geliştirdiği İslam anlayışıdır. Balkanlara yerleşen bu Osmanlı inancını Türk-İslam inancı, düşüncesi ve imanı olarak isimlendirebiliriz. Bu kimlik Balkan ve Avrupa milletleri ve halklarına yabancı değildir ve de bilinmeyen, duyulmamış ve tanınmayan bir olgu değildir. Balkan ve Avrupa toprakları ve coğrafyasında 14. asırdan beri bilfiil olarak fikirlerde, toplumda, devlette, kültür ve medeniyetin bütün müesseselerinde yer aldı, kendini yoğun bir şekilde gösterdi ve de izinin, havasının ve vurgusunun damgasını vurdu.

KAYNAKÇA

Ferid MUHİÇ, “Topography of The Balkan Consciousness in The Key of Geomythology: Peninsula, Continent, Hidden Valley” **Balkan Image of The World**, Macedonian Academy of Sciences and Arts, Skopje, 2006.

Maria TODOROVA, “Balkanlar’da Osmanlı Mirası” **Yeni Balkanlar, Eski Miraslar**, araştırma dizisi, İstanbul, 1997.

Mehmet İPŞİRLİ, “Üsküp’te Üsküp Uleması” **Üsküp’te Osmanlı Medeniyeti konferansı**, KÖPRÜ Dergisi, Üsküp, Mayıs, 2007, say. 24.

Necdet ÖZTÜRK, “Rumeliye Çıkışımız” **Türklerin Rumeliye Çıkışının 650. Yıldönümü sempozyumu**, İstanbul, 2002.

Önder BAYIR, “Arşiv Belgelerinde Üsküp’te Osmanlı Medeniyeti” **Üsküp’te Osmanlı Medeniyeti konferansı**, KÖPRÜ Dergisi, Üsküp, Mayıs, 2007, say. 24.

Ahmet ŞERİF, “Makedonyada Osmanlı Medeniyeti ve Vakıflar” **Üsküp’te Osmanlı Medeniyeti konferansı**, KÖPRÜ Dergisi, Üsküp, Mayıs, 2007, say. 24.

POETIC GEOGRAPHY AND LANGUAGE IN THE POETRY AND PROSE OF Y.K.BEYATLI

Doc. Dr. Fadil Hoca*

ABSTRACT

Geographical names are of significant importance in the poetry of Yahya Kemal. Primarily, one should be very careful concerning the used geographical names and their function and meaning in his poetry. All names in his poetry carry a feeling or thought which can be easily felt. In this way we understand the feelings and thoughts which are surrounding the poet.

One of the greatest Turkish poets in the 20th century Yahya Kemal, also wrote many important prose works and articles in the field of art, sociology, philosophy and history.

Keywords: Poetry, Geography, Cities, Symbols, Ese of Literary, Literary Personality

ÖZET

Coğrafya toponimleri, Yahya Kemal Beyatlı'nın XX y.y şiirinin önemli sembollerinden biridir. Kendi şiirinin tasvirinde ve tahlilinde bu tür sembollere ve toplara sıkça rastlanıldığı aşıkardır. Hemen hemen tüm şiirlerinde bu ve buna benzer mesajları görmemiz ve anlamamız mümkündür. Hatta, şairin şiir yazış tarzı ile hayat yaşayış tarzı nerede ise birbirine tıpa tıp benziyor.

XX y.y Türk Edebiyatının en büyük şahsiyetlerinden ve şairlerinden biri olan Yahya Kemal Beyatlı bir çok şiir, düz yazı, makale yazıp sosyoloji, felsefe ve tarih alanında kendini ispatlamış ender aydınlarımızdan biridir.

Anahtar Kelimeler: Şiir, Coğrafya, Şehirler, Semboller, Eserler, Edebi Kişilik

---

* University Ss. Cyril and Methodius, Department of Turkish Language and Literature, Skopje.

Even though the Divan literature is a literature created in and around the court, it is still a constituent part of Turkish literature. Therefore, the division of literature in old and new is unnecessary. For that reason, Yahya Kemal Beyatli, one of the last poets of classical Turkish literature made efforts to achieve unity of Turkish poetry and he himself represented a bridge between the old-classical poetry and the beginning of the new-contemporary poetry.

Turkish poetry has a tradition which has lasted for centuries and that is the reason why this long-lasting tradition should not be divided but it should be perceived as a unity of Turkish poetry. Unlike our architecture, which is familiar to the Europeans and at the same time respected by them, our classical poetry unfortunately is not fully understood though it is much more advanced in comparison with architecture.¹

Although Yahya Kemal Beyatli lived and worked at the beginning of the 20th century, he considered himself an heir of the Divan poetry and Divan poets because their style of writing, their way of expressing feelings and thoughts, the manner of noticing certain things as well as using the Ottoman-Turkish alphabet and the aruz metrics had a huge impact on him enabling him to combine all these features in his poetic opus.

Considering the fact that he resided in France, more precisely in Paris, for a longer period of time, he was familiar with the European poetry, mostly with French poetry which helped him to make a comparison between the classical Turkish poetry and the classical French poetry.

Poetic Geography in the Poetry of Yahya Kemal Beyatli

Geographical names are of significant importance in the poetry of Yahya Kemal. Primarily, one should be very careful concerning the used geographical names and their function and meaning in his poetry. All names in his poetry carry a feeling or thought which can be easily felt. In this way we understand the feelings and thoughts which are surrounding the poet.

As a poet from Istanbul, he wrote many poems about the city. Istanbul is not a theme only in his poetry; it is also used in his prose from many various aspects. In Yahya Kemal's poems, Istanbul is not only a city; it is an independent and complete theme. The word "Istanbul" in his poems

---

1 Demirci, Mehmet; Yahya Kemal ve Mehmet Akif'te Tasavvuf – Yahya Kemal Şiirlerinde Tasavvuf, Akademi Kitabevi, İzmir 1993, p.35.

is characterized with love, respect, praise. According to the poet, Istanbul, unlike other cities, has a special meaning and possesses an extraordinary beauty. The people, the history, the art and culture are of considerable importance. From the beginning to the very end the city of Istanbul represents a history. Its entire historical and artistic works, geographical beauty, its people and its culture are a piece of art.

In one of his poems entitled "From Another Hill"² one can notice the beauty, the value and the meaning which Yahya Kemal gives to Istanbul. Even his most beloved person must be connected with Istanbul and to remind him of it. Istanbul is celebrated in his poems with all its places, suburbs, in different time periods and different seasons.

Bogaziçi, Üsküdar, Kandilli, Göksu, Kanlıca, Fenerbahçe, Erenköy, Adalar are the places in Istanbul which are the most praised, but in his poems Üsküdar is the most praised place of all. These poems are: "Pensive City", "Friendly Lights of Üsküdar", "Üsküdar Witnessing the Capture of Istanbul". Yahya Kemal also wrote several ghazals dedicated to the city of Istanbul: "Çamlıbel", "Hisar", "Göztepe", "Bebek".³

Yahya Kemal is in fact a Balkan child. He also celebrated in song various places in the Balkan. Skopje is the birthplace of Yahya Kemal. He spent his childhood and the most wonderful years of his life in this city. His poems dedicated to the city of Skopje are connected with the memories of his childhood spent in this city and the love towards it. One of the poems dedicated to Skopje is "The Lost City". This poem speaks about the impression that Skopje made on him. Many other geographical names and places from Europe, Asia, Africa as well as places near the Mediterranean Sea can be found in the works of Yahya Kemal. Some of the mentioned places are Paris, Spain, Madrid, Granada, Rome, Switzerland, Egypt, the Nile River, Tunis, China, Iran and many more with their historical and legendary features.

From the above mentioned one can realize that Yahya Kemal's poetry is rich with geographical names. In that respect he has a significant place in Turkish literature.

---

2 Akyüz, Kenan; Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri (1860-1923) İnkılap Kitabevi, İstanbul 1999, p.172.

3 Hoca, Fadil; Yahya Kemal Üçgeni - Bir Kültür Klasikimiz Yahya Kemal, Anma Toplantıları Bildirileri, Ankara 1996, p.51.

Prose Work "Bow Down Oh Mountains"

One of the greatest Turkish poets in the 20th century Yahya Kemal, also wrote many important prose works and articles. Yahya Kemal claims that true literature is poetry. One of his most significant prose works is "Bow Down Oh Mountains" whose theme is Turkish history and the National Independence War. This work, as well as all other works written by this author is published posthumously by the institute named after him.⁴

The articles in this work were written by Yahya Kemal in a very open, clear and understandable language. All sentences in his prose works as well as in his poetry are done to perfection. Apart from the extensive knowledge of the Turkish culture and civilization and also the French, which is due to the years spent in studying in Paris, he is very familiar with the cultures and histories of other western countries.

In the work "Bow Down Oh Mountains" Yahya Kemal does not only talk about the situation of the Turks in those times, he also deals with the language, religion, country, history, literature, culture, music, freedom and some other aspects.

Yahya Kemal was influenced by the French poet Alfred de Vigny and his famous poem "The Death of the Wolf" which arouses the awareness of freedom and is taught in French schools. Influenced by this poem, he wrote the article entitled "She-Wolf and Her Children", which deals with the death of the wolf which is also the theme of Vigny's poem. In the article he states the following: "This story about the wolf made me think deeply. I thought to myself that Vigny narrated our adventure. The wolf represents the death of the army, and the she-wolf represents Anatolia."⁵ Yahya Kemal Beyatli also had as role models some other French poets with free spirit.

In the work "Bow Down Oh Mountains" the poet speaks not only about the National Independence War, he also refers to the First World War, its course, the politics of the European countries and why the war was such as it was.

Yahya Kemal did not only actively follow the events during the National War and the first years of the formation of the new modern

---

4 Ercilasun, Bilge; Yahya Kemal ve Nesirleri, Bir Kültür Klasikimiz Yahya Kemal, Anma Toplantıları Bildirileri, Ankara 1996, p.71.

5 Tural, Sadık Kemal; Yahya Kemal ve Şiir Sanatı - Bir Kültür Klasikimiz Yahya Kemal, Anma Toplantıları Bildirileri, Ankara 1996, p.65.

Republic of Turkey, but with his articles and his knowledge of political history and diplomacy gained in the West he also directed the leaders of the country led by Mustafa Kemal Paşa.

The work "Bow Down Oh Mountains" is very important because it reflects the days of the National Independence War from a writer's point of view who provides a completely new understanding of this new Turkish history with his special style.

Language and Style of Yahya Kemal Beyatli

In respect to the language and style of Beyatli it can be said that in a large and bottomless sea which fights the giant waves and foams with the elevation and the receding of the sea, one man dives and collects precious pearls. This man swims restlessly in the deep against the shrieks of the shallow and dirty lakes. The elevation, the receding and the foaming of this sea with giant waves is the Turkish language, the precious pearls are the words and the man who dives is Yahya Kemal Beyatli.

Yahya Kemal Beyatli was looking for and found the language which was a victim to the Persian, Arabian and French standards not only with his great imagination and memories, but perhaps more with the beauties which some poets and writers were destroying by leaving them to the waves or scattering them to the wind. Again with the language, but in the inside of the language itself he found "that language". Stendhal himself, who was writing and then tearing one page from his work seven times in a row, and Cengiz Dacı, who was sleepless in London in order to narrate his dynamic life which not even the mind could understand, were looking for "a language in a language" just like Yahya Kemal who waited for months and years for a single verse. While in his mind and heart the wind of great memories was blowing like a storm, this great poet tried to make a symphonic composition appropriate to the excitement which filled his private life. He was constantly looking for a sound, like a gold tracker, he was seeking for words which would produce that sound.

The sound was a world in itself for this great poet. Like the poem which with platonic oration wraps up the sound, makes it alive, blows with the winds, evokes associations, like David released in the world, like the poet Nedim to celebrate in song and to speak, Yahya Kemal started over

and over again in order to learn something. Perhaps he tried to feel the compositions which are still played in a sea which no longer has ships. The scattered sound and the broken string joined them with all its strength. Under "Our Own Sky" Yahya Kemal Beyatli became a pleasant melody and like the poet Baki he released his voice. Like the poet Nedim he made poetic compositions from the words. He made a composition of one night longer than thousand years. He is sad like the prayers in a silent convent and in the hundreds lips of the choir he found the symphony which is spreading. The arrival, the absence of the seven young men in love with sultana Mehlika in that area, they gave themselves over "to the short life either with a friendly horizon or with the sight of the beloved one."

One of the last magnificent people in our classical poetry, Şeyh Galip says that one different language speaks. Speaking in a different language does not mean a discovery of another, special language from the common one which represents us. In Yahya Kemal's works the treasure of words of the common language transforms itself into the language of the poet. The difference between the alteration of the language and the different use of the language is presented to us by Yahya Kemal Beyatli in a very nice manner.

What are the language of the poetry and the Turkish language of Yahya Kemal Beyatli like? The words used in this language are not at all foreign to us. They are our words. These words are warm and kind. They reveal to us a completely new world of feelings. These words which very quietly sleep in the dictionaries seek for a prince to invite them for a dance and once they find that prince they turn into "a rose, a shawl and castanets". In this garden they show the entire dynamics of the dance. In the hundreds of lips they become a magical song of love, they spin like a fan, move coquettishly, they reveal and impose. These words which open before us a world of sound and color move into a mild and holly night which lasts for ages. They give us sources which we cannot see, we do not know, we do not notice, but live in our deepest parts, in our subconscious, wings of tulle, rhythm of angel's walk, speed of the excitement of the heart, they knit and turn into a symphony the voice of the surroundings.

The famous French poet Mallarme asks: "Poet, for poetry I have many ideas, but although I try I cannot write a poem. Can you please tell me the reason?", and Mallarme very briefly answers: "The poem is written not with mind, but with words."⁶ Yahya Kemal Beyatli narrates this anecdote

---

6 Cumbur, Müjgan; Yahya Kemal Beyatlı'nın Eserlerinde Tarih ve Sanat, Atatürk

and explains the poetics of our poet with regard to the poetic language.

Very shortly, Yahya Kemal Beyatli made two things in the field of language. Firstly, he brought to light the Turkish language of our century from the one which during two hundred years suffered many distresses and secondly, he created his own specific style in Turkish language with respect to the meaning with atomic words, and with respect to the sound with symphonic words.

Literary Opus of Yahya Kemal Beyatli

Today we have 12 volumes of the complete works of Yahya Kemal Beyatli. These works prove that he is not only one great poet but also a brilliant writer and thinker. One part of his works was published in newspapers and magazines during his lifetime, and significant part of his opus was published posthumously.

Yahya Kemal Beyatli was very reserved when it came to publishing as a result of his style of working. Therefore he allowed only small part of his poetry to be published. He rewrote the poems he could not finish, and read the complete ones to his friends asking for their opinion. The number of articles which were written but unpublished is very high. A close friend of the poet, Nihat Sami Banarlı, with a presentiment of a teacher and literary historian, tried to convince Yahya Kemal Beyatli during the poet's last years of life to publish his poems in a book. The poet, in fact, was considering publishing his works in three books whose titles he had already prepared. But in his first book "Our Own Sky" he could not finish the poem "Bayram morning at Süleymaniye." On one hand he was a person who was very pedantic and on the other, he did not want to think about publishing a book. After many persuasions, Yahya Kemal Beyatli completed the poem and together with other poems he began to publish his work in the magazine *Hurriyet* every week in the period between 1956 and 1957. In order to publish these poems in a book, he personally arranged the order of the poems, the form of the letters and the paper. Unfortunately, Yahya Kemal Beyatli died on the 1st of November 1958 without seeing his first book.

Nihat Sami Banarlı, who helped Beyatli with the publishing of the books, knew exactly how much a single piece of paper with Beyatli's handwriting was worth. Yahya Kemal lived in a hotel room and in spite of the great fame and the numerous fans he was alone. After his death all his documents and items could have been lost. Banarlı engaged himself in protecting all the items which the poet left. He suggested that an institute named after the poet should be founded. The institute, whose members are renowned scientists, thinkers and artists, was founded in the same month when the poet died. The director of the institute was Nihat Sami Banarlı. All the documents and items which belonged to Yahya Kemal Beyatli were given to the institute with a court order.

Nihat Sami Banarlı gathered a team and started working without any delay. They made copies of all the works published in magazines and newspapers. They classified them and after the in-depth processing they published the complete works of Yahya Kemal Beyatli in 12 volumes. The poetry was published first, and afterwards the prose. The publishing of the 12 volumes was only possible thanks to the protection of the works of Yahya Kemal Beyatli provided by the institute.

BIBLIOGRAPHY - KAYNAKÇA

- Demirci, Mehmet; Yahya Kemal ve Mehmet Akıfite Tasavvuf – Yahya Kemal Şiirlerinde Tasavvuf, Akademi Kitabevi, İzmir 1993,
Akyüz, Kenan; Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri (1860-1923) İnkilap Kitabevi, İstanbul 1999,
Hoca, Fadil; Yahya Kemal Üçgeni - Bir Kültür Klasikimiz Yahya Kemal, Anma Toplantıları Bildirileri, Ankara 1996,
Ercilasun, Bilge; Yahya Kemal ve Nesirleri, Bir Kültür Klasikimiz Yahya Kemal, Anma Toplantıları Bildirileri, Ankara 1996,
Tural, Sadık Kemal; Yahya Kemal ve Şiir Sanatı - Bir Kültür Klasikimiz Yahya Kemal, Anma Toplantıları Bildirileri, Ankara 1996,
Cumbur, Müjgan; Yahya Kemal Beyatının Eserlerinde Tarih ve Sanat, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı 72, Ankara 1994.

BENLİZÂDE İZZET MEHMED BEY'İN SÂKÎNÂMESİ

Yrd. Doç.Dr. Sait OKUMUŞ*

ÖZET

Sâkînâmeler, klasik Türk edebiyatında önemli bir yer tutmaktadır. Birçok divan şairinin divanında görülen edebî türlerdendir. Bu nazım türündeki şiirler üzerinde ayrıntılı ve kapsamlı araştırmalar ortaya koymadan, klasik Türk edebiyatı ile ilgili değerlendirmelerde bulunmak tutarlı görünmemektedir.

Bu makalede, XVIII. yüzyıl divan şairlerinden Benlizâde İzzet Bey'in mesnevî nazım biçimiyle yazılan ve 296 beyitten oluşan sâkînâmesi bilim dünyasına tanıtılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Benlizâde İzzet, divan, sâkînâme, klasik Türk edebiyatı.

SÂKÎNÂME OF BENLİZÂDE İZZET MEHMED BEY

ABSTRACT

Sakînâme poems has an important place in classical Turkish literature. These literary types are seen in a very divan poet's divan. The assessment on this topic does not appear consistent without making detailed and comprehensive researchs.

This article introduces sâkînâme of Benlizâde İzzet from XVIII. century Dîvân poets. İzzet's Sâkînâme is written in mesnevî versify form and consists of 296 couplets.

Keywords: Benlizâde İzzet, divan, sâkînâme, classical Turkish literature.

---

* T.C. Nevşehir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi. (saitokumus@yahoo.com)

Dîvân şairi İzzet Bey'in asıl adı Mehmed'dir. Babası, Defter emîni vekili iken 1211/1796-97 tarihinde vefat eden Benli Arif Ali Bey'dir. Bu yüzden Benlizâde İzzet Bey diye de bilinmektedir. İstanbul'da doğmuştur. Ancak kaynaklarda şairin doğum tarihine dair bir kayda rastlanmamıştır. İzzet Bey, Sadâret Mektupçu Kalemî'ne devam ederek 1208/1793-94 yılında Hâcelik (yazışlerini yürüten memurluk) rütbesine erişmiştir. Bu arada Sadâret Mektupçu Kalemî hulefâsı arasına katılmasından kısa bir süre sonra Amedî Odası'nda (dışilişkileri yönlendiren en önemli büro) görevlendirilmiştir. Daha sonra ise 1222/1808 tarihinde asâleten Beylikçi (Divân-ı hümâyun'da yazıcıların amiri) makamına yükselmiştir. Bu nedenle Beylikçi İzzet adıyla anılmıştır. 1223/1808-09 senesinde üçüncü murahhas (tam yetkili diplomat) makamı ve birinci rûznâmçe (devlet gelir-giderleri defterini tutan maliye muhasebe müdürlüğü) payesi verilerek Eflak ve Boğdan'da yapılacak Sulh müzakeresine gönderilmiştir.¹

Şairin ölümü ile ilgili olarak kaynaklarda fazla bilgi verilmemektedir. Anlatılanlara göre, kendisine bazı uygunsuz sözler atfedilen İzzet Bey, Alemdar Mustafa Paşa döneminde yapılmış olan ittifak senedini yazarak altını *râkımı'l-hurûf* tabiriyle imzalar. Sultan II. Mahmud (saltanatı 1808-1839), saltanatın istiklalini korumak için çabalarken İzzet Bey'in, saltanatın istiklaline dokunabilecek bir antlaşmanın altına pervasızca imza atmasını pek hoş karşılamaz. Sulh müzakeresi için Rusya'ya gönderildiğinde verilen harcırahı az bulması, bu konuda ileri geri konuşması kırgınlığın artmasına sebep olur. Bazı dostları, tavrını düzeltmesi konusunda öğüt ve nasihatta bulunurlarsa da bir sonuç vermez. Sultan II. Mahmud (saltanatı 1808-1839), halkı cihada teşvik için ayet ve hadisleri içeren Hatt-ı Humayunlar yazdırırken, İzzet Bey "yine ne tür vaaz yazılmış" diye olayı hafife alır. Bu tür davranışları nedeniyle azledilen ve Üsküdar'a çağrılan Benlizâde İzzet'in, 26 Şa'ban 1224 / Ekim 1809'da Kadıköy'de idam edildiği kaydedilmektedir.²

---

1 Fatin Davud, *Hâtimetü'l-Eş'âr*, İstanbul 1271, s. 285; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, I-V, İstanbul 1971, C. III, s. 456; Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı A'lâm*, I-VI (Tıpkı basım) Ankara 1996, C. IV, s. 3147; Cemil Çiftçi, *Maktul Şairler*, 1. Baskı, Kitabevi Yay., İstanbul 1997, s. 545.

2 Fatin Davud, *a.g.e.*, s. 285; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I-III, İstanbul 1971, C. II, s. 318; Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, Dersaadet (Matbaa-yı Osmaniye) 1309, C. IX, s. 2-122; *İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Dîvânlar Kataloğu*, I-IV, M.E.B., İstanbul 1969, IV. Cilt, I. Fasikül, s. 977-978; Bağdatlı İsmail Paşa, *Keşfü'z-zünûn Zeyli*, MEB., İst. 1945, C. I, s. 518; Muallim Nâci, *Osmanlı Şairleri*, hzl. Cemal Kurnaz, M.E.B., İstanbul 1995, s. 83.

Şairin bilinen üç eseri vardır. Türkçe *Dîvânı*, öğrencisi Resâyî Efendi tarafından şiirleri bir araya getirilerek *Dîvân-ı İzzet Bey* adıyla İstanbul'da 1258/1842 tarihinde basılmıştır. İzzet Bey'in *Dîvân*'ının birçok yazma nüshası vardır. Şairin diğer eseri olan *Münşe'ât* ise yine İstanbul'da 1847 tarihinde *İzzet Bey Münşe'âtı* (Dârü't-Tibâ'atı'l-Âmire, 44 sayfa) adıyla basılmıştır.³ Başında İzzet Bey'in hal tercümesinin yer aldığı eserde, çeşitli kişi ve makamlara yazılmış 39 mektup bulunmaktadır.⁴ İzzet Bey'in imzaladığı ve ölüm sebebi olarak sözü edilen *Sened-i İttifâk* adlı eser, “8 madde ve bir zeylden oluşan antlaşma metnidir. Alemdar Mustafa Paşa'nın sadareti sırasında Anadolu ve Rumeli ayanlarının devlete olan bağlılıklarını ilan ve teyid etmek amacıyla hazırlanmıştır.”⁵

Genç denecek yaşta vefat eden Benlizâde İzzet Bey, Arapça ile ilgili bilgilerini Hoca Nusret Efendi'den⁶ ve Farsçaya ilişkin kazanımlarını Hoca Süleyman Neş'et Efendi (1148-1222/1735-1808)'den ders alarak elde etmiştir. Her iki dilde şiir yazabilecek kadar iyi bir seviyeye ulaşmıştır.⁷ Kendi zamanında nazım ve nesir alanında şöhret kazanmıştır. Şair İzzet Bey “İzzet” mahlasını, şiir söyleme yeteneğiyle teveccühünü kazanan talebelerine mahlas vermesiyle ve mesnevîhânlığı ile meşhur olan Hoca Neş'et'ten almıştır.⁸

Benlizâde İzzet Bey de divanındaki sâkînâme başlıklı şiiriyle, Türk edebiyatında sâkînâme kaleme alan şairler arasında yer almaktadır.

Şarap dağıtan kişi anlamındaki sâkî, bu tür şiirlerde vazgeçilmez temsîlî kişi olduğundan sık sık onunla ilgili teşbihlere yer verilmektedir. Şairler genellikle felekten ve zamandan şikayetle konuya başlamaktadır. Sonra şiirin uzunluğuna göre doğa tasvirleri, sâkîye hitap ile şarap istenmesi, mey, câm, sürahi, meyhane, mugân, mutrib, mugannî, saz, şeb, subh, bahar,

3 “İzzet Mehmed Efendi (Benlizâde)”, TDEA, Dergah Yay., İstanbul 1986, C. V, s. 46.

4 *Beylikçi İzzet Bey Divanı* (inceleme-metin), hzl. Fatma Meliha Şen, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Kemal Yavuz, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 1995, s. XVIII.

5 *A.g.e.*, s. XVIII.

6 Muallim Naci, **Nusret Efendi** hakkında şu bilgileri vermektedir:

Tıbbâ dair meşhur “*Nusret Efendi Risâlesi*” adlı eserin sahibidir. Nuruosmaniye Câmi-i Şerifi Kütüphanesi'nde kütüphane memuru idi. Bazı şiirleri var ise de zaptedilmemiştir.

“Sefer-i bahr-i siyâh etme Kasım'dan sonra”

(Kasım'dan sonra **Karadeniz**'e sefer etme.) mazmûnu ona aittir.

Sürürî, bu zatın vefâtı hakkında şu “tarîh”i söylemiştir: “**Nusret Efendi** eyledi ‘azm-i bekâ meded” (Muallim Nâci, *a.g.e.*, s. 183).

7 Fatîm Davud, *a.g.e.*, s. 286; Muallim Naci, *a.g.e.*, s. 81.

8 Muallim Naci, *a.g.e.*, s. 183; *Beylikçi İzzet Bey Divanı* (inceleme-metin), s. XI.

hazân gibi hususlar işlenerek aşk ve şarap meclisi düzleminde bir takım duygu ve düşünceler anlatılmaktadır.⁹

İçki (şarap), kadeh, mest, meyhane, pîr-i mugân ve sâkî gibi ilgili kelimeler, sâkînâmelerde bir anlam dairesi oluşturmaktadır. Şarabın aşk anlamında mecâzen kullanıldığına dair en eski örneğin Bâyezid-i Bistâmî'ye (ölm. 261/875) ait olduğu varsayılmaktadır. Şarap kelimesinin İran şiirinde mecâzî anlam kazanmaya başlaması, tasavvuf dilinin oluşum sürecinin yaşandığı IX. ve X. yüzyıllara kadar uzanmaktadır. İmâm-ı Gazâlî (ölm. 505/1111), Aynu'l-kuzât Hemedânî (ölm. 525/1131), Muhyiddin İbn Arabî (ölm. 639/1241), Mahmûd-ı Şebisterî (ölm. 720/1320) ile sembolik anlamına kavuştuğu ifade edilmektedir.¹⁰ *Nizâmî-i Gencevî* (ölm. 610/1213-14), *Fahrüddîn-i Irâkî* (ölm. 688/1289) gibi şairler eserlerinde anılan kelimelerin tasavvufî anlamlarına açıklık getirecek açıklamalarda bulunmuşlardır.¹¹

İslâm öncesinde gerek Arap şiirinde, gerekse İran şiirinde, içki ve içki meclisleri şiire sık sık konu edilmiştir. İslâmiyetten sonra ise bir müddet şairlerin pek ilgisini çekmeyen aşk ve şarap konuları, Emevîler döneminde Ahtal (ölm. 95/713-14), Velîd b. Yezîd (hilâfeti 125-126/743-744) ve başka bazı şairlerin eserlerinde yeniden yer almış ve artık II./VII. yüzyıldan itibaren divanlarda “hamriyyât” adı altında ayrı bir bölüm oluşturmaya başlamıştır. Ebû Nüvâs (ölm. 198/813), İbnu'l-Mu'tez (ölm. 296/908) gibi Arap şairleri ve Rûdekî-i Semerkandî (ölm. 329/940-41), Minûçihri (ölm. 342/1040-41) gibi İran şairleri bu geleneğin öncüleri olarak kabul edilmektedir.¹² Bugün için *Nizâmî-i Gencevî* (ölm. 610/1213-14)'nin *İskendernâme*'sinin *Şerefnâme* adlı birinci kitabındaki bölüm başlıklarının hemen altında yer alıp, “Sâkînâme” başlığını taşıyan ikişer beyitten oluşan kısımlar ilk sâkînâme örneği olarak kabul edilmektedir. *Nizâmî* pek çok yönden olduğu gibi, bu yönden de İran edebiyatında ve Türk edebiyatında

---

9 Erdoğan Uludağ, “*Dîvân Edebiyatı Türlerinden Sâkînâmeler ve Şeyhülislâm Bahâyî'nin Sâkînâmesi*”, Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı: 9, Erzurum 1998, s. 52

10 Kaplan Üstüner, *Divan Şiirinde Tasavvuf (14.-15. Yüzyıl Divanlarına Göre)*, Birleşik Yayınevi, Ankara 2007, s. 24-37.

11 Adnan Karaismailoğlu, “*İran Edebiyatında Sâkînâmeler*”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 1992, Sayı: 1, Konya, s. 5; ayrıca bilgi için bk. Adnan Karaismailoğlu, *İran Edebiyatında Sâkînâmeler*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Danışman: Prof.Dr. Haluk İpekten, 1991; Adnan Karaismailoğlu, “*Sâkînâme Yazma Geleneğinin Öncüsü Genceli Nizâmî*”, Yedi İklim, Sayı: 41, İstanbul 1993, s. 19-21.

12 Adnan Karaismailoğlu, *a.g.m.*, s. 2

izlenmiş, ilk sâkînâme yazarlarının başında sayılmıştır.¹³ İlk müstakil sâkînâme yazarının Selmân-ı Sâvecî (ölm. 778/1376) olduğu kabul görmemiştir. Hâfız-ı Şîrâzî'nin (ölm. 792/1389-90) müstakil sâkînâme olarak kabul edilen mesnevîsi ise yazıldığında bu adla anılmamış olmalıdır. Ümmîd-i Râzî (ölm. 925/1519), söz konusu türün bütün şartlarını içinde bulunduran ve sâkînâme adını taşıyan ilk müstakil eserin sahibi kabul edilmelidir.¹⁴

İran edebiyatındaki sâkînâmeler genellikle divanlar içerisinde bulunmaktadır. Türk edebiyatında kaleme alınan sâkînâmelerin birçoğu ise divanlar içerisinde yer almakla birlikte, müstakil çalışmalar şeklinde bulunan sâkînâmelerin sayısı da az değildir. Türk edebiyatında sâkînâmeler özellikle XVII. ve XIX. yüzyıllarda gelişme göstermiştir. Bu yüzyıllardaki sâkînâmelerin önemli bir bölümünün müstakil mesnevîler olarak düzenlendiği görülmektedir. Türün ilk örneği ise, *Revânî*'nin (ölm. 1524) Yavuz Sultan Selim'e ithaf ettiği tamamı 694 beyitlik, mesnevî nazım şekliyle yazılmış olan *İşretnâmesi*'dir.¹⁵ Sâkînâmeler çoğunlukla mesnevî nazım şekliyle kaleme alınmışlardır. Terki-i bend, terci-i bend ve kaside nazım şekilleriyle yazılan sâkînâmeler de vardır.

Türk Edebiyatında sâkînâme isimlendirmesiyle yazılan şiirlerden biri de, Benlizâde İzzet Bey'in burada araştırma dünyasına sunulan sâkînâmesidir. İzzet Bey'in sâkînâmesi, mesnevî nazım şeklinde ve manzum hikaye tarzında kaleme alınmıştır. Sâkînâme, on beyti Farsça olmak üzere toplam 296 beyitten meydana gelmektedir. Söz konusu sâkînâme, Hezec bahrinin Mef'ûlü Mefâ'ilün Fe'ûlün kalıbıyla söylenmiştir. Bilindiği gibi, birçok uzun mesnevî, kısa ve kıvrak olması nedeniyle bu vezinle söylenmiştir. Bu vezin bazen 3. ve 4. açık heceler kapalı heceye dönüştürülmesiyle Mef'ûlün Fâ'ilün Fe'ûlün şeklinde kullanıma kolaylığına sahiptir. Nitekim şair Benlizâde de, "sekt-i melîh"¹⁶ denen bu uygulamaya başvurarak bu sâkînâmesinin bazı beyitlerini (örneğin 107. beyit), Mef'ûlün Fâ'ilün Fe'ûlün kalıbıyla söylemiştir. Benlizâde İzzet'in sâkînâmesinde, klasik mesnevîlerde olduğu gibi bir bölümlenmeye gidilmemiştir.

13 Tunca Kortantamer, "*Sâkînâmelerin Ortaya Çıkışı ve Gelişimine Genel Bakış*", Eski Türk Edebiyatı -Makaleler-, hzl. Şerife Yağcı - Fatih Ülken, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2004, s. 191

14 Adnan Karaismailoğlu, *a.g.m.*, s. 6

15 Rıdvan Canım, *Türk Edebiyatında Sâkînâmeler ve İşretnâme*, Akçağ Yayınları, Ankara 1998, s. 43; Erdoğan Uludağ, *a.g.m.*, s. 51

16 Halûk İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1994, s. 179.

İzzet Bey, başta mesnevîhânlığıyla öne çıkan hocası *Hoca Neş'et* olmak üzere, *Mevlânâ*, *Fuzûlî*, *Şeyh Galip* gibi şairlerden etkilenmiştir. Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, hem İzzet Bey'in yaşadığı çevrede Mevlevîliğin yaygın olarak bulunması ve *Mesnevî*'nin tasavvufî eserlere kaynaklık etmesi bakımından şairin şiirlerinde önemli bir yer tutmaktadır. Burada ele alınan sâkînâmesinde olduğu gibi, Divanında görülen aşk hakkındaki düşüncesini ve tasavvufî vurgularını yaptığı mesnevîsinde de Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinden ilham aldığı açıkça görülmektedir.¹⁷

Sâkînâmeden de anlaşılacağı üzere, *Fuzûlî* de şairin üstad olarak kabul ettiği ve etkisinde olduğu bir şairdir. Divanında şiirlerine nazireler¹⁸ kaleme aldığı Fuzûlî'nin

Gündüz gözi yaşı hâdi-i râh
Gice yolu şem'-i şu'le-i âh¹⁹ (Sâkînâme, 67)

beytini, sâkînâmesinde tazmin etmiştir. Aynı şekilde Fuzûlî'nin sâkînâmesinin

Sâki kerem eyle câm gezdür
Durma çadehi müdâm gezdür²⁰

şeklindeki ilk beyti ile, İzzet Bey'in aynı vezinli sâkînâmesinin

Sâki meded eyle câm gezdür
Allah için baña da bir vir

ilk beyti arasındaki benzerlik dikkat çekmektedir. İzzet Bey'in sâkînâmesinin, Fuzûlî'nin *Leylâ vü Mecnûn* 'u ile aynı vezinde yazıldığını ayrıca belirtmek gerekir.

İzzet Bey'in Hoca Neş'et'in talebeleri arasında mümtaz bir yere sahip olduğu bilinmektedir. Hem talebe olarak, hem de şair olarak iltifatına mahzar olduğu Hoca Neş'et tarafından en uzun mahlasnâme de İzzet Bey için kaleme alınmıştır.²¹ Sâkînâmede hocasından,

Sulţân-ı suhen cenâb-ı Neş'et
Ol şâh-ı kerim-i taht-ı devlet (Sâkînâme, 238)

17 *Beylikçi İzzet Bey Divanı* (inceleme-metin), s. XXV-XXVI.

18 *A.g.e.*, s. XXVI-XXVIII.

19 Fuzûlî, *Leylâ vü Mecnûn*, hzl. Hüseyin Ayan, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1981, s. 159.

20 Fuzûlî, *a.g.e.*, s. 59.

21 *Beylikçi İzzet Bey Divanı* (inceleme-metin), s. XXIV.

şeklinde bahseden İzzet Bey, Hoca Neş'et'i Divân'ında da sık sık anmaktadır.

Sâkînâme içinde on beyit Farsça söylenmiştir. Farsça beyitler, *üstad* denilen bir şairin dilinden verilmektedir. Ancak üstad olarak bahsedilen şair hakkında bir işaret bulunmamaktadır. Bununla birlikte sâkînâmede, bir beytini (Sâkînâme, 67) tazmin etmiş olması sebebiyle, *Fuzûlî*'nin Türkçe, Farsça Divânları²² ve Leylâ vü Mecnûn'u²³ incelenmiş, ancak söz konusu eserlerde bu beyitlere rastlanmamıştır.

Şairler mesnevîlerde konunun ve âhengin gidişini değiştirmek için arada, uygun düşen yerlerde gazeller de söylerler. Bazen kahramanların konuşmalarını gazel şeklinde dillendirirler.²⁴ Benlizâde İzzet Bey de sâkînâmesinde,

Eylerdi bu tevbe-nâmeyi yâd
Yâd itdiği dem olurdu dil-şâd (Sâkînâme, 99)

beytiyle *tevbe-nâme* diye isimlendirdiği beş beyitlik bir gazele yer vermektedir:

Derd ü gâ-m-ı 'aşk-ı yâre tevbe
Min-ba'd figân u zâre tevbe

Ey dil idelim seniñle gel gel
Şevk-ı hañ-ı müşğ-bâre tevbe

'Âşıklığı almayam lisâne
Şeydâyi-i rûzgâre tevbe

La'l-i leb-i yâri itmeyem yâd
Ol bâde-i hoş-güvâre tevbe

'İzzet idelim seninle gayrı
Sevdâyi-i 'aşk-ı yâre tevbe (Sâkînâme, 100-104)

Sâkînâmelerde kullanılan kavramlar kelime anlamlarından ziyade, mecâzî manalarında kullanılmaktadır. Örneğin sâkî mürşid, şarap ilâhî aşk, meyhane tekke veya dergâh, âşık Allah'ın güzelliğine tutkun olan kişi,

22 *Fuzûlî Divanı*, hzl. Kenan Akyüz – Süheyl Beken – Sedit Yüksel – Müjgan Cunbur, Akçağ Yayınları, Ankara 1990; Farsça Divan, Yayımlayan: Hasibe Mazioğlu, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1962.

23 *Fuzûlî, Leylâ vü Mecnûn*, hzl. Hüseyin Ayan, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1981.

24 Haluk İpekten, *a.g.e.*, s. 49.

ma'şûk Allah, kadeh ve sûrahi âşîğın kalbidir. Burada araştırma konusu olan şiirde de aynı nitelikten söz etmek mümkündür. Buradaki sâkînâmesinden başka, İzzet Bey'in divanında sâkînâme içerikli gazelleri (özellikle 2, 24, 40, 46, 76 nolu şiirler) de görülmektedir.²⁵

Sâkînâmede nây, ney, santûr, santîr, ud, rebab, tanbur, def, çeng, tar, şeş-tâ, berbat, rûd, keman, erganun gibi müzik aletlerinin yanısıra ağâze, zîr ve bem, nağme gibi müzik terimleri zikredilmektedir. Bezm, meclis gibi isimlerle anılan ortamın ana unsurlarından sâkî, hânende, mutrib, çengî, berbat-zen, nây-zen, mızrâb-zen, rakkâs da şiirde yerini almaktadır. İçki; şarap, mey ve bâde isimleriyle geçmektedir. Piyâle, sâgar, kadeh, sûrahi, testi, peymâne gibi içki meclislerinin sofraya araçları yer almaktadır.

Muhteva gözönünde tutulduğunda sâkînâmenin ilk iki beytinde sâkîye sesleniş vardır. Bu seslenişle birlikte sâkiden şarap istenirken; âşîğın içinde bulunduğu durum, şarabın özellikleri, dünyanın geçiciliği, öğütler, şarap ve kadeh tasvirleri, aşk yolunun belalarla dolu olduğu gibi konular söz ve saz meclisi eşliğinde ele alınmaktadır. Şiirin sonlarına gelindiğinde âşık, rüyada olduğunu farkederek birden uyanmakta ve hikayenin üzerine kurgulandığı unsurların tamamı anlamsızlaşmaktadır:

Bu güft-ü-şenid olur iken âh
Ol 'âşık-ı zâr oldu âgâh

Gördi ki ne yâr var ne ağıyâr
Ne bezm-i şarâb var ne dilber

Efsâne-i h'âb imiş meger hep
Ol meclis ü ol peri vü ol şeb

Rü'yâ imiş ol vişâl-i cânân
Ser-cümle hayâl olan nümâyân (Sâkînâme, 278-281)

Sâkînâmelerin özelliğine uygun olarak nasihatlerle varlık felsefesi yapılmakta ve adeta her şeyin bir rüya olduğu ifade edilmektedir (283-289. beyitler):

Bu zir-i felekde cümle mevcûd
Rü'yâ gibi hep nümûd-ı bi-bûd

Mihrinde zevâl olur bedidâr
Mâhında hemişe kâst der-kâr

---

25 *Beylikçi İzzet Bey Divanı* (inceleme-metin), s. 87, 110, 126, 132, 164.

Nā-būdi-i ferr-i Hüsrev [ü] Cem
Olmaz mı şaña numüne her dem

Virüp başar-ı başiret Allāh
Bu h'āb-ı hayālden ol āgāh

Ol ğayrı bu pendî eyleyüp güş
Mānende-i hāme sen de hāmüş (Sâkînâme, 285-289)

Şiir geleneğe uygun olarak, dua bölümü (290-296. beyitler) ile sona ermekte ve “sonu pişmanlık olmayan muhabbet şarabıyla sarhoş olmayı” temenni edilmektedir:

Mest eyleye bāde-i maḥabbet
K'olmaya neticesi nedāmet

Benlizāde İzzet'in Divan'ının nüshaları 15 civarındadır. Bu araştırmamızın konusu olmadığı için, divanın bütün yazma nüshaları hakkında ayrıntılı bilgi verme yoluna gidilmemiştir. Söz konusu Divan'ın tenkitli metni ve incelemesi yüksek lisans tezi²⁶ olarak hazırlanmıştır. Ancak ilgili tezde Milli Kütüphanede'ki yazma nüshaların sadece ikisinin görüldüğü, ancak metnin kuruluşunda dikkate alınmadığı anlaşılmaktadır. Burada sâkînâme'nin tenkitli metni, söz konusu çalışmada görülmeyen ve dikkate alınmayan Milli Kütüphane yazma nüshaları²⁷ üzerinden oluşturulmuştur.

26 *Beylikçi İzzet Bey Divanı* (inceleme-metin), hzl. Fatma Meliha Şen, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Kemal Yavuz, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 1995.

27 1. *M1: Milli Ktp. 06 Mil Yz FB 287* / Muhtevasında 1 dibace, 1 manzum besmele, 5 naat, 2 münacât, 1 mersiye 1 murabba, 8 tahmis, 2 muhammes, 2 terbi, 1 ebyât-ı beyân-ı serâir-i aşk, 1 sâkînâme, 1 kaside, 9 tarih, 2 mesnevi, 5 şarkı, 189 gazel, 1 rubai, 2 kıta, 8 müfred vardır. Sâkînâme, eserin 18b-27b varakları arasındadır. Müstensihî Seyyid Abdi adında biri olan eserin 1256/1839 tarihinde istinsah edilmiştir.

2. *M2: Milli Ktp. 06 Mil Yz FB 357* / Muhtevasında 1b-2b Seyyid Resâ'i'nin yazdığı şairin hayat öyküsü, 1 naat, 3 mersiye 7 tahmis, 1 müselle tahmis, 1 tevhid, 3 muhammes, 2 terbi, ebyat-ı beyan-ı serâir-i aşk, 1 sâkînâme, 6 şarkı, 191 gazel, 4 rubai, 10 tarih, 8 beyit, 2 matla, 4 kıta, 6 müfred vardır. Sâkînâme, eserin 15b-23b varakları arasındadır. Müstensihî Refî'a olup istinsah tarihi belli değildir.

3. *M3: Milli Ktp. 06 Mil Yz A 2841* / Muhtevasında 1 mensur dibace (şairin biyografisi), 1 besmele manzumesi, 1 tevhid, 4 naat, 1 tahmis, 1 mersiye, 2 müseddes, 1 kaside, 1 mesnevi, 1 sâkînâme, 10 tahmis, 1 tahmis-i müseddes, 2 terbi, 192 gazel, 3 rubai 7 tarih, 1 kaside, 2 kıta, 14 müfred 5 şarkı yazılıdır. Sâkînâme, eserin 9a-17b varakları arasındadır. Müstensihî Hakkı olup istinsah tarihi belli değildir. 74a'da Ahmed Muhtar b. Osman Fevzi'ye ait bir mülkiyet kaydı vardır.

Bu nüshalardan birine (Milli Ktp. 06 Mil Yz FB 233), sâkinâmenin olduğu sayfalar boş olduğundan itibar edilmemiştir. Sâkinâme içerisinde bulunan ve adı geçen tez metninde sadece fotoğrafı konan Farsça 10 beyit, tarafımızdan Türkçeye çevrilerek dipnotta verilmiştir.

Sâkinâmenin beyit sayısı, daha önce ifade edildiği gibi 296 olup M1, M2 ve M3 nüshalarında aynıdır. Nüshalardan birisi dışında, beyit sıralamasında da bir farklılık bulunmamaktadır. Buradaki metinde 136. sırada yer alan beyit, M1 nüshasında 132. sırada; M2 ve M3 nüshalarında 136. sırada yer almaktadır.

Sonuç olarak, sâkinâmeler, klasik Türk edebiyatında önemli bir yer tutan ve birçok divan şairinin divanlarında görülen edebî türlerdendir. Türk edebiyatında sâkinâmelerin, henüz ayrıntılı ve sistemli bir şekilde incelendiğini söylemek zordur. Bu tür şiirler üzerinde ayrıntılı ve kapsamlı araştırmalar ortaya koymadan, klasik Türk edebiyatı ile ilgili değerlendirmelerde bulunmak tutarlı görünmemektedir. Sâkinâme türündeki şiirleri doğru bir şekilde değerlendirip tanımlayabilmek ve üzerinde bilimsel çözümlenmelerde bulunabilmek için, bu konuda daha fazla bilimsel çalışmalar yapılmalıdır.

SĀKĪNĀME

Mef'ülü Mefā'ilün Fe'ülün

- 1 Sāki meded eyle cām gezdır
Allah için baña da bir vir
- 28 2 Sāki kerem eyle vir pey-ā-pey
Nüş eyleyelim ıadeh ıadeh mey
- 3 Bi'llāhi ĥumār var serde
Derd ü ġam-ı yār var serde
- 4 Ben ĥaste-i hicr-i la'l-i yārim
Şahbādır aña 'ilāc-ı hem-dem
- 5 Mey vir ki ola derün ma'mūr
Olam bu ĥarāb-ġāhdan dūr
- 6 Mevc-āver olup muĥiṭ senden
Cüş eyleye baħr-i 'aşġ benden
- 7 Bu nāy-ı nevā-yı kilc-āşār
Şeh-rāh-ı suĥende ide refār
- 8 Saṅtūr-ı suṭūra çübek olsun
Zir ü bem-i naġme rāh bulsun
- 9 Bu neş'e-i 'aşġ olunca ser-şār
Ol şevķile ĥāme-i ġüherbār
- 10 Bir tırfe ĥikāyet ide tahrir
Bir remz ile şad hezār taħrir
- 11 Efsāne deġil bu ser-ġüzeştdır
Derd-i dili yazdı kilc-i ķāsır
- 12 ġüş eyle ki itdim işte āġāz
Oldı der-i dāsitān ĥoş-bāz

28 Başlık: Sākināme M1, M2; Sākināme-i Müşārün ileyh M3

2b eyleyelim: idelim M2

- 2913 Bu vādi-i ‘aşk reh-neverdi
Erbāb-ı maḥabbet ehl-i derdi
- 14 Ya‘ni bu ğarib ü bi-kes ‘İzzet
Bu bülbül-i gülşen-i maḥabbet
- 15 Ḥayli dem olup çü Kays-ı mecnūn
Bir Leyli-i ḥüsne oldu meftūn
- 16 ‘Uşşāk içinde oldu meşhūr
Olmuşdı ḥarāb-gehde ma‘mūr
- 17 Zencir-i cünūn gerdeninde
Her ḥalkası dāĝ idi teninde
- 18 Bisyār çekerdı derd-i ‘aşkı
‘Aşk idi hemişe ‘aşka meşki
- 19 ‘Āşıklıĝ-ıla cihānda meşhūr
Olmuşdı mey-i şeĝafla maḥmūr
- 20 Mecnūn teki deşt ü küh u şahrā
Olmuşdı aña maḥall ü me’vā
- 21 Āhūlar idi müdām enisi
Tihūlar idi heme celisi
- 22 Geh yād iderdı çeşm-i yāri
Ol fikr ile eyler idi zāri
- 23 Geh ider idi ḥırāmını yād
Ol derd ile eyler idi feryād
- 24 Gāhice olurdı gülsitāne
Çün āb-ı revān hemin revāne
- 25 Feryādını bülbülün idüp gūş
Baḥr-i ğam-ı ‘aşk ider idi cūş
- 26 Bu gūne ḥiṭāb iderdı ol ān
K’ey bülbül-i dil-şikest [ü] nālān

---

29 ^{13a} vādi: vāde M2

-
- 27 ‘Āşıklığa mı heves idersin
Kim çeşmiñi pür-güher idersin
- 28 Feryādın ile cihān bi-zār
‘Āşık gibi eylediğin eṭvār
- 29 Lāf urma dime ki ‘āşıkım ben
Benden edeb eyle epsem ol sen
- 30 Ben gibi degilsin āh u nālān
Var bende belā-yı hicr-i cānān
- 31 Ma‘şūkuñ önünde zār idersin
Mahbūbuñı dil-figār idersin
- 32 Şāh üzre güli görünce ḥandān
Ol ‘āşık-ı dil-şikest ü giryān
- 33 Bu resme güle ḥiṭāb iderdi
Bu gūne hemin ‘itāb iderdi
- 34 K’ey verd nedir bu nāzeninlik
Bu ḥande-i zehr-i şekkerinlik
- 35 Bu renk nedir ruḥuñda āyā
Ma‘şūq mısın nesin hemānā
- 36 Reng-i ruḥ-ı yāri görmediñ mi
Ol şerm ile ḥāke girmediñ mi
- 37 Ḥaddiñ mi seniñ ki āyine-vār
Dildārıma itmek ‘arz-ı didār
- 38 Piş-i ruḥ-ı dil-rübāda böyle
Yüz göstermeñ nedendi söyle
- 39 Dirsin ki benim de ‘āşıkım var
Bülbül gibi bir dil-āver [ü] zār
- 40 Var ben gibi ‘āşıkı o yārın
Bir āhı yaqar dilin hezārın
-

- 41 ‘Āşık olıcağ benim tek olsun
Rāh-ı ğam-ı ‘aşkda tek olsun
- ³⁰42 Bu resm ile dā’im eglenürdi
Gülşende füzūn olurdu derdi
- ³¹43 Ki meh görününce çeşmine āh
Āh ile çekerti sürme ol gāh
- 44 Eylerdi hayāl-i dide-i yār
Artardı belā-yı hicr-i dildār
- 45 Şaldıkça benefşeye nigāhın
Gerdūna yetiştirirdi āhın
- 46 Der-hātır iderdi zülf-i yārı
Olurdu füzūn āh u zārı
- ³²47 Nā-gāh görünce lāle dāğın
Būs eyler idi hemin ayağın
- 48 Ol dağı görüp şanurdu ‘āşık
Dirdi ki şaña benim muvāfiğ
- 49 Gül ğoncasına şalup nezāre
Āh eyler idi dehān-ı yāre
- 50 Bir demde iderdi gülsitānı
Hūn-āb-ı ciğerle ergūvānı
- 51 Yārānı iderdi gāh ibrām
Kim encümene gele o nā-kām
- ³³52 Nā-çār gelürdi bezme ammā
Bu hāl ile idi vağt-peymā
- 53 Sāğı görünürdi nağl-i mātem
Destinde piyāle zehr-i pür-ğam

---

30 ^{42a} resm ile: resme M3

31 ^{43a} ki: – M2, M3

32 ^{47a} görünce lāle: lāle görünce M2

33 ^{52a} Nā-çār: Nā-çāre M3

- 54 Minā olur idi çeşm-i hūn-bār
Peymānesi idi qalb-i efgār
- 55 Laht-i ciğeri olurdu nuqli
Yād eyleyicek şarāb-ı la'li
- 56 Zūlf-i ham-ı sākiyān-ı devrān
Çeşminde olurdu mār-ı piçān
- 57 Olurdu enini nāle-i ney
Āh eyler idi be-cāy-ı hey hey
- 58 El-hāşıl olurdu her dem ü ān
Gülşende vü encümende nālān
- 59 Hāsretle geçerdi çille-i ğam
Her lahza vü her zamān u her dem
- 60 Gülşende olurdu ebr-i bārān
Meclisde olurdu şem'-i sūzān
- 61 Bir gün yine ol esir-i miḥnet
Ol 'āşık-ı dil-ḥarāb-ı furqat
- 62 Ber-resm-i qadim-i miḥnet-āyin
Ber-'ādet-i müstedim-i dirin
- ³⁴63 Tıtdı reh-i deşt ü kūh u şahrā
Mecnūn gibi ğarib ü tenhā
- 64 Yek-tā rev idi ne yār u aġyār
Hem-rāhı hemin ḥayāl-i dildār
- 65 Ğam rāh-nümā vü derd pā-dāş
Dil hem-dem ü 'aşq yār [u] yoldaş
- 66 Bu beyti Fuzūli eylemiş yād
Ol 'āşıkı vaşf idüp o üstād

---

34 ^{63a} u: – M1, M3

- ³⁵67 Gündüz gözi yaşı hâdi-i rāh
Gice yolu şem‘-i şu‘le-i āh
- 68 Nālān nālān iderdi seyrān
Giryān giryān gezerdi hayrān
- 69 Yā dost diyüp iderdi feryād
Giryānlıg-ıla olurdu dil-şād
- 70 Bir pir-i hidāyet ü dil-āgāh
Mānend-i Hızır göründi nā-gāh
- 71 Geldi yanına o dil-figārñ
Taltif iderek dil-i nizārñ
- 72 ‘Arz-ı kerem-i cemāl kıldı
Hāl-i dilini su‘āl kıldı
- ³⁶73 Gördi ki o ‘āşık-ı dil-efgār
Müstağrak-ı baħr-i ‘aşk-ı dildār
- ³⁷74 Bi-hūş [u] hayāl ü bi-ħod olmış
Hayret deñizinde қа‘ra talmış
- 75 Ser-mest-i mey-i hayāl-i dildār
Huşyarlıkdan degil haberdār
- 76 İnsān u cemād vaħş yek-ser
Olmuş nazārında hep berāber
- ³⁸77 Kendinde cemāl-i yāri görmüş
Kendi özini daħı yitürmüş
- 78 Bu hāle olunca vāķıf ol pir
Bu resm-ile itdi aña tedbir
- 79 Didi ki eyā belā-keş-i yār
Yārñ şaña var selāmi bisyār

---

35 ^{67b} şem‘-i; şem‘i M2, M3

36 ^{73a} dil-efgār: dil-figār M1, M2, M3

37 ^{74a} bi-ħod: bihüd M2

38 ^{77b} kendi: kendü M2

- 80 Gūş eyleyicek peyām-ı yāri
Ser-çeşme-i çeşmi oldı cāri
- 81 Yüz sürdi zemin-i pāy-ı pire
Mānende-i sāye düşdi yire
- 82 Bu hāli görünce didi ol pir
K'ey 'āşık-ı dil-şikest ü dil-gir
- 83 Yok 'aşka netice vü nihāyet
Dā'im çok olur belā-yı furkat
- ³⁹84 Bihūde bu āh u zār tā-key
Bu derd ü belā-yı yār tā-key
- 85 Hübān-ı cihānda rahm yoқdur
Dil bağlama kim belāsı çokdur
- ⁴⁰86 Bülbül gibi sen olunca giryān
Dildārıñ olur çü verd-i hāndān
- ⁴¹87 Şimdiye kadar ne oldı hāşıl
Bulduñ mı bu bahre hiç sāhil
- 88 Rüsvalığı terk idüp hemişe
Endişe-i 'aklı eyle pişe
- 89 Hem-kārlarıñla eyle şöhet
Ahbāblarıñla eyle ülfet
- 90 Bihūde bu derd ü gamla her bār
Yazık ider iseñ 'ömri imrār
- ⁴²91 Çün bu dü se pendi virdi ol pir
Ol 'āşık-ı zāre itdi te'sir
- 92 Terk eyledi kūh u deşti ol ān
Çün eyledi 'azm-i bezm-i yārān

39 ^{84b} yār: tār M3

40 ^{86a} giryān: yārān M2

41 ^{87a} şimdiye: şimdi M1

42 ^{91a} dü se: der se M3

- 4393 Yārān görünce oldılar şād
Mecnūn eve geldiğin idüp yād
- 94 İcrā olunup be-resm-i dirin
Āyin-i hoş-āmedi vü be'nşin
- 95 Yārān ile tıtdı üns ü ülfet
Ahbāb ile itdi 'ayş ü 'işret
- 4496 Terk itdi hevā-yı 'aşkı yek-ser
Mahv oldı dilinde derd-i dilber
- 97 Çün künc-i ferāğı cāy kıldı
Ol küşeyi hod-serāy kıldı
- 98 'Āşıklığa tevbe itdi kat kat
Fehm eyledi kim belā mahabbet
- 99 Eylerdi bu tevbe-nāmeyi yād
Yād itdiği dem olurdu dil-şād
- 100 Derd ü ğam-ı 'aşk-ı yāre tevbe
Min-ba'd fiğān u zāre tevbe
- 101 Ey dil idelim seniñle gel gel
Şevk-ı haç-ı müşg-bāre tevbe
- 102 'Āşıklığı almayam lisāne
Şeydāyi-i rüzgāre tevbe
- 103 La'l-i leb-i yāri itmeyem yād
Ol bāde-i hoş-güvāre tevbe
- 104 'İzzet idelim seninle ğayrı
Sevdāyi-i 'aşk-ı yāre tevbe
- 105 Āzāde olup çü serv-i büstān
Yoğ-idi dilinde kayd-ı cānān
- 106 Bi-kayd u 'alāyık-ı maḥabbet
Eylerdi hemişe üns ü ülfet

---

43 ^{93b} Mecnūn: Mecnūna M2

44 ^{96a} 'aşkı: 'aşk M2; yek-ser: be-yek-ser M3

- 45107 Geh bāga vü gāh gülsitāna
Şu gibi hemin olur revāne
- 108 Yārān ile eyler idi seyrān
Bu zevk ile eglenürdi her ān
- 109 Gülşende olurdu meclis-ārā
Her mā-lezime olup müheyyā
- 110 Sāki vü şarāb u ‘ūd u sanfūr
Raqqāş u ney ü rebāb u ŧanbūr
- 46111 Hāzır idi meclisinde her dem
Görseydi iderdi reşk aña Cem
- 112 El-hāşıl iderdi ‘ayş u ‘işret
Hiç çekmez idi belā-yı furķat
- 113 Bir gün yine ol esir-i ülfet
Şeydā-ter-i ‘aşk ya’ni ‘İzzet
- 114 Bir encümene olundu da‘vet
Yārān ile eyledi ‘azimet
- 115 Bir meclis idi ki vaşf olunmaz
Cennetde dağı eşi bulunmaz
- 116 Ol meclisi vaşf idende üstād
Bu vech-ile itdi resmini yād
- 117 ŧākeş be-revāk-i çerh peyvest
Ez ‘arş-i bulendi endeki pest
- 118 Der ŧākçe-i lācuverd u zerrin
Āvihte çu āsumān-i pervin
- 119 Murġān-i hezār naġme-perver
Der burc-i kafes çu murġ-i ahter
- 120 Murġān-i fireng-i erġanūn-sāz
Bā naġme-i bulbulān hem-āvāz

45 ^{107a} bāga: bāġ M246 ^{111b} Cem: dem M1

- 121 Der gulşen-i evrām-i tecelli
Sunbul be-ruheş keşide nili
- ⁴⁷122 Ez tohmet-i kumri serv-i āzād
Ser-sebz zi tūṭiyān-i dil-şād
- 123 Bā yāsemen u gul-i gulistān
Simin-ber u gul'izār-i ḥūbān
- ⁴⁸124 Lāle'z-gul-i 'ıtr-sā-yi hoş-bū
Hoş-nağme zi bulbulān kükū
- ⁴⁹125 Bā hem-diger semen şakāyık
Ez reng u zi būy geşte fāyık
- ⁵⁰126 Şod āb-i revān revān be-her sū
Çun çeşme-i āfītāb-i dil-cū^{51*}
- 127 Tertib olundı bezm-i şahbā
Cemşide olurdı ğıbta-fermā
- ⁵²128 Reng-i ruḥ-ı sākıyān-ı meh-rū
Şahbāya virirdi reng-i dil-cū
- 129 Ol rengi alınca bāde-i nāb
Olurdı hemān ḥumār-ı nā-yāb

---

47 ^{122a} kumri: kumr M2

48 ^{124a} Lāle'z-gul: Lāle ez-gul M3, Bih zi-gul M1

49 ^{125a} Bā: – M1

125^b Ez: – M1

50 ^{126a} Şod: – M1

51 * Farsça beyitlerin (117-126.) Türkçe'ye çevirisi:

Çübbesini yüksek arştan biraz aşağıya, çarkın kemerine bağladı;

Ülker göğü gibi, lacivert ve altın askıya astı;

Ahter kuşu gibi, kafes burcunda bin nağme söyleyen kuşlar,

Bülbüllerin nağmeleriyle, organun çalan Firenk kuşları koro halinde;

Tecellî kabarcıklarının bahçesinde sünbül, onun yanağına nili çekti,

Kumrunun töhmetinden selvi, mutlu tutilerden (daha) canlı,

Gül bahçesinin yasemini ve gülüyle, güzellerin gümüş göğsü ve gül yanağı,

Lale, ıtr kokulu gülden (daha) hoş kokulu; guguk kuşu, bülbüllerden (daha) hoş nağmeli;

Semen ve şakayık, renk ve kokuda birbirini geçti;

Āb-ı revān, tesellî güneşinin çeşmesi gibi, her tarafa aktı.

52 ^{128b} virirdi: virdi M3

- 53130 Cām içre düşerdi ‘aks-i kākül
Şan âteş içinde deste sünbül
- 131 ‘Aksiyle olurdu bâde hoş-bū
Mānende-i müşg-i nāf-ı āhū
- 132 ‘Aks eyleyicek piyāle içre
Ol ğonca düşünce lāle içre
- 133 Telh iken olurdu bâde şirin
Bed-reng iken olur-idi la‘lin
- 134 Kūlkül idicek şürāh-i mey
Āġāze iderdi ‘ūd ile ney
- 135 Sāki kadehi idince der-dest
Raşş eyler idi olup o da mest
- 54136 La‘l-i leb-i sāki-i semen-ber
Ol verd-i bahār-ı neş’e-güster
- 137 Çün âteş-i mey olup fūrūzān
Dürrāc ü tezerv olurdu biryān
- 138 Kebk eyler idi mişāl-i mürġ-āb
Baħr-i ŧabaġ-ı bilūra per-tāb
- 139 Tihū ider idi bezme pervāz
Āteşde olunca āşiyān-sāz
- 140 Deryā-yı bilür içre yek-ser
Māhi görünürdi māh-peyker
- 141 Gerdün cümeli berāy-ı rindān
İtmişdi tenūr ħurde piryān
- 142 Nuql idi o bezme piste-i leb
Şirin meze idi sib-i ġabġab
- 143 Ruhsāre-i sāki-i periveş
Tāb-ı mey ile olup çü âteş

53 ^{130a} Şan: Şana M1

54 ¹³⁶. beyit, M1 nüshasında 132. sırada; M2 ve M3’de 136. sırada yer almaktadır.

- 144 Pür-şu'le idi mişāl-i mehtāb
Mehtāb olamazdı belki şeb-tāb
- 145 Lāzım degil idi şem'-i sūzān
Ol bezm-i ferah-nümāda ol ān
- 146 Sāqi çü nihāl-i nev-reside
Meclisde olunca mey keşide
- 147 Eylerdi temāyül ile reftār
Āgūşa düşerdi gāh u nā-çār
- 148 Çeşm-i siyehi olup siyeh-mest
Āhūları eyler idi pā-best
- 149 Āşık gibi tırresi perişān
Şirāze-i bezm-i cem'-i yārān
- ⁵⁵150 Ebrūları tāk-ı bāb-ı vuşlat
Mihrāb-ı namāz-ı ehl-i tāk'at
- 151 Ruhsārı gül-i behişt-i esrār
Berginde nihān hezār gül-zār
- 152 Gūyā deheni hayāl-i nā-būd
Gūyā olıcağ olurdu mevcūd
- 153 O kıadd-i bülend-i nāz-perver
Servi ider idi hāk ber-ser
- 154 Destinde o āteşin piyāle
Gūyā ki nihāl-i gülde lāle
- 155 Rindāna virirdi sāgar-ı mey
Eylerdi kerem hemān pey-ā-pey
- ⁵⁶156 Dād ü sited-i kıadehde ol māh
Rind ile iderdi cilve her gāh

---

55 ^{150a} tāk-ı: tākā M3

56 ^{156a} dād ü sited-i: dād ü sitede M2; ol: o M3

- 157 Vākıf olıcağ bu hāle nā-çār
Def sinesini döğerdi her bār
- ⁵⁷158 Tā yek dem-i mu‘cizi çü ‘İsā
Dil-mürdeleri iderdi ihyā
- 159 ‘Aşğ itmiş-idi rebābı küstāğ
Kim sinesi olmuş-idi sūrāğ
- 160 Āvāz-ı der-i behişt-i esrār
Andan gelür idi gūşa her bār
- 161 Esrār-ı derūnunı hemānā
‘Uşşāğa kemān iderdi ifşā
- 162 Çeng olmuş-idi hamide-kāmet
Bār-ı nağeme iderdi tākāt
- 163 O tār-ı şu‘ā‘-ı nār-ı nağme
Olmuş idi aña tār-ı nağme
- 164 Eylerdi figān hemişe tanbūr
Çün ‘āşık-ı dil-ğarāb [u] mehcūr
- 165 Muṭrib mey-i nağme ile her bār
Çün kāselerini idince ser-şār
- 166 Mestāne gelürdi nağmesi āh
Bi-hūş olur idi her dil-āğāh
- 167 Der-dest idince çengi çengi
Rağş-āver-i şevğ iderdi sengi
- ⁵⁸168 Berbaṭ-zen olunca nağme-perdāz
Bülbüller idi aña hem-āvāz
- 169 Yek-dil olup ehl-i bezme sanṭir
Derd-i dilini iderdi tağrir

---

57 ^{158a} dem-i: demi M2

58 ^{168a} nağme-perdāz: nağme-pervāz M1, M2

- 170 Oldukça o muṭrib-i nağem-sāz
Mızrāb-zen-i birişim-sāz
- ⁵⁹171 Şeş-tā vü rebāb iderdi efgān
Olurdi nevā-yı nevla gūyān
- 172 H̄vānende-i hoş-nevā-yı hoş-h̄vān
Hoş-nağme vü hoş-dem ü hoş-elhān
- ⁶⁰173 İtdikçe terennümāta āgāz
Hem berbaṭ ü çeng olunca dem-sāz
- 174 Nāhid-i felek olurdi raḳḳāş
Mehtāb daḥı muşāhib-i hāş
- 175 Minā-ḳadeḥe be-şevḳ-ı sākı
Dirdi ki ola bu ‘ayş bākı
- 176 Dil-h̄vāh ile idi devr-i devrān
Ser-cümle be-kām olurdi rindān
- 177 Bir māh göründi āh nā-gāh
Bir hüsn-ile kim tebāreka’llāh
- 178 Toğdı gice mihr-i ‘ālem-efrüz
İtdi şeb-i Ḳadri şubḥ-ı nev-rüz
- 179 Tāb-ı ruḥ-ı sākıyān çü encüm
Oldı o güneş toğunca hep güm
- 180 İtdi o peri çü serv-i gül-zār
Ser-şadr-ı bisāt-ı ‘ayşa reftār
- 181 Çeşm-i siyehi gibi o ṭannāz
Ser-mest-i şarāb-ı naḥvet ü nāz
- 182 Gisūsı benim gibi perişān
Baḥt-ı siyehim ḥamında pinhān

---

59 ^{171a} Şeş-tā vü: Şeş-tār M1

60 ^{173a} terennümāta: terennümāya M1

- 61183 Ebrūları tiğ-ı tiz-i hūn-ḥ'ār
‘Āşık-küş ü bi-amān u gaddār
- 184 Çeşm-i siyehi gazāl-i vahşet
Nim-nigehi kemend-i ülfet
- 185 Hürşid ruḥı gül-i şüküfte
Revnağ-şiken-i meh-i dü-hefte
- 186 Rıd vān-ı behişt hüsni çün ān
Hüsni digerān derinde der-bān
- 62187 Dil-dāde aña hezār dildār
Efkende aña nice cihān-dār
- 188 La‘l-i lebine degildi enbāz
Gül-zār-ı hüsünde gonca-i nāz
- 189 Nūr idi hemin o gerden-i şāf
Āyine idi o sine tā-nāf
- 63190 Zerrāta iderdi ‘aks o billūr
Zāhir olur idi nūr-der-nūr
- 64191 Hāl-i ruḥunı görüp Süreyyā
Cem‘iyyetini tağıtdı sevdā
- 65192 Meh müşteri-i cemāli olmuş
Destindeki naḫdi hep yutulmuş
- 193 Şevḫ-ı ruḥı itdi mihri derviş
Keçkül-i gedā elinde der-piş
- 194 Ḳaddi ‘alem-i civāni vü nāz
Tübā-yı behişt-i ‘işve-perdāz

61 ^{183b} bi-amān: bi-mesāğ M2

62 ^{187a} Dil-dāde: Üftāde M1

63 ^{190a} Mir‘āta: Zerrāta M1

64 ^{191a} Hāl: Āl M1, ḥāl M3; Cem‘iyyetini: – M1

65 ^{192a} cemāli: cemāl M3; Meh: – M1

- 195 Bir mäh idi kim eşi bulunmaz
Evşâfı şuhenle vaşf olunmaz
- 196 Ruhsârı idince bezmi tenvir
Meclisde olanlar oldı taşvir
- ⁶⁶197 Bezm ehlini itdi hüsni vâlih
Engüş-ti güzide qaldı cümle
- 198 Ol mihr-i münir-i hür-peyker
Ol mäh-ı cemâl-i nür-manzar
- 199 Sâqiye dönüp hitâb kıldı
Bu resmle hoş 'itâb kıldı
- 200 K'ey sâqi-i mey nedir bu mesti
Ser-cümle bu bi-ğodi vü süsti
- ⁶⁷201 Vaqt-i şarab u terânedir bu
Bir bezm-i mey-i Cemânedir bu
- 202 Āğâzeye muṭrib itsün āğâz
H'ânende daḥı ola hem-āvâz
- ⁶⁸203 Şeş-tâ vü rebâb u 'ūd [u] sanṭūr
Çeng ü ney ü def ü rûd u ṭanbūr
- 204 İtsün heme 'aşkla ser-āğâz
Āheng ile nağme ola dem-sâz
- ⁶⁹205 Sâgarları kıl hemişe pür-mey
Meclisde idâre it pey-â-pey
- ⁷⁰206 'Uşşâka birer piyâle yandır
Bu h'âb-ı ḥumârdan uyandır

---

66 ^{197a} itdi hüsni: hüsni itdi M1
67 ^{201b} bezm-i mey-i: bezmi M3
68 ^{203a} Şeş-tâ: Şeş-târ M1
69 ^{205a} Pür-mey: Pür- M1
70 ^{206b} ḥumâr: ḥumâr M3

- 207 Bu meclis-i ‘ayş tazelensün
Ser-germ-i neşâf olan bilinsün
- ⁷¹208 Fermân idicek o şâh-ı hübân
Ber-ser didi sâkıyân-ı devrân
- ⁷²209 Çün meclis-i ‘ayşa itdi ragbet
Ol âhû-yı deşt-i nâz u naḥvet
- 210 Meclis yeñiden müretteb oldı
Ârâyış-i nevle şevk buldı
- 211 Bir bezm idi kim ḥayâl olunmaz
Ḥulyâda daḥı eşi bulunmaz
- 212 Geh nûş olunurdu ‘aşk ile mey
Geh gûş olunurdu nâle-i ney
- 213 Geh ‘işve-i sâkıyân-ı devrân
Olurdu ferâh-fezâ-yı rindân
- 214 Geh olur idi nefis şöḥbet
Geh olunur idi ḥoş hikâyet
- 215 Nâ-geh olunup der-i suḥen bâz
Yârân-ı suḥenle oldı dem-sâz
- 216 Eş‘âr-ı nev ü kühen olup yâd
Bezm olur idi bahâr-âbâd
- 217 Herkes ider idi yâd-ı eş‘âr
Derd-i dilini iderdi iş‘âr
- 218 Bu demde o meh-cemâl nâ-gâh
‘Âşık gibi çekdi âh ber-âh
- 219 Âşüfte-dil oldı ol peri-zâd
Didi ki suḥen olunmasun yâd

---

71 ^{208b} Ber-ser didi: Bir sırdı M2

72 ^{209a} meclis-i: – M1

- 220 Zirā beni eyledi giriftār
Āzāde iken kemend-i eş‘ār
- 221 Bir meclis-i meyde dün gice āh
Eş‘ār okurdu bir dil-āgāh
- 222 Esnā-yı suhēnde eyledi yād
Bu beyt-i beligi ol dil-ābād
- 223 Sen pādişeh-i serir-i naḥvet
Ben bende gedā-yı derd-i miḥnet
- 224 İtdi baña hem-çü tir te’sir
Kıldı beni dil-şikest ü dil-gir
- 225 Güş eyleyicek kararım aldı
Şüride vü dil-ḥarāb kıldı
- 226 Derd-i dil-i ehl-i derde bi’llāh
Vākıf degil iken oldum āgāh
- 227 Beyti okuyan suḥenvere ben
Şāpāş diyüp ‘ināyetimden
- ⁷³228 Baḥş-ı kerem-i cemāl kıldım
Hem kâ’ilini su’āl kıldım
- 229 Didi o suḥenver-i hünermend
K’ey dilber-i dil-nevāz [ü] dil-bend
- 230 Çün kâ’ilini o beytiñ ey māh
Şorduñ ideyim seni de āgāh
- 231 Bir şā’ir-i dil-ḥarābdır kim
Sevdā-zededir cihānda dā’im
- ⁷⁴232 ‘Aşķ itmiş anı ḥarāb u rüsvā
Mecnūn gibi reh-neverd-i sevdā
- 233 Eṭvār-ı dil ü derūnı her ān
Zülf-i siyehiñ gibi perişān

---

73 ^{228a} Baḥş-ı kerem-i: Baḥş-ı ker- M3

74 ^{232b} sevdā: rüsvā M1

- 234 Yok gerçi nizām-ı aklı ammā
Nazmında nihān nizām-ı ma'nā
- 235 Eş'arı behişt-i şab'a kevşer
Her mısra'ı serv-i hüb-peyker
- 236 Mülk olmuş aña zemin-i eş'ār
Şā'ir dimege odur sezāvār
- 237 Her şavrı hemişe şā'irāne
Bi-şayd u 'alāka-i zamāne
- 238 Sulţān-ı suhen cenāb-ı Neş'et
Ol şāh-ı kerim-i taht-ı devlet
- ⁷⁵239 'İklim-i suhendden itmiş ihsān
Bir memleketi aña o sulţān
- ⁷⁶240 Vālidir o memleketde hālā
Fermānı olur hemişe icrā
- ⁷⁷241 Divān-ı suhende nāmı 'İzzet
İtmiş hüner ile kesb-i 'izzet
- 242 Evşāfını çünki eyledim güş
Deryā-yı maḥabbet eyledi cüş
- ⁷⁸243 Didim ki o şā'ir-i suhen-sāz
Ol mu'cize-gūy-ı 'aşq-perdāz
- 244 Olsa baña cān ü dilden 'āşık
'Āşık dimege olurdu lāyık
- 245 Dil-dāde olaydı hüsnume āh
Meftūnum olaydı ol dil-āgāh

75 ^{239a} suhendden: suhende M1

76 ^{240a} Vālidir: V'allāhi M1

77 ^{241a} nāmı: nām-ı M2

78 ^{243b} 'aşq-perdāz: 'aşq-pervāz M2, M3

- 246 Gisūlarıma olaydı meftūn
Zencirime bağlanup o mecnūn
- 247 Ser-mest-i şarāb-ı ‘aşkı̇m olsa
Şahbā-yı lebmide neş’e bulsa
- ⁷⁹248 Serv-i qadime olaydı sāye
‘Arş üzre baña virirdi pāye
- 249 Mürg-i dili şayd olunsa nā-gāh
Şeh-bāz-ı nigāh-ı çeşmime āh
- 250 Ol şā‘ir-i bi-nazır [ü] mümtāz
Evşāfım ile olup suhen-sāz
- 251 Hübāna beni iderdi sulţān
Sulţānlıgım olurdu i‘lān
- ⁸⁰252 Ol ‘āşık-ı zār ya‘ni ‘İzzet
Ol mest-i mey-i belā-yı hayret
- 253 Bu sözleri gūş idince yek-ser
Sevdā-yı cününü oldı ber-ter
- 254 Ārāmını itdi ‘aşq yağmā
Bülbül gibi oldı zār u şeydā
- 255 Şabr idemeyüp o ‘āşık-ı zār
Cüş itdi muhiţ-i ‘aşq nā-çār
- 256 Didi ki ey āfitāb-ı tal‘et
V‘ey māh-ı münir-i burc-ı naĥvet
- 257 ‘İzzet gibi şad hezār bende
Olsun yoluña fedā cihānda
- 258 Her ne ki didiñse itdi te‘şir
Yokdur bu qazāya bende tedbir

---

79 ^{248b} Arş: - M1; virirdi: viridi M3

80 ^{252b} hayret: ĥayret M2

- 259 Maṭlūbuñ olan hep oldı ḥāşıl
Dil-ḥ'āhiña olduñ āh vāşıl
- 260 İtdiñ der-i devletiñde bende
Oldum şaña 'āşık-ı fikende
- 261 Bāz-ı nigeñiñ felekde cānā
'Ankāyı şikār kıldı ḥaḫḫā
- 262 İtdiñ beni çün ḥarāb-ābād
Var ğayrı sen ol hemişe ābād
- 263 Leyli-i nigāhiñ itdi Mecnūn
Ben bi-ḥıredi mübārek olsun
- 264 Gūş eyleyicek didi o ṭannāz
Sen kimsiñ eyā suḥenver-i nāz
- 265 Ol 'āşık-ı dil-ḥarāb ol gāh
Bir āh çeküp didi ki bi'llāh
- ⁸¹266 'İzzet didügin belā-keş ü zār
İşte benim ey belālu dildār
- 267 Ol 'āşık idince nāmını yād
Virdi bu cevābı ol peri-zād
- 268 'Uşşāka degil vişāl lāyık
Furḫatde gerek hemişe 'āşık
- ⁸²269 Āyin-i belā-yı miḥnet-i 'aşḫ
Ḳānūn-ı ḫadim-i devlet-i 'aşḫ
- 270 Bu resmiledir ki 'āşık-ı zār
Olmaz bu nevāzişe sezāvār
- 271 Lik oldı şaña sezā bu iḥsān
Bilmem ki nedendir ey cihān-cān

81 ^{266b} didügin: didigin M182 ^{269a} miḥnet-i 'aşḫ: maḥabbet-i aşḫ M3

- 272 Olduñ ne ‘aceb benimle hem-dem
‘Āşıkda bu baht olur mı bilmem
- 273 Bu rütbeğe varmış ‘aşk sende
Dildārı ider deriñde bende
- 274 Hakkā ki cihānda sensin ‘āşık
Kıldı baña Hakk seni muvāfık
- 275 Gel şaña virem elimle bir cām
Ol yād-ı lebimle bāde-āşām
- ⁸³276 Nuql ola şaña hemişe bu şeb
Sib-i zākanımla piste-i leb
- 277 Kām al bu gice netice benden
Tā ola emel çerāğı rüşen
- 278 Bu güft-ü-şenid olur iken āh
Ol ‘āşık-ı zār oldu āgāh
- 279 Gördi ki ne yār var ne ağıyār
Ne bezm-i şarāb var ne dilber
- 280 Efsāne-i h‘āb imiş meger hep
Ol meclis ü ol peri vü ol şeb
- 281 Rū’yā imiş ol vişāl-i cānān
Ser-cümle hayāl olan nümāyān
- ⁸⁴282 Hicrāna mübeddel oldu vuşlat
Kaldı eşer-i hemin nedāmet
- 283 Ey dil bu fesāneyi idüp güş
Ol ben gibi sen de ğayrı hāmüş
- ⁸⁵284 Fehm itdiñ ise bu dāsitānı
Ma‘lūm kıldıñ heme cihānı

---

83 ^{276a} ola: olsa M2

84 ^{282b} eşer-i: eşeri M1

85 ^{284b} cihānı: cānānı M1

- 285 Bu zir-i felekde cümle mevcūd
Rü'yā gibi hep nümūd-ı bi-būd
- 286 Mihrinde zevāl olur bedidār
Māhında hemişe kāst der-kār
- 287 Nā-būdi-i ferr-i Hüsrev [ü] Cem
Olmaz mı şaña numūne her dem
- ⁸⁶288 Virüp başar-ı başiret Allāh
Bu h^ʷāb-ı hayālden ol āgāh
- 289 Ol ğayrı bu pendı eyleyüp gūş
Mānende-i hāme sen de hāmūş
- 290 Bu bi-kes ü dil-harāb ʿİzzet
Bu haste-i derd-mend-i miḥnet
- 291 Nā-çār u ğarib u bi-nevādır
Bi-çāre vü zār u mübtelādır
- 292 Yā Rab seg-i bāb-ı evliyā it
Ol luḫfı bu bi-kese sezā it
- 293 Bu meclis-i hāşşa eyle mahrem
Kim olmaya fikr-i neş'e vü ğam
- ⁸⁷294 Bir mey ki ola ḫumārı nā-yāb
Bu neş'eyi kııl anıñla sir-āb
- 295 Derd [ü] ğam-ı ʿaşka kııl giriftār
Ol derd ile ide nāle vü zār
- 296 Mest eyleye bāde-i maḫabbet
K'olmaya neticesi nedāmet

86 ^{288b} h^ʷāb: hāb M287 ^{294a} Bir: Bu M1, M3

KAYNAKÇA

- Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, Dersaadet (Matbaa-yı Osmaniye) 1309.
- Bağdatlı İsmail Paşa, *Keşfü'z-zünûn Zeyli*, MEB., İst. 1945.
- Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I-III, İstanbul 1971.
- Canım, Rıdvan, *Türk Edebiyatında Sâkînâmeler ve İşretnâme*, Akçağ Yayınları, Ankara 1998.
- Çiftçi, Cemil, *Maktul Şairler*, 1. Baskı, Kitabevi Yay., İstanbul 1997.
- Davud Fatin, *Hâtimetü'l-Eş'âr*, İstanbul 1271.
- Divân-ı İzzet*, Milli Ktp. 06 Mil Yz A 2841.
- Divân-ı İzzet*, Milli Ktp. 06 Mil Yz FB 287.
- Divân-ı İzzet*, Milli Ktp. 06 Mil Yz FB 357.
- Fuzûlî Divanı*, hzl. Kenan Akyüz vd., Akçağ Yayınları, Ankara 1990.
- Fuzûlî, *Farsça Divan*, Yayımlayan: Hasibe Mazıoğlu, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1962.
- Fuzûlî, *Leylâ vü Mecnûn*, hzl. Hüseyin Ayan, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1981.
- İpekten, Halûk, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1994.
- İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Dîvânlar Kataloğu*, I-IV, M.E.B., İstanbul 1969.
- “İzzet Mehmed Efendi (Benlizâde)”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergah Yay., İstanbul 1986.
- Karaismailoğlu, Adnan, “İran Edebiyatında Sâkînâmeler”, Selçuk Üniversitesi *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 1992, Sayı: 1, Konya.
- Karaismailoğlu, Adnan, *İran Edebiyatında Sâkînâmeler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Danışman: Prof.Dr. Haluk İpekten, 1991.

-
- Karaismailoğlu, Adnan, “Sâkînâme Yazma Geleneğinin Öncüsü Genceli Nizâmî”, *Yedi İklim*, Sayı: 41, İstanbul 1993, s. 19-21.
- Kortantame, Tunca, “Sâkînâmelerin Ortaya Çıkışı ve Gelişimine Genel Bakış”, *Eski Türk Edebiyatı -Makaleler-*, hzl. Şerife Yağcı - Fatih Ülken, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2004.
- Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, I-V, İstanbul 1971.
- Muallim Nâci, *Osmanlı Şairleri*, hzl. Cemal Kurnaz, M.E.B., İstanbul 1995.
- Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı A'lâm*, I-VI (Tıpkı basım) Ankara 1996.
- Şen, Fatma Meliha, *Beylikçi İzzet Bey Divanı* (inceleme-metin), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Kemal Yavuz, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995.
- Uludağ, Erdoğan, “Dîvân Edebiyatı Türlerinden Sâkînâmeler ve Şeyhülislâm Bahâyî'nin Sâkînâmesi”, Atatürk Üniversitesi, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 9, Erzurum 1998, s. 49-64.
- Üstüner, Kaplan, *Divan Şiirinde Tasavvuf (14.-15. Yüzyıl Divanlarına Göre)*, Birleşik Yayınevi, Ankara 2007.

MAKEDONYA'DA “ÇOCUK EDEBİYATI”NIN KAYNAKLARINA BİR BAKIŞ

Recai ÖZCAN*

ÖZET

Çocuk edebiyatının nerede başlayıp nerede bittiği, hangi eserlerin çocuklar için olup hangilerinin olmadığı, çocuk edebiyatı içinde değerlendirilen eserlerin “edebî kıymetleri”nin nasıl ölçülebileceği gibi konular bugün de tartışılmaktadır. Buna bağlı olarak böyle bir edebî faaliyetin kaynağını çocuğun eğitilmesi arzusu oluşturur. Osmanlının son dönemlerinde çocukların eğitim-öğretiminin gerekliliği, onlara özgü dilin geliştirilmesi ve onların seviyesine uygun eserler verilmesi hususu tartışılmasına rağmen bu özelliklere sahip eserler yok denecek kadar azdır.

Bu dönemde tartışılan meselelere pratik çözüm gayretleri olarak görebileğimiz eserler II. Dünya savaşı sonrasında daha somut bir biçimde belirmeye başlamıştır. Makedonya Türklerinin edebiyatında çocuklara yönelik eserlerin fazlalığı tesadüf değildir, bir geleneğe sahiptir. Osmanlının son dönemlerinde Üsküp'te “idealist” öğretmenlerin üzerinde durduğu çocukları en iyi şekilde eğitmek için gösterilmesi gereken gayretler, Türkçenin eğitim dili olarak tekrar kullanılmaya başladığı ikinci dünya savaşı sonrası Makedonyasında o günün “idealist öğretmenleri” ve aydınları tarafından kesintiye uğratılmadan ve çağın şartlarına uygun olarak devam ettirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Makedonya Türklerinin Edebiyatı, Çocuk Edebiyatının Kaynakları, Üsküp'te Eğitim Öğretim Faaliyetleri.

ABSTRACT

Children's literature is the bit where it has started, what works for children and which ones are not, children's literature in the evaluation of the work “of literary value of” still being discussed issues such as how to be measured. Consequently the source of such a literary activities creates a desire to train children. The end of the period of Ottoman education of children in need, the development of specific language to them and their work were given to the level appropriate to discuss the issues with this feature but no work is almost negligible.

During this period, practical solutions to controversial issues as we can see efforts works II. In the aftermath of World War began to appear in a more concrete form. Literature for children of Macedonian Turks excess of the works is not by chance, have a tradition. Ottoman Empire at the end of their term in Skopje, “idealist” that teachers emphasize that children in the best way to educate should be showing efforts, Turkish education as the language again started to use the second world war later in Macedonia that today's “idealistic teacher” and intellectuals by the interruption has been launched and age requirements in accordance with been continued.

Keywords: Literature of Macedonia, Turkey, the Children's Literature Resources, Education Activities in Skopje.

---

* Üsküp Aziz Kiril ve Metodi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

Çocukluğumuza dönüp şöyle bir baktığımızda, uzun kış gecelerinde dinlediğimiz masalların ilginç kahramanlarını, bu kahramanların yaşadıkları maceraları, çocuk dünyamızın sınırsızlığına uygun hikâyeleri az da olsa hatırlarız. Her milletin sözlü edebiyatında var olan masallar, halk hikâyeleri, ninniler, bilmeceleer milletlerin kültürlerini edebîleştirerek/ebedîleştirerek gelecek nesillere aktarabilmelerine yarayan vasıtalarlardır. Milletlerin hayat tecrübelerini, soylarını devam ettirecek olan çocuklarına aktarma arzularına bağlı olarak doğmuştur bazı edebî türler. Herhangi bir toplum varlığından endişeye düştüğü dönemlerde daha çok düşünür istikbalini. İstikbalini çocuklarında, gençlerinde görür ve onları en iyi şekilde eğitime ihtiyacı duyar. İyi eğitimin temellerini ise esaslı bir dil ve edebiyat eğitimi oluşturur.

Bu sosyal duyarlılıkları göz önünde bulundurarak II. Dünya Savaşı sonrası Makedonya Türklerinin edebiyatına baktığımızda, özellikle öğretmenler tarafından yazılan şiirlerin, hikâyelerin büyük bir kısmının çocuklara yönelik/çocuklar için olduğunu görebiliriz. Eski Yugoslavya döneminde Türk hikâyeciliğinin durumunu değerlendiren bir yazısında Fahri Kaya bu topraklarda yazılan ilk hikâyelerin öğretici özellikte olan “çocuk hikâyeleri” olduğunu belirtir: “*Bizde hikâyenin bir yazın türü olarak gelişmesinden söz ederken ilk hikâyenin çocuklar için yazıldığını ve bunların çoğunlukla didaktik olan hikâyeler olduğunu belirtmek gerek bu nedenden uzun yıllar yazınımızda hikayeden konuşurken ilk akla gelen çocuk hikayeleridir. Çocuklar için adanmış hikayelerimiz özel olarak “Sevinç” ve “Tomurcuk” dergilerinin yayınlanmaya başlamasıyla daha büyük bir hız almış ve bu türle uğraşan yazar arkadaşlarımızın sayısı artmaya başlamıştır. Böylece ilk yıllarda daha Necati Zekeriya çocuk hikayemizi gıpta edilecek bir aşamaya yükseltmiştir.*”¹ Başka bir yazısında Kaya, İkinci Dünya Savaşı öncesinde Makedonya’da edebî geleneğin varlığının bilinmesine rağmen bu konu üzerinde yeterince durulmadığını düşünür. Var olan bu edebî geleneğin tespitinde halk hikâyelerinin incelenmesinin gerekliliğini vurgular.²

Edebiyatın genellikle toplum için yapılmasının ve çocukların eğitiminde vasıta olarak görülmesinin birçok sosyal nedeni vardır. Bu nedenlerden en önemlileri Osmanlı yönetiminin ve büyük bir Türk nüfusun Balkanlardan çekilmesi ile birlikte beliren kültürel boşluk ve bu kopukluğun ortaya çıkardığı sorunlardır. Eski Yugoslavya’da Türklerin yoğunlukta

1 Fahri Kaya, Yugoslavya Türk Hikâyesi Antolojisi, Birlik Yayınları, Üsküp, 1990, s.9.

2 a.g.e., s.8.

yaşadığı ücra bir kasabaya giden, Türkçe eğitim öğretim yapmak zorunda kalan ve elinde kendi diline ve kültürüne ait yeterli kaynak bulunmayan bir öğretmen öğrencilerine “ne” okutacaktır? Fahri Kaya da genç bir öğretmen olarak göreve başladığında bu düşündürücü ve kaçınılmaz soruyu sormuş ve cevabını kişisel gayretleriyle bulmuştur. Öğrencilerine kendi kültürlerini, dillerini öğretebilecek metinleri yine kendisi oluşturacak ve onların bu metinleri okumalarını sağlayacaktır. Bu sorunla ilk olarak ve yoğun bir biçimde karşılaşanlar öğretmenlerdir. Buna bağlı olarak Türk dilinin ve kültürünün korunmasında, yaygınlaştırılmasında “idealist öğretmenlerin” gayretlerinin büyük payı vardır. Millet geleceği olan çocukların neyi, ne derecede ve nasıl öğrenmesi gerektiğini düşünen bu aydınların ortaya koyduğu eserler, Makedonya Türklerinin edebiyatı içinde çocuklara yönelişin neden ayrı bir yerinin ve değerinin olduğunu gösterir.³

İlk Yayınlar

Bu tespitler II. Dünya Savaşı sonrası döneminin Yugoslavyası/ Makedonya Türklerinin edebiyatı için geçerlidir. Ancak Fahri Kaya'nın da –eksikliğinin- farkında olduğu gibi, Osmanlı döneminde bu topraklarda gerçekleştirilen edebî faaliyetlerin araştırılması,⁴ o dönem yayınlanan gazete, mecmua, kitap gibi eserlerin derinlemesine tetkiki, bu topraklarda yaşayan edebiyatın Osmanlı ve sonrası dönemine ışık tutacak ve bugün varlığını sürdüren “edebî geleneğin” niteliği ve niceliği hakkında bilgiler verecektir. Makedonyalı Türk aydınların dillerini ve kültürlerini korumaya yönelik düşünceleri ve buna bağlı gayretleri -her sosyal hareket gibi- birdenbire ortaya çıkmamıştır. Onların bu çabalarının kaynaklarını geçmişte aramamız bu konuda doğru değerlendirmeler yapmamızı sağlayacaktır.

Çocuklara özel süreli yayın faaliyetlerinin başlaması Tanzimat sonrası döneme rastlar. Osmanlı döneminde ilk süreli yayınlardan birini neşreden Mehmet Şemseddin “Arkadaş”(1876) adını verdiği gazetede

---

3 Bu konuda, Fahri Kaya'nın görüşlerine benzer olarak Abdülkadir Hayber, Makedonya ve Kosova Türklerinin 2. Dünya Savaşı sonrası dönemde ortaya çıkan “ihtiyaç”tan dolayı bilhassa okul çağındaki çocukların eğitimine yöneldiklerini ve bu doğrultuda “Yugoslavya Türklerinin edebiyatı”nın Çocuk edebiyatıyla başladığını belirtir. Bkz. Makedonya ve Kosova Türklerinin Edebiyatı, Yrd.Doç.Dr. Abdulkadir Hayber, MEB Yayınları, İstanbul, 2001, s.20.

4 Fahri Kaya, Yugoslavya Türk Hikâyesi Antolojisi, Birlik Yayınları, Üsküp, 1990, s.7.

amacını açık biçimde ifade etmiştir.⁵ Arkadaş, Anahtar, Çocuklara Arkadaş, Çocuklara Talim(1887)⁶ gibi çocuklara mahsus yayınların amacı, çocuğun rahatça anlamasını ve onun bilgi edinirken aynı zamanda eğlenmesini sağlamaktır. Bundan da anlaşılabilirliği gibi “çocuk için” yazacak olan bir kişi öncelikle hangi konuda yazacağına karar vermelidir. Seçeceği konu çocuklara faydalı olmalı, gereksiz konular ele alınarak, onlara boşa vakit geçirtilmemelidir. İkinci husus ise çocuğun okuduğu yazı ile arasında, bir aracıya gerek duymaksızın okuma alışkanlığı kazanmasına/okuyabilmesine zemin hazırlamaktır. Bu durumda çocuk okuma esnasında edilgen değil, etken hâle geçmekte; neyi, ne zaman, nasıl ve ne kadar okuyacağına kendisi karar verebilecek yeteneğe kavuşabilmektedir. İkinci hususun ortaya çıkabilmesi için yazarın dikkat etmesi gereken en önemli şartlardan birisi de seçtiği konuyu anlatma biçimi yani kendisine “nasıl” anlatacağı sorusunu sorması, yazarın üslubunu belirlemesidir. Yazarın üslubu çocuğun yazıyı kendi iradesiyle okumasına, o yazıdan birşeyler öğrenmesine ve öğrenirken de “hoşça vakit geçirmesi”ne imkân sağlamalıdır.

Osmanlı idaresi altındaki özellikle II. Meşrutiyet’in hemen sonrası dönemde Makedonya’da neşredilen süreli yayınlara baktığımızda eğitim ve öğretime, çocukların ahlaken, beden ve zihnen sağlıklı bir şekilde yetiştirilmesinin faydalarına değinen yazıların bolluğunu görebiliriz. 1909 yılında Üsküp’te haftalık olarak yayınlanan Yıldız gazetesindeki birçok yazı ve şiirde çocuk eğitiminin önemi, eğitimin kalitesinin artırılması, bilgili olmanın faydaları konusundadır. Ayrıca yine o tarihlerde Üsküp’te eğitimciler tarafından yayınlanan, eğitim-öğretimle ilgili konuların yoğun olarak işlendiği Yeni Mektep adlı mecmua da çocuk eğitimine verilen önemin göstergelerindedir.⁷

Çocuk eğitimiyle ilgili mecmuaların yanı sıra bu konuda yazılmış birçok kitap da vardır. Bunların başında Satı Bey’in yazmış olduğu

5 Gürbüz Yılmaz, Mehmet Şemseddin, Kültür Dergisi, Sayı 12, 2008, İstanbul, s.114, “Size anlatacağım şeyleri daima böyle lakırdı eder gibi söyleyeceğim. Ta ki okuduğunuzu kendi kendinize anlayabilesiniz. Yazacağım şeylerse asla can sıkılmaz. Sizi hem eğlendirir, hem de size fayda verir. Bu sebepten dolayı gazetenin ismini Arkadaş koydum.”Mehmet Şemseddin

6 Mümeyyiz(1869-1870), Sadakat (1875), Çocuklara Arkadaş (1882), Çocuk Bahçesi,(1904), Musavver Küçük Osmanlı(1909) gibi süreli yayınlarda çocuklara yönelik olarak yayınlanmış diğer örneklerdendir.

7 Osmanlı dönemi ve sonrası basın faaliyetleri, Türkçe yayınlanan gazeteler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Eren, Yugoslavya’da Türkçe Basın, Sesler Dergisi, Sayı 237, Haziran 1989.

“Fenn-i Terbiye” gelir. Bu eser ilk olarak 1909 tarihinde basılmıştır.⁸ Bu dönemlerde Üsküp’te de çocukların eğitime yönelik eserler verilmeye başlanmıştır. 1910’da Üsküp’te dönemin Darümuallimin müdürü Sabri Cemil tarafından yazılmış olan Amelî Fenn-i Tedris adlı kitabı da çocuk eğitimi ve Türk eğitim tarihimiz bakımından ayrı bir öneme sahiptir.⁹ Bu kitapta Sabri Cemil “Tedris Usûlü”nü üç başlık hâlinde incelemiştir: Dürûs-ı Mütenevviânın Sûret-i Tedrîsi, Etfâlin İnzibat ve Terbiyesi, İdâre-i Mekâtib.¹⁰ Yine Üsküp’te yayınlanan, A. Tevfik’in “Çocuklara Nezaket Dersleri”¹¹ adlı eseri de çocuk eğitimi ve öğretiminin özellikle eğitimcilerin telif ve tercümeleriyle de desteklendiğini göstermektedir.

Yıldız nüshalarında siyaset, sosyal hayat, din ve ahlak, güncel meseleler gibi her konuda yazılara yer verilmiştir. Ancak gazetenin başlangıç yazısına ve bir yıl boyunca yayınlanan sayılarına baktığımızda genel olarak eğitim ve öğretime özel bir önem verildiğini görmekteyiz. Eğitim ve öğretimin sağlıklı hâle getirilebilmesi içinse öncelikle dilin ve edebiyatın tekrar gözden geçirilmesi ve onlar üzerinde birtakım ıslahatların yapılması gereklidir. Safvet Örfi Yıldız’daki bir yazısında ileride toplumun her kesiminin istifade edebileceği bir dil ve edebiyatın gerekliliğini anlatır. Edebiyat ve Lisanımız başlıklı bu yazıda edebiyatın bir milletin geleceğini süslediğini, milleti gelişme yoluna sevk ettiğini ve milletin şanını yücelttiğini ifade eden yazara göre konusu ne olursa olsun küçük bir makale dahi okuyanların gönüllerini okşayabilir, onları müteessir edebilir hatta ağlatabilir. İnsanların duygu dünyalarına bu derece etki edebilen edebiyat, kuşkusuz üzerinde durulması gereken bir olgudur. Yazara göre gençlerin edebiyata ilgilerinin yoğun olduğu bir gerçektir. Ancak bu ilgide bazı eksiklikler vardır. Eksikliklerden biri ve en büyüğü yazılarda Türkçe kelimelerin kullanılmasından kaçınmak ve çok fazla yabancı kelime kullanmaktır. Bu durum “taze dimağların” kendi milletlerine ve kültürlerine yabancılaşmalarına neden olacak ve bu da milletin gelişmesini engelleyecektir:

“Ama şurasını da âcizane beyan etmek isteriz ki: küçük heveskârlara

---

8 Fatma Çilgedik, Çocuk Eğitime İlmî Bir Yaklaşım: Fenn-i Terbiye, a.g.m., s.38.

9 Sabri Cemil’in birçok eserinin yanında “Çocuklara Mahsus Küçük Şiirler” (1333, 64 S., Matbaa-i Orhaniye, İstanbul.) adlı şiir kitabı da vardır.

10 Sabri Cemil, İbtidai ve Rüşdi Muallim ve Muallimelerine ve Bilhassa Darümuallimin Talebesine Mahsus Amelî Fenn-i Tedris, Üsküp Kosova Matbaası, 1326.

11 A.Tevfik, Çocuklara Nezaket Dersleri, Sanayi Mektebi Matbaası, Üsküp, 1328.

ders-i edeb, ders-i tekâmül vermek, taze dimağlara Türkçemizin Türk lisanını epeyce nakleylemek için böyle ecnebi elfaz ve ibarâtın iktibas ve tahririnden, Türkçe’de müennes kelimâtı tahvilden, câiz görülecek başka bir şekle sokmaktan ictinâb ile bihakkın ihtirâma, perestişe sezâvar olsunlar!...Bunu kendilerinden bilhassa istirham ediyoruz; Ve zannederiz ki bu hususu istirhamımızdan dolayı bizi taayyüb etmezler.”¹²

Yeni nesillerin, taze beyinlerin eğitilmesinin önde gelen şartlarından birisi Türkçenin sadeleştirilmesidir. Sade bir dil iletilmek istenen mesajı olduğu gibi aktarmaya yarar. Ancak dilin sadeleştirilmesi tek başına yeterli değildir. Dönemin Maarif Müdürü Abdullah Selim Bey’in yazısı edebiyatın çocukların eğitimi ve öğretimine de katkı sağlaması gerektiği konusunu vurgular. Bu denemede yazar, okuma ve yazmanın toplumun her kesimine yayılması gerektiğini savunur. Bununla birlikte işçi, köylü, toplumda kim varsa onların seviyesine uygun olarak eserler verilmelidir. Bütün bu sınıfların yanında çocukları da ayrı bir sosyal sınıf olarak değerlendiren yazar, onların ihtiyaçlarına yönelik eserlerin yine “onların seviyesine uygun olarak” hazırlanmasını ve okutulmasını sağlamanın gerekliliğini ifade eder. Ona göre edebiyatçıların büyük kısmı bugüne kadar, oluşturdukları eserlerde buna dikkat etmemişlerdir:

“ Türkçe lakırdıların çoğu söylendiği gibi yazılır, yazıldığı gibi okunur. Bugün işçi köylü takımında yazar, okur, hiç yok değildir. İş onların anlayışlarına göre yazı yazmak onların bilgilerini artırmaya çalışmaktır. Heryerde her dilde çocukların seve seve okuyabilecekleri açık yazılı kitaplar; işçilerin işine, köylülerin çiftine çubuğuna dair gazeteler vardır. Bizde kitap yapan gazete çıkaran büyük yazıcılarımız bunları bir yana bırakarak bir yığın Arabî, Farisî sözler doldurmaktan hâlâ vazgeçemiyorlar. İşte acı olduğu kadar doğru söyleyelim ki bugüne bugün mekteplerde okuyan çocuklarımıza elverişli kitaplar yapılmamıştır. Bir de şunu unutmayalım ki her yer İstanbul değildir. Yakova virane mektebinde okuyacak olan bir çocuk ile Beyrut’ta, Van’da, Selanik’te okuyacağı ayrı ayrı düşünmek, ona göre yazı yazmak lazımdır. Ta ki her yerde bilgi yayılsın, okur yazar adamlar çoğalsın. Yüksekten dem vuran bazı yazıcılar bunu düşünmüyor. Diyorlar ki “biz onların yanına ineceğimize onları biz yanımıza çıkaralım!” Pek güzel! Binanın alt katından üst katına çıkmak için merdiven ister hem de merdivenin basamakları alçak ve sıkıca olmalıdır ki herkes kolayca

*çıkabilsin. Belki de bu yükselme de buna benzer.”*¹³ Abdullah Selim’in bu tespitinden de anlaşılacağı gibi çocukların okumasına ve anlamasına elverişli eser neşretmeye gayret etmek aynı zamanda çocuklara yönelik bir dilin ve edebiyatın gerekliliği düşüncesinin kaynağını da oluşturur.

Yıldız’da çocuklar için yayın yapılması görüşünü vurgulayan yazarlardan biri de A.Sabri Cemil’dir. O da Abdullah Selim’le benzer fikirlere sahip olmakla birlikte, ona göre öncelikli mesele dildir. Ancak dil sadeleştirildikten sonra toplumun bütün sınıflarına hitap edebilecek eserler verilebilir. Sabri Cemil’in özlediği, arzu ettiği şey insanlarımızın “maarif asrı”na girmesidir. Maarif asrının en önemli unsurları ise çocuklardır. Çocuklar eğitildikleri sürece “devr-i dilârâ”ya yani “maarif asrına” ulaşmak daha kolay olacaktır. Çünkü eğitilmeyen, öğrenmeyen insanların oluşturduğu topluluklar gelişemezler ve dolayısıyla da mutluluğu yakalayamazlar:

“Çocuklarımızı da düşünelim: böyle güzin ve müzeyyen sözleri anlayacak, onlarla telezzüz edecek, onlardan müstefiz olacak bir asr-ı maariîfe girmemizi temenni etmez değiliz. Fakat o devr-i dilârâ pek bâid, bâid olduğu için de pek vahimdir. Az bir tahsil görmüş olan çocuklar, kadınlar mesela: “Kara toprak içerisine düşen her şey bir yığın kül oluyor, güya ki bir kasırga var, bunu ona ve onu buna katıyor, bir el var ki çürük kefen parçasını çiçek yapıp atıyor.”

Evet, hayat bir taraftan boşalıyor, bir taraftan doluyor... “Zemzeme-i rûh istediği şeyi seve seve okuyor, dinliyor, anlıyor da daha var mı? Diye hasret-keşâne takdir-i hâvân oluyor.

Evet, “sanat sanat içindir” düsturunu esas mütalaa ittihâz etsek de madem ki o küçük ruhlar da o narin ve nezih kalblerde de yine sanat ve bedîe karşı bir incizâb ve ihtirâm hissi yükseliyor. O hâlde bu ihtisâsât-ı rakîkaya nevâzişkâr nefhalar isâr etmemek menfaat değil, yine sanat nokta-i nazarından şâyân-ı telhifdir.

Onlara göre açık ve sade yazacak muharrirlerimiz bu ihtiyâc-ı mübremi bertaraf edebilirler ve etmelidirler denemez. Çünkü doğrusunu söyleyelim: Lisân-ı avâmdan başka tabakât-ı âliye erkanına mahsus bir üslûb-ı kevkebedâr bulunması tecvîz olundukça hiçbir sâhib-i kalem mualla tanılan o şâhika-i mümtâzeye doğru tahkîk-i cenâh-ı beyân etmek ihtirasından kendini alamaz. Bundan ise mutazzarrır olacak bütün bir

---

13 Abdullah Selim, Yıldız, Sayı 8, 5 Nisan 1325.

millettir."¹⁴

Bu görüşler bize dönem aydınlarının çocukların eğitimi ve öğretimi konusunda içinde oldukları büyük boşluğu farkettilerini göstermektedir. Onlar çocukların eğitimlerinin gerekliliğine inanmanın yanı sıra "bunu nasıl yapabiliriz" sorusunu da sormuşlar asıl sorunun insan iletişiminin temeli olan dilden kaynaklandığını görmüşler ve çocuklar için bir iletişim dili oluşturmadan önce genel anlamda dilin ıslahının gerekliliği üzerinde durmuşlardır.

Çocuk Bir Büyük Cihandır

II. Meşrutiyet'le birlikte her alanda olduğu gibi çocuk hakları ve çocuğun eğitimi üzerine yayınlar artmıştır. Bu yayınlarda her ne kadar çocuk "özne" olarak ele alınsa da çocuğa yönelik bir edebiyatın ölçüsünün ne olduğu konusu netleştirilememiştir. 1914 yılında çıkan Hukûk-ı Etfâl adlı gazetede Ahmet Münir'in yazdığı "Çocukluk" başlıklı yazıya bakıldığında çocuk, çocukların diliyle şöyle nitelendirilir: "*Çocuklar, büyük şeydir. Vatanı kurtaracak istikbali daha iyi hazırlayacak biziz evet biz çocuklar. Ecdadımızın yaptığı gibi biz de Osmanlı bayrağını en yüksek mevkilere çıkartacağız. Fakat bir şartla ki: çocuklara hatta büyüklerden ziyade ehemmiyet verilmeli. Çocuklara ne suretle ehemmiyet verilebilir? Evvela: büyük bir adama gösterilmesi lazım olan nezaket onlara da olunmalı. Onlar asla tahkir edilmemeli. Çocuklar böyle büyürse düşmanlarından gelecek hakarettten pek ziyade müteessir olur ve hakikaten 'intikam' hissi beslerler.*"¹⁵

Çocuk, Yıldız yazarlarının birçoğuna göre de benzer biçimde algılanır, geleceğin büyüğü olarak görülür. O, gelecekte vatanın milletin "dirliğini ve birliğini" sağlayacak, devletine hizmet edecektir. Bu nedenle çocuğun eğitime, öğretime büyük özen gösterilmelidir. Sabri Cemil'in Yıldız'da "Çocuk" başlığı altında yazdığı şiir bize dönemin çocuk algısını anlayabilmemiz açısından ipucu verebilir. Şaire göre çocuk "masun"dur. O eğlenir, koşar, neşelidir her zaman. Geçmiş ve gelecek endişesi yoktur. Ânı, bugünü yaşar bugünün dünyasından zevk almaya bakar. Çocukların kendine özgü bir dünyası vardır. Bu dünya o kadar büyüktür ki bütün

14 A.Sabri Cemil, Yıldız, Sayı 29, 20 Eylül 1325

15 Elif Konar, Meşrutiyet Döneminde Bir Çocuk Hakları Dergisi Musavver Hukûk-ı Etfâl, Kültür Dergisi, İstanbul, 2008, s.85

milletin gelecekteki dünyasını da oluşturur. Çocukların geleceğe dair endişeleri yoktur; ama büyüklerin çocuklar üzerinden kendi geleceklerine dair arzuları, istekleri vardır. Büyükler geleceklerini oluşturan çocukların eğitime, öğretimine bu nedenle çok dikkat etmelidirler.

ÇOCUK

Cihân pür-hayfâdadır
Fakat o bî-elem yaşar
Sürûr ile gezer koşar
O âlem-i safâdadır

Ümîdi yok melâli yok
Koşar perî-yi şevk ile
Uçar cenâh-ı zevk ile
Belâ-yı kıl u kâli yok

O kendi bir büyük cihan
Cihân-ı âtî-yi hayât
Açar ona leb-i neşât
Saçar neşîdeler hemân

Çocuk, bu mâye-i sürûr
Ne dil-firîb-i nağme-kâr
Misâl-i andelîb-i zâr
Terâne-sâz-ı şevk olur

Onun evet ümîdi yok
Fakat ümîdimiz odur
Tefekkür-i medîdi yok
Bizim de ıydimiz odur

...

A. Sabri Cemil¹⁶

Yıldız'da çocuklar için yayınlanan diğer şiirlere baktığımızda bu şiirlerin birçoğunun nasihat içerikli olduğunu görüyoruz. Bu metinlerde çocuğa devamlı surette neyi yapıp neyi yapmaması gerektiği anlatılır, bir

---

16 Yıldız, Sayı 37, 22 Teşrîn-i Sâni 1325.

çoğunda yol gösterme gayreti vardır. Bir babanın çocuğuna nasihatini ifade eden aşağıdaki şiirde okumanın, boş vakit geçirmek yerine çalışmanın, bilgili olmanın ne kadar önemli olduğu üzerinde durulur. Şaire göre medenî olmanın ölçüsü okumak ve yazmaktır. Okuyan insan iyiyi kötüden ayırabilir, okula giden kişi mutluluğa erişir. Diğer bir şiirde ise cahilden, cehaletten kaçınmak gerektiği, bilginin önemi üzerinde durulmuştur.

Baba Nasihatı 1

Çocuğum mektebe git, mektebe git!
Gezme beyhûde, hünere-i tahsîl et

Durma boş, durma çalış, ilme çalış
Küçüğüm ben diye tahsîle alış

Gece gündüz deme kış yaz, oku yaz
Sakın oğlum, sakın olma haylaz

Okuyup yazmayı öğrenmeye bak
Kara cahillerin olmaz yüzü ak

Bu günün bil ki büyüktür değeri
Çalış akrânını geç kalma geri

Küçücükten oku, âdâb öğren
Câhile ibret ile bak, iğren

Okuyup yaz ki saâdet bulasın
Çalış oğlum çalış insan olasın

Sırrı¹⁷

Üsküp Feyziye Mektebi Müdürü Mehmed Faik’in de görüşleri bu doğrultudadır. Ona göre her milletin “hayrî’l-halefi” çocuklarıdır. Çocukların talim ve terbiye edilmesi bu nedenle çok önemlidir. Toplumun gelecekteki mutluluğu ve refahı çocukların iyi yetiştirilmesine bağlıdır.

17 Yıldız, Sayı 34, 8 Teşrin-i Sâni 1325.

Milletin gelişmesi isteniyorsa o milletin çocukları iyi eğitilmelidir. “ilmin ve maarifin” önemini takdir etmeyen millet hiçbir zaman gelişemez:

*“Her mektebin hayrî’l halefî ancak etfâl-i vatandır. Ve milletin talim ve terbiyesi hususu nazar-ı ehemmiyete alınarak mekteplere fevkalade ehemmiyet verilmelidir. Bir millet ne kadar muntazam ve ne kadar ali olursa olsun etfali talim ve terbiyesinde ve ilm ü marifet tahsilinde tekasül edip sai ve ikdam etmezlerse o milletin istikbali temin olunamaz. Etfâl-i millet daha küçük yaşlarında evkatini zayi etmeyerek sahib-i fazl ve kemal olmağa çalışırlar ise o milletin istikbali emindir.”*¹⁸

Yıldız’ın yazarları çocuk eğitiminde halk edebiyatından da faydalanmışlardır. Toplam 47 sayı çıkan gazetenin son sayfalarının bir bölümü genellikle “Tuhaf Soruşlar” başlığı altında bilmecelelere ayrılmıştır. Bilmecelelerdeki amaç çocuklarda merak duygusu uyandırmak, bu merakları neticesinde zihinlerinin meşgul olmasını sağlamak ve bir yandan öğrenirken diğer yandan eğlenmelerine katkıda bulunmaktır. Bütün gayretlerine rağmen Yıldız yazarlarının çocukların seviyelerine uygun eserler verme konusunda eksik kaldıkları bir gerçektir. “Çocuk edebiyatı”nın nerede başlayıp nerede bittiği, hangi eserlerin çocuklar için olup hangilerinin olmadığı, “çocuk edebiyatı” içinde değerlendirilen eserlerin “edebî kıymetleri”nin nasıl ölçülebileceği gibi soruların bugün bile tartışıldığı göz önünde bulundurulduğunda dönem yazarlarını anlamak kolaylaşır.

Sonuç

Osmanlı’nın son dönemlerinde çocukların eğitilmesinin gerekliliği, onlara özgü dilin geliştirilmesi ve onların seviyesine uygun eserler verilmesi hususu tartışılmasına rağmen bu özelliklere sahip eserler az sayıdadır. Bu dönemde teorik olarak tartışılan meselelere pratik çözümler olarak görebileğimiz eserler II. Dünya Savaşı sonrasında verilmeye başlamıştır. Çocuklar edebiyatın içine daha çok girmişlerdir. Bu dönemde Makedonya Türklerinin edebiyatında önemli bir isim olan Necati Zekeriya bir yazısında çocuklar için yapmış olduğu hikâye seçkisinin önemini vurgularken çocukların hayatın içinde oldukları gibi “öykülerin” de içinde olduklarını söyler. Yaşanan hayatın içinde olan küçük varlıklar olarak

---

18 Mehmet Fâik, Etfâl-i Vatan Mektebe Devam, Yıldız, Sayı 32, 18 Teşrin-i Evvel 1325.

çocukların hayatının öykülere yansımaları ve bu öyküleri çocukların da okuması doğaldır. Bu sebeple bazen büyüklerinin yanında, bazen okulda, bazen sokakta ve bazen de tabiatın içinde olan çocukların içinde yer aldığı öyküler hep yazılacak ve bundan böyle de okunacaktır. Necati Zekeriya “öykü ve çocuk” arasındaki ilişkiyi şöyle ifade ediyor: “*öyküler ayrı ayrı özelliklerle yazılır. Çok iyi bilirsiniz ki, pilav birçok türlü yapılır, ama içinde pirinç olmazsa o artık pilav sayılmaz. Nasıl ki pilavın temel harcı pirinçtir, çocuk öyküleri de çeşitli biçimlerde yazılır ama siz çocuklar her zaman gerçekçi öykülerin, tek sözle öykünün özüsünüz. İşte bu seçkideki tüm öykülerde, yanı başınızda bulunan, sizden olan çocukları bulacaksınız. Benzer olaylar sizin de başınıza gelmiştir.*”¹⁹

Görüldüğü gibi İkinci Dünya Savaşı sonrası Makedonya Türklerinin edebiyatında çocuklara yönelik eserlerin fazlalığı tesadüf değildir, bir geçmişe/geleneğe sahiptir. Osmanlının son dönemlerinde “idealist” öğretmenlerin, aydınların üzerinde durduğu, çocukları en iyi şekilde eğitmek için gösterilmesi gereken gayretler, Türkçenin eğitim dili olarak tekrar kullanılmaya başladığı İkinci Dünya Savaşı sonrası Makedonya’da, o günün “idealist öğretmenleri” ve aydınları tarafından hiç kesintiye uğratılmadan ve çağın şartlarına uygun olarak devam ettirilmiştir.

---

19 Necati Zekeriya, Yugoslav Yazarlarından Çocuk Öyküleri, Birlik Yayınları, Üsküp, 1988, s.5.

KAYNAKLAR

- A.Tevfik, Çocuklara Nezaket Dersleri, Sanayi Mektebi Matbaası, Üsküp, 1328.
- Abdullah Selim, Yıldız, Sayı 8, 5 Nisan 1325.
- Elif Konar, Meşrutiyet Döneminde Bir Çocuk Hakları Dergisi Musavver Hukûk-ı Etfâl, Kültür Dergisi, İstanbul, 2008.
- Fahri Kaya, Yugoslavya Türk Hikâyesi Antolojisi, Birlik Yayınları, Üsküp, 1990.
- Fatma Çilgedik, Çocuk Eğitimine İlmî Bir Yaklaşım: Fenn-i Terbiye, Kültür Dergisi, İstanbul, 2008.
- Hasan Duman, Başlangıcından Harf Devrimine Kadar Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri Bibliyografyası ve Toplu Kataloğu , Cilt 1, Ankara, 2001.
- İsmail Eren, Yugoslavya'da Türkçe Basın, Sesler Dergisi, Sayı 237, Haziran 1989.
- Makedonya ve Kosova Türklerinin Edebiyatı, Yrd.Doç.Dr. Abdulkadir Hayber, MEB Yayınları, İstanbul, 2001.
- Mehmet Fâik, Etfâl-i Vatan Mektebe Devam, Yıldız, Sayı 32, 18 Teşrîn-i Evvel 1325.
- Necati Zekeriya, Yugoslav Yazarlarından Çocuk Öyküleri, Birlik Yayınları, Üsküp, 1988.
- Sabri Cemil, Çocuk (Şiir), Yıldız, Sayı 37, 22 Teşrîn-i Sâni 1325.
- Sabri Cemil, İbtidai ve Rüşdi Muallim ve Muallimelerine ve Bilhassa Darümuallimin Talebesine Mahsus Ameli Fenn-i Tedris, Üsküp Kosova Matbaası, 1326.
- Safvet Örfi, Edebiyat ve Lisanımız, Sayı 15, 31 Mayıs 1325.
- Sırrî, Baba Nasihatı 1, Yıldız, Sayı 34, 8 Teşrîn-i Sâni 1325.

**MAKEDON VE ARNAVUT LİRİK HALK TÜRKÜSÜNDE
SÖZCÜK OLUŞTURMA SİSTEMİNDE TÜRKÇE
SÜFİKSLER: *-cı / -cu; -ci / -cü***

Dr. Fatma HOCİN*

ÖZET

Türkçe kökenli sözcükler Makedon ve Arnavut lirik halk türkülerine, dolaylı bir şekilde lirik Türk halk türkeleri yoluyla geçmiştir. Türk dilinin etkisi, Makedon ve Arnavut lirik halk şiirlerindeki bulunan Türkçe *-cı / -cu; -ci / -cü* süfiksli sözcüklerin sayısı çok büyüktür. Verilen örneklerden görüldüğü gibi, Türkçenin etkisinin çok güçlü bir şekilde yansıdığı apaçıktır. Türkçe dil unsurlarının Makedon ve Arnavut dillerindeki kullanılan bu sufiksler geniş çapta her iki dili oldukça etkilemiştir.

Anahtar kelimeler: Lirik şiir, türkçe kökenli sözcükler, halk türkeleri, ekler.

ABSTRACT

Turkish origin words in Macedonian and Albanian lyrical folk songs, have passed through an indirect way of lyrical Turkish songs. The effect of the Turkish language, Macedonian and Albanian folk poetry in the lyrical-*cı / -cu / - ci / -cü* the number of words suffix is enormous. As we have seen in the given examples, many of Turkish influence are strongly reflected in the obvious. Macedonian and Albanian languages Turkish elements that suffix widely used of those languages very influenced in both languages.

Keywords: Lyrical poetry, Words of Turkish origin, folk songs, add

---

*Makedonya-Üsküp ‘Kiril ve Metodiy’ Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Türkçe kökenli sözcüklerin Makedoncaya ve Arnavutçaya girmesi herşeyden önce Türk dilinin Makedon ve Arnavut diline bir tarih süreci içinde yaptığı büyük etkinin sonucudur. Bu etki özellikle Türkçe kökenli sözcüklerin, Makedoncaya ve Arnavutçaya, daha doğrusu bu dillerde yaratılan lirik halk türkülerine girmesi süreci içinde bu dillerin Türkçe konuşma diliyle teması neticesinde ortaya çıkmıştır. Türkçe kökenli sözcükler

Makedon ve Arnavut lirik halk türkülerine, Türk lirik halk türkeleri yoluyla geçmiştir.

Makedon ve Arnavut halk türkeleri çeşitli bölgelerde, farklı biçimlerde oluştukları için onların dil metinleri konuşma dillerindeki dilsel özelliklerini de içeriyor. Bu Türkçe kökenliler anlaşılacağı üzere sözkonusu şairlerin geldiği bölgenin de dilsel özelliklerini alıyor.

Türkçe kökenli sözcükler ve benzeri konularda yapılan bilimsel gözlemler, yabancı dil etkisine en çok maruz kalan sözcük yapılarına yöneliktir. Türkçenin etkisi, Makedon ve Arnavut lirik halk türkülerinin dilindeki sözcük kurma sisteminde de hissediliyor.¹ Bu konudan başka son zamanlarda Türk dilinin etkisinin keşfedilebileceği başka dil alanlarına da özen gösteriliyor. Sözcük oluşturma alanı, morfoloji ve sözcük yapılanma alanıyla bağlantılı olduğu gerçeğinden hareket ettiğimizde, sözcüksel yapılanmalara göre Türkçenin etkisinin çok güçlü bir şekilde yansıdığı bir alandır. Türk dilinin etkisi, Makedon ve Arnavut lirik halk türküsünün sözcük oluşturma sisteminde özellikle Türkçedeki **-cı / -cu; -ci / -cü** süfiksinde mevcuttur.²

Türkçedeki **-cı / -cu; -ci / -cü** süfiksini (*f, p, s, ç, k, h, s, t -cı / çu ; -çi-çü konsonantlarından sonra*) bütün Balkan dillerinde en çok kullanılan Türkçe süfiks olduğu söylenebilir. Şöyle ki hem Makedoncada hem Arnavutçada bu süfiks çok üretken olup Makedoncada da **-*muja ve***

---

1 Kitev. MNU Stois. Македонски Народни Песни од Антон Стоилов редакција од Марко Китевски, Скопје, 1990 год.

2 Пу. Македонски Народни песни, собрани на фестивалите во Битола и Штип, 1947 год. редактор Васил Илјоски, скопје, 1947 год.

–*çuja* (*-ciya ve çiya*), Arnavutçada –*xhi ve –çi*, (*-ci ve –çi*), şeklinde ortaya çıkar. Türkçe –*ci* (*–çuja*) süfiksini sesli konsonatlarla veya vokallerle biten sözcükler, –*çi* (*–çuja*) süfiksi ise sessiz konsonatlarla biten sözcüklere sızmıştır. Böylesi bir durum Türk dilinde de mevcuttur.

Türk dilinde bu tür süfikslerin yardımıyla *ad, sıfat, fiil veya zarfesashı* adlar türetilir. Sahip oldukları temelden bağımsız olarak Arnavutçada –*xhi ve –çi*, Makedoncadaki –*çuja ve - çuja* ekli adlar için bu süfiksler kişiyi işaret eder, bu da onların bir özelliğidir. Bu ekler ondan sonra kendisine verilen **fonksiyonun taşıyıcısı** yani **özellik taşıyıcı** olarak ortaya çıkar. Her iki anlam da özellikle konuşma dilinde veya halk yaratıcılık dilinde büyük yaygınlıkla kullanılırlar. Bu süfikslerle Makedoncaya ve Arnavutçaya, daha doğrusu onların lirik halk türkü diline girmiş olan sözcükler iki gruba ayrılabilir :

- **Birinci grupta** bu süfikslerle birlikte Türkçenin sözcük yapısından Makedoncanın ve Arnavutçanın sözcük yapısına sızmış sözcükler.

- **İkinci grupta** da sözcüğün temelini Makedonca ve Arnavutça dil kökeni, süfiksini ise Türkçe dil kökeninden geldiği kaynaşma ürünlerini ayıracağız.

Makedoncaya ve Arnavutçaya girmiş sözcükler :

kiracı (tür.) кираџица, кераџија, (мак). giraxhi (arn.)

Току е било косинско, невешче

Оно си има момче по, чуждина

Тамо седи, *кираџица* чека

да не книги од него најди

(Mila. s.355, t.314)

Таму најде, *кераџија*,

кераџија, песација;

да си пише бела книга,

бела книга, лепо писмо

(Şapka. s.163 t.67) 1delo

po t'merr nuse ai haj\kubet
hakubet, ni **giraxhi**,
nuk ka saç, as s'ka tepsi.
Qite burrin t'lyp n'kojshi;

yabancı (tür.) јабанџија (мак) jabanxhi(arn.)

„ На наш вилеет си имаме адет,
Невестата рака целува,
Да целува на чоек **јабанџија**,
Јабанџија дар да ми је дарвит.“ (Mila. s.217, t.147 d.11-12)

Kaj, moj çikë, gjith tuj lotue,
kurr ma bashkë s'kena me lue.
Kaj, moj motër, kaj moj bi,
Tash na u bane **jabanxhi**. (Çet.s.282)

boyacı (tür.) бојаџија (мак) bojaxhi (arn.)

Поминуам, наминуам
И за Грозда опитуам
Каде седи калеш Грозда,
Калеш Грозда **бојаџија**,
Да ми вапсат два бајрака, (Mila. s.413, t.467)

Po thotë nusja: -S'jam gati,
e kam arkën n'**bojaxhi**,
I kam barkat n'kallajxhi,
I kam inxhitë në kuti. (Çet. s.117)

kahveci (tür.); кафеџија (мак.); kafexhi (arn.)

да ми викнеш, мајко, селско попче,
 селско попче, џанам, младо ѓаше,
 да напише, џанам, бела книга
 да испратам, џанам, ју Белграда,
 ју Белграда, џанам, кафенето,
 кафенето, џанам, *кафеџичето* (İly.s.232)

Ку Сур Дукa I holl'e I gjatë,
 bani uqysh, hini n' oxhak.
Kafexhiu tha po bërtet:
 Prejshe oxhakun, mor, I shkretë (Haxh.3)

kunduraci (tür.); кондураџите (мак); kundraxhi (arn.)
 бог да те убие Тодорке,
 зашто си танка, висока?
 -Не колни мене да умрам,
 Колни **кондураџите**
 шчо да прават стевалети високи (RMNP, 3,s.397)
 Çaj Afmet aga ni gjal I rëi
 Ka zanatintin **kundrxhi**
 Se n Tetov, morn a rein me shpei
 E ka shpeië në çarshi (Reç. s.73)

Bu türden başka örnekler:

Ај собери коски од детето,
 Да и однесиме дома при мајка му,
 Да му знаит негоа гробнина.“
 Кога отвори Петре **занданџиа**, (Mil. s.64,t.49' id.64)

Шчо не идешж како шчо идеше?

Али ти се азнодососало?‘‘

Тога велит Корун *кесеџија*: (Mil. s.130,t.90 d.10)

- Ако се роде, нека се роде,

јазе сум турил ем *кираџии*,

ем *кираџии*, ем базаџии. (Kitev.MNU Stoi. s.166 t.190)

Имате ли това адет,

тове адет, тове закон,

да поигра *јабанџија*

да поигра да је да је,

де је да је до момите! (Kitev.MNU Stoi. s.163 t

Сиромах сум, бар јунак сум,

На унери *унерџија*,

На камено баш *тавџија*,

На песните *турџија*.. (Mil. s.349,t.302 d.24)

- Ако се роде, нека се роде,

јазе сум турил ем *кираџии*,

ем *кираџии*, ем *базаџии*. (Kitev.MNU Stoi. s.166 t.190)

Сиромах сум, бар јунак сум,

На унери *унерџија*,

На камено *баш тавџија*,

На песните *турџија*.. (Mil. s.349,t.302 d.24)

Мој merakja e lales –o

Tafexhin e kam kumar

Oj syzeza e lales-o

Mintanxhin e kam kumar

Oj syzeza e laes-o

Qi na jep mintanat fale

Oj merakja e lales-o (Beri.s.334.t.321)

E jo m'I kthye kush pushke ati

Bafshu qyqe,moj **dilensexhi** (Beri.s.360.t.346)

S'ti kputa une he more **dilensexhij**,

t'ka reje dashnorja jote,

xhi s't'çëllon me si. (Edipe Osmani s.88. t.351)

Oj couca e katounit me xhaketin kafereng,

kërkush oj e mejro, s'ën dët veje n'deng,

s'ën dët veje n'deng oj delije,

si për hije si për *jurdëmxhije*.

S'ën dët veje n'deng o mori qibare,

si për hije si për hovardare. (E. Osmani s.101. t.412)

Qish na dogje moj tu gjekt zemra

Dul Xhemilja ne *kapixhik-e*

E she'dashnorin ja ba'me gisht-e

Dul Xhemilja moj ne sakak

Jam e shocja e Hasan ages (Beri.s.460.t.437)

Facekuqe e dhamt e zi

De t'shtaj lala *rixhaxhi*

Kom vendos,lule,met mar

Ma pash hajrin,be gjal beqar (Beri.s.291.t.279)

Bu örneklerle birlikte Makedon ve Arnavut lirik halk türkülerinde veya konuşma dillerinde bu türden çok sayıda başka örneklere de rastlanır.

Örneğin: Bostanci (tr) bostanxhi (arn) бостанџија (mak) bozaci (tr) bozaxhi (arn) бозаџија (mak) gaytanci (tr) gajtanxhi (arn) гажтанџија (mak) gemici (tr) gjemixhi (arn) гемиџија (mak) dükanci (tr) dyganxhi (arn) дуќанџија (mak) sanatçi (tr) zanatçi (arn) занатџија (mak) hizmetçi (tr) hizmetçi (arn) изметчија (mak) jorganci (tr) jorganxhi (arn) јорганџија (mak) kehveçe (tr) kafexhi (arn) кафеџија (mak) şekerçi (tr) shegerxhi (arn) шеќерџија (mak) semerci (tr) samarxhi (arn) самарџија (mak) kuyumcu (tr) kujunxhi (arn) кујунџија (mak) rüşvetçi (tr) rushfetçi (arn) рушверчија (mak)

Türkçede var olan ses uyumu kuralı, Makedoncada ve Arnavutçada dikkate alınmaz. Şöyleki *-çi* ekli Türkçe kökenli sözcükler sık sık *-ci* ekiyle de bu dillere alınır. Bu ekin Balkan dillerine, Makedoncaya ve Arnavutçaya da girmiş bütün başka Türkçe ekler arasında en üretkeni olduğunu vurgulamak gerekir.³

Bu ek hem Arnavutçada hem Makedoncadaki yerli ve başka dilsel kökenden gelen sözcüklere de yayılmıştır.

-ci, -çi (türk), -џи, -џија (mak.), -xhi,(arn.)

Makedon dilinde örnek :

Гости ти идев мори Ристано,

гости ти идев мори девојко.

Гости *прстенџије* мори Ристано,

гости прстенџије мори девојко.

(Aluş. s.118)

Стојане море *ловџијо*,

ела ме мене одврзи!

(A luş. s.179)

та му се прочу,Продане,

---

3 Naхh. Folklor Shqiptar, Epika Historike, Qemal Naхhihasani, Tirane, 1981, f.116

по сата земја околиа;
та се чини јуречно,
на борење борбација,
на каменот *намдарџија*, (Mila, s.21, t.12)

Трети беше,трети беше врвеше,
Охридски *рибарџија*,
тра ла,трала ла,тралалалалалала. (Aluș. s.347)
туку му је момче Асан-ага,
и ми цбилит и се милно молит:
-А егиди, Иво *кључарџија*, (Mila. s. 272,t.188)

та му се прочу,Продане,
по сата земја околиа;
та се чини јуречно,
на борење *борбација*,
на каменот намдарџија, (Mila, s.21, t.12)
ајде,невестите-женкарџија,
ајде,мали моми-*потерџија*! (Rad.s.62)

Arnavut dilinde örnek:

Na ish ba nji send bezerë
Lundaraxhit mandej atëherë
S'lejshin lundër ma n'Lige,
Kishin frigë prej atij dre, (Vis. 1,s.127)

U nal hana e s'a tu'rrezue,
Kgyr kulaçin si a' gatue.
Çile zemrën, *darsmaxhi*,
U sit kulaçi, o hi,hi... (Çet.s.145)

Po vjen **mollaxhija**, molla me na shit,
Vet kena molla, vet jena t'holla,
Hajde, hajde, pra, hajde mashalla! (Ant. 2, s.39)

-Zoraxhi, tha, hej mor **zoraxhi**
i ke ndodhun nonës soll ni fmëi
se kit bishtin n tël gesh tu ta ngrëi! (Reç. s.112)

Në Pazar Veseli m i shkoj
ke ni **bishtaxhi** gjali m i shkoj
ma t keç bishtin gjali ma kërkoj. (Reç. s.112)

Ani kulaçtore kamt sikur pulë,
mos u bona me mill si **mullinxhija** kur blun! (Zen. 2, 130)

Kaj, moj motër, n'kmishë me vila,
t' kemi dhanë te **bjeshkaxhija**;
bjeshkaxhija, gjinija e malit,
s'jesin gjallë me grunë t' hamarit,
po jotojnë me conga t' malit, (Çet. s.286)

Bu süfiksle yapılan çok sayıdaki türemelere bakılacak olursa onun çok üretken olduğu tespit edilebilir nedir ki bugünkü noktadan bakarsak bu süfiks yalnız üretken olmayan şekliyle görünmüş olması şöyle dursun onunla yapılmış olan sözcüklerin, çağdaş olmadıkları ve bu nedenle yerli veya yabancı kökenli sözcük veya süfikslerle değiştirildikleri için, kullanımlarının giderek azaldığı söylenebilir. Örneğin, Makedon dilinde **-ciya** veya **-çiya** ekli sözcükler sık sık sinonimlerle veya çoğunlukla **-ar** veya **-ets** ekiyle değiştiriliyor. Örneğin **konduraciya** sözcüğü **çevlar** sözcüğüyle, **yabanciya - tuginets** ile, **saatçiya - çasovniçar** ile, **furnaciya**

- *lebar, lovciya - lovets* vs. sözcüğüyle değiştiriliyor. Başka ekle veya sözcükle değiştirilemeyen bazı sözcükler olduğu için *-ciya* eki Makedon edebiyat dilinde de hâlâ canlı bir şekilde bulunmaktadır. Örneğin: *bozaciya, kepçiya, sladoletçiya* vs. Sık sık *-ciya* ekli sözcükler aşağılayıcı maksatlı olarak da kullanılırlar. Örneğin: *ruşvetçiya, mufteciya, maytapçiya, palavraciya* vs.

Konuşma diline gelince, bu ek hâlâ canlı ve üretkendir. Arnavut edebiyat dilinde ilk özelliklerini kaybetmiş olan bu ek aşağılatıcı anlamda kullanılıyor.⁴ Fakat, burada da tarafsız sözcüksel yapı nezdinde de bu türden belirli sayıdaki bazı sözcükler hâlâ kullanılmaya devam etmiştir. Örneğin : *boyaci, bozaci, dükanci, faydeci, inatçı, gurbetçi, nişanci, kumarci, sehirci, simitçi* vs. Arnavut edebiyat dilinde *-çi* eki yerine sık sık eylem için fiil adı veya nomen actoris denilen ifade biçimi kullanılır. Örneğin *-punues, -beres, -ndreşes*. Bunlar ikinci unsur sıfatıyla insanları mesleklerine göre işaret eden sözcüklere eklenirler. Örnek : *qeleshxhi* yerine *qeleshpunues, bakerxhi* yerine *bakerpunues, samarxhi* yerine *samarshpunues, sahatçi* yerine *orensreşes* vs. *-çi* eki Arnavut edebiyat dilinde Arnavutça dil kökenli eklerle de değiştiriliyor, mesela : *-es, -es, tar,-tor,-ar* vs. Örneğin *fuutar, kepuçetar* vs.

Türk dilinin etkisi, Makedon ve Arnavut lirik halk şiirlerindeki bulunan Türkçe *-cı / -cu; -ci / -cü* süfiksli sözcük örneklerinde çokça görülür. Yukardaki örneklerden de anlaşılacağı gibi ve sözcük yapılanma alanıyla bağlantılı olduğu gerçeğinden hareket edilerek, Türkçenin etkisinin çok güçlü bir şekilde yansıdığı apaçıktır. Bundan hareketle, Türkçe dil unsurlarının önemlilerinden olan bu süfikslar, Makedon ve Arnavut dillerinin her ikisini de oldukça fazla etkilemiştir.⁵

4 Vis. Visare te Kombit, hazırlayan Hasan Reci vb. Tirane 1937, f.67

5 RMNP. I, II, III, IV, Речник на Македонска Народна Поезија, Скопје, 1983-1987-1993. од Димка Митрева, Мирјана Гигова.

KAYNAKÇA VE KISALTMALAR

Aluş. Цвилит коњче во гора зелена, (halk türküleri derlemesi), Илија Хр Алушевски Битола 1977.

Пу. Македонски Народни песни, собрани на фестивалите во Битола и Штип, 1947 год. редактор Васил Илјоски, скопје, 1947 год.

Mil. Миладиновци, Зборник, Македонска Книга, Скопје, 1983,

RMNP. I, II, III, IV, Речник на Македонска Народна Поезија, Скопје, 1983- 1987-1993. од Димка Митрева, Мирјана Гигова.

Ѕаркар. Кузман Шапкарев, Избрани Дела, приредил Томе Саздов, Скопје, Мисла, 1986 год.

Rad. Мариовци у Песми, причи и шали, Војислава Радованович, Скопје, 1932 год.

Kitev. MNU Stoıs. Македонски Народни Песни од Антон Стоилов редакција од Марко Китевски, Скопје, 1990 год.

Ant.2,3,4,6 Lorenc Antonij Folklori Muzikor shqiptar, Prishtine, 1961,1970,1972,1974.

Beri. Kenga dashurie II, hazirlayan Rustem Berisha, Myzafere Mustafa, Prishtine, 1987

Beri. Kenga Darsme, hazirlayan Anton Jetta, Anton BerishaPrishtin[, 1967

Jet. Anton Jetta, Prishtine, 1967

Haxh. Folklor Shqiptar, Epika Historike, Qemal Haxhihasani, Tirane, 1981

Rec. Kenga Populore te Gostivarit, Fehim Recani, Shkup, 1989

Vis. Visare te Kombit, hazirlayan Hasan Reci vb.Tirane 1937.

OSMANLI DÖNEMİNDE BALKANLARDA AZINLIK HAKLARI

Mr. sci. Habil MUSTAFA*

ÖZET

“Osmanlı Döneminde Balkanlar’da Azınlık Hakları” başlığı altındaki bu çalışmada, Balkanlar’ın Osmanlıdan önceki dönemini, özellikle Osmanlının bölgeyi fethetmesi ile kurulan “millet sistemi”nin azınlıklara verdiği hakları, Balkan milletlerinin uluslaşma çabaları ve genel olarak bunu engellemek için Osmanlı tarafından yapılan reformlar ele alınmaktadır.

Anahtar kelimeler: Osmanlı, Balkanlar, azınlıklar, haklar, reformlar.

ABSTRACT

Under the headline “Minority Rights in Balkans at Ottoman Period” in this work will be considered the pre Ottoman era and after conquest the region by the Ottomans, the establishment of the “millet system” , the rights of the minorities in this system, the reformation process to minority rights by Ottoman Empire will be taken up.

Keywords: The Ottoman, Balkan, minority, reforms

---

* Gostivar – Makedonya; İstanbul Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Mezunlu

1. Osmanlı Döneminde Balkanlar

Osmanlı Balkanlar'a girmeden önce bu bölgede kargaşa ortamı mevcuttu. Bu kargaşa ortamına kıyasen ise bir taraftan Osmanlı Devleti diğer taraftan Latinlerin güçlenmesiyle bölgeyi daha da karmaşık hale getirmekteydi¹.

Osmanlıların Balkanlar'a yerleşmesi XIV. yüzyıl başlangıcında küçük akıncı grupları ile gerçekleşti. Bu grupların Balkanlar'a yerleşmesini büyük akınlar izledi.

Osmanlıların Balkanlar'a girmesine vesile olan ilk olay Sırp Kralı Stefan Duşan'ın Selanik'i Sırbistan topraklarına katmasıdır. Bu dönemde iyice zayıflamış olan Bizans, Orhan Gazi'nin gönderdiği destek kuvvetler sayesinde 1352'de Sırpıları yenecek ve Osmanlı'ya bu yardımı karşılığında Çimpe kalesini verecekti. Bu kalenin alınması, Osmanlıların Avrupa içlerine ilerlemesi konusunda stratejik bir ikmal noktasını oluşturacaktı².

Kalenin alınmasından 2 yıl sonra Gelibolu fethedildi ve Türkler buraya yerleştiler. Osmanlının bundan sonraki hedefi tüm Avrupa topraklarına yayılmak ve buralara hükmetmektir. Osmanlının Balkanlar'ı fethetmesinden sonra burada yaşayan halka hoşgörölü davranması, onların bu topraklarda yaşayan halklar tarafından benimsenmesini sağlamıştır. Osmanlıdan önce bölgeye hakim olmak isteyenlerin baskısını yaşamış olan Balkan halkı Osmanlının baskısına maruz kalmamış, böylece Osmanlının bölgeye hakim olması kolaylaşmıştır. Gerçekten de Osmanlı fethettiği bölgelerdeki halka dokunmamış, hatta Müslümanlığı seçen köylülere 10 ar dönümlük bir arazi vaad etmiştir. Oradaki karmaşık düzende, senyörlerin keyfine bağlı vergi vermektten ve her geçen gün vergilerin arttırılmasından bıkan halkın Osmanlıyı tercih etmesi doğaldı³.

---

1 Wittek, Paul, "Ankara Bozgunundan İstanbul Zaptına" (1402-1455)", (Çev. Halil İnalcık), **BELLETTEN**, VII/2, 1943, s. 566.

2 Castellan, **op. cit.**, s. 56.

3 Malcolm, Noel, **Bosna**, çev. Aşkıım Karadağlı, Om Yayınları, İstanbul, 1999, s. 96-97.

Yerel halk tarafından kabullenilmesinin yanında Osmanlının Balkanlar'da güçlenmesindeki bir diğer faktör de Timur istilasıdır. Anadolu'yu istila eden Timur'dan kaçan binlerce kişi Balkan topraklarına yerleştirilmiş ve buradaki halkın İslamiyet'e geçmesine ön ayak olmuştur⁴.

Balkanlar'da İslam'ın yayılmasını sadece Türklerin buraya yerleşmesiyle açıklarsak bu, içi boş bir ifadeden başka bir şey olamaz. Çünkü İslam'ın yayılmasında buradaki halkların durumları ve kültürel yapılarının da etkisi büyüktür. Mesela Arnavutların İslam'ı tercihinin birçok nedeni vardı. Bunlardan biri, Arnavutların kendi milli kiliselerinin bulunmayışı ve âyinlerini Latince ve Slavca icra etmek zorunda kalışıdır. Bir diğer nedeni ise Arnavutların özgürlüklerine ve mülkiyetlerine düşkün olmalarından dolayı ikinci sınıf vatandaş olarak kalmak istemeyişleridir. Ayrıca Osmanlının bu dönemdeki gücü de, Arnavutları İslamlaştırmaya itmişti. Bu dönemde siyasal ve kültürel birliğini kuramayan Arnavutların, güvence altında olmak istemeleri de belli başlı bir neden sayılabilir.

Osmanlının Balkanlar'a girmesiyle kitleler halinde İslam'a giren bir başka grup ise Bosnalılardı. Bosnalıların İslam'ı seçmesinin en önemli nedenlerinden biri bağlı oldukları Bogomil inancıydı⁵. Bogomil inancı bir Hıristiyan tarikatı olmasına karşın, Hıristiyanlıktaki çoğu âyinleri reddetmekteydi. Bu tarikatta, kilise doktrinlerinin ve haç'ın da tümünden reddedilmesi söz konusuydu. Osmanlıların bu bölgeyi fethetmesiyle uygulanan "istimalet"⁶ politikası da Bosnalıların İslam dinine karşı sempatiilerini arttırmıştı.

2. Osmanlıda Azınlık Sistemi

Osmanlıda azınlık sistemi olarak bilinen Millet Sisteminin inşası, II. Mehmet'in İstanbul'u fethetmesiyle oluşmuştur. Bu dönemde Balkanlar'da büyük toprakları fetheden Osmanlı, bir Balkan İmparatorluğu haline gelmiştir⁷.

4 Runciman, Steven, **Konstantinopolis Düştü**, çev. D. Türkömer, Doğan Yayınları, İstanbul, 1999, s. 55.

5 Berkes, Niyazi, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, YKY, 7. Baskı, İstanbul, 2005, s. 60.

6 Devletin, Müslim ya da Gayrimüslim olmasına bakmaksızın, bütün tebaayı koruması ve hukuki eşitliğini sağlamasına İstimalet adı verilmişti.

7 Ortaylı, İlber, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İletişim Yayınları, 21.

Osmanlı İmparatorluğu, içinde barındırdığı birçok farklı etnik grubun, kendi içinde örgütlenecek ve kültürlerini yaşatacak bir sistem tasarlamıştı. Bu sistem söz konusu grupların kendi kendilerini idaresini mümkün kılacak bir düzendi. Bu sisteme dâhil milletler, padişahın onayıyla, kendi başkanlarını seçme, kendi dini ve hukuki sistemlerine göre bireylerin yargılanması, evlenmesi, boşanması gibi haklardan yararlanabilmekteydiler⁸.

Rumlar, Yahudiler ve Ermeniler, Osmanlının milletlerini oluşturmaktaydılar. Osmanlılar fethettikleri bölge halkını öncelikle İslam dinine davet ederdi. Bölge halkı da bunu kabul ederse Müslümanların elindeki tüm haklardan yararlanabilirdi. Kabul etmeyen ve kendi dinini sürdürmeye devam etmek isteyen topluluklarla da Zimmet anlaşması yapılırdı. Bu anlaşma genel olarak oradaki halkın Müslüman hâkimiyetini kabul ettiği anlamına gelmekteydi⁹.

Müslümanların çoğunlukta olduğu bölgelerde dahi Zimmîler, dinlerinin gereğini yerine getirebiliyor, ibadetlerini yapabiliyorlardı. Milletlerin kendine özgü ibadet yerleri ve mezarlıkları da bulunmaktaydı. Ayrıca kiliselere ve kiliselere ait vakıf topraklarına kimse karışamazdı. Millet şeflerine verilen her atama beratında bu konu özellikle belirtilmişti. Milletleri temsil eden kişiler, vergilerden muaf olmakta, ayrıca kilise mallarına gümrük vergisi alınmamaktaydı. Kilise mensupları da yalnızca Patriklik aracılığıyla tutuklanabilirlerdi. Adi suç işledikleri takdirde cezalandırılmaları için patriğin, suçu işleyen kişinin dini sıfatını kaldırması gerekmekteydi. Ancak Patrikler kendi cemaatlerini ağır vergi yükü altına sokmamaları için devlet tarafından denetlenirlerdi¹⁰.

Gayrimüslimleri, Müslümanlardan ayıran en temel özellik şüphesiz Cizye(Baş) vergisiydi. Bu vergi sağlıklı, akli başında ve ergenlik yaşına gelmiş erkek gayrimüslimlerden, askerlikten muaf olmaları karşılığında alınmaktaydı¹¹.

Baskı, İstanbul, 2005, s. 59.

8 Eryılmaz, Bilal, **Osmanlı Devletinde Millet Sistemi**, Risale Yayınları, İstanbul, 1992, s. 10-15.

9 Ürer, Levent, **Azınlıklar ve Lozan Tartışmaları**, Derin Yayınları, İstanbul, 2003, s. 118.

10 Bozkurt, Gülnihal, **Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu**, 1989, Ankara, s. 30-31.

11 **Ibid.**, s. 26-29.

Osmanlının bu sisteminde genel olarak bütün cemaatleri tek bir çatı altında tutmak amacı yatmaktadır. II. Mehmed (Fatih) bilinçli olarak özellikle Ortodoks kilisesinin tek elden yönetilmesi taraftarıydı. Bunun üzerine Bulgar ve Sırp kiliselerinin bağımsızlığı kaldırılmış ve bütün Balkan Ortodoksları İstanbul Patrikliği'ne bağlanmıştı¹². Sırp ve Bulgarların, Rum Patrikhanesine bağlanması ise, ileride oluşacak ulusal hareketlerin bir başlangıç noktasını oluşturmaktadır.

Balkanlar'da ulusçuluk hareketlerini doğrudan 1789 Fransız Devrimi ile alakalı olarak göstermek pek doğru olmasa gerek. Osmanlı döneminde 16. yüzyıldan beri, gerek kültürel gerek ulusalcı olarak bazı kıpırdamalar olduğu bilinmektedir. Balkan halklarının ulusal bilinci onların Orta Çağdaki devlet varlıklarının ve kültürlerinin bir mirasıydı. Osmanlıda her dini cemaatin okul, hayır kurumu ve hatta iktisadi hayatta esnaf locaları yaşamaya devam ettiği halde, Balkan Slavlarının, Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin denetimi altına girmeleri onların hoşnutsuzluğunu ve tepkilerini arttırmıştı¹³.

Slavların ruhani otoritelerinin İstanbul'a bağlanmasıyla, Balkan Slavlarının dini işler kadar, dil, hukuk ve eğitim konularında da bağımsızlığı kaldırılmış olmaktadır. Bunu kabullenemeyen Slavlar, bundan sonraki dönemde kendilerine destek olması için Rusya'ya yönelmişlerdi.

3. Osmanlıda Reform Dönemi

1829 yılında Yunan isyanının beraberinde, Yunan bağımsızlığını getirmesi, Osmanlının "millet sistemi"nin parçalandığını göstermekteydi. Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesiyle başlatılan hukuk reformu, bir taraftan bu parçalanmışlığı ortadan kaldırmak diğer taraftan ise kişi özgürlükleri bakımından Batıya uyum sağlama amacı bulunmaktaydı¹⁴.

Ulusçuluk akımına karşı Osmanlı uyruğunun birliğini korumak amacıyla, II. Mahmut dinsel farklılıklara karşı eşitliği sağlamaya dönük

12 Ortaylı, *op. cit.*, s. 63.

13 *Ibid.*, s. 61-62.

14 Alp kaya, Gökçen, "Osmanlı Hukuk Reformu ve Kişi Özgürlükleri (1839-1908)", *İnsan Hakları Yıllığı*, Cilt 12, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1990., s. 168.

bir uygulama başlatmıştı. Tanzimat döneminde iki belge Millet Sisteminin değişimine tanıklık etmektedir. Birincisi 1839 yılında ilan edilen Gülhane Hattı-ı Hümayun'u ki bu belge temel haklar alanında eşitlik ilkesini kabul ederken, vatandaşlık bağının önünü açmaktaydı. İkinci belge olan 1856 yılında ilan edilen Islahat Fermanı'nda ise dinsel haklar güvence altına alınırken, Ruhani reisler o ana kadar tanınan dünyevi hak ve yetkileri geri alınmaktaydı¹⁵.

Gülhane Hattı-ı Hümayun'u ilan edildikten sonra Osmanlı Devleti içinde gayrimüslim etnik unsurlar ile Müslümanlar arasındaki ekonomik, kültürel ve siyasi farklılaşma gittikçe büyüdü. Bu fermanla Osmanlıda toprak düzenine getirilen değişikliklerle, o zamana kadar toprakta bir nevi kiracı olan köylü, bundan sonra işlettiği toprağın da mülken sahibi oluyordu¹⁶.

Bu arada Balkanlar'da genellikle kırsal kesimde yaşayan ve büyük toprak sahibi gayrimüslimler, bu tür uygulamalardan yararlanmayı bilmiş ve ülkenin ticaretine hâkim olmaya başlamışlardır. Eskiden mevcut olmayan ekonomik faktörler, Müslüman esnaf ve zanaatçıları da gittikçe fakirleştirmiştir¹⁷. Buna paralel olarak da ticaretle uğraşan gayrimüslim unsurlar kültürel ve siyasi durumlarını hızla güçlendirmişlerdir.

Bu fermanla Osmanlı uyruklarının din farkı gözetilmeksizin kişi hakları, ceza ve vergi hukuku alanında aynı hak ve güvencelerden yararlanacağı ilk kez bir pozitif hukuk kuralı olarak saptandı. Bu dönemde II. Mahmut tarafından Zimmîlere konan mezhep değiştirme yasağı da İngiliz büyükelçinin baskısı sonucu kaldırıldı. 1846 yılında sultan, din ve mezhep ayrılığının tebaanın şahsi işi olduğunu, vatandaşlık hakları ile ilgili olmadığını söylemiştir. Bu ise ilk defa bir İslam ülkesinde siyasal haklarla din işlerinin ayrı oluşunu da dile getirmekteydi¹⁸.

Gülhane Hattı-ı Hümayunu'nun en önemli özelliklerinden biri, yeniliklere rağmen geleneksel özelliği taşıyan bir belge olmasıdır. Bundan önceki fermanlardan en önemli farkı ise, Babıâli bürokratlarının düşüncelerini ve tasarılarını yansıtmış olmasıdır. Bu görüş ve tasarılar,

---

15 Ürer, Levent, **op. cit.**, s. 136.

16 Karpat, Kemal, "Türkler (Osmanlılar)", **IA, XII/2**, s. 155.

17 İnalçık, Halil, **Tanzimat ve Bulgar Meselesi**, s. 102-105.

18 Tanör, Bülent, **Osmanlı -Türk Anayasal Gelişmeleri**, Yapı Kredi Yayınları, 13. Baskı, İstanbul, 2005, s. 89,90.

liberal bir iktisadi anlayışın ve ona yönelik yeni bir yönetim modelinin gerçekleştirilmesi istemine dayanmaktadır. Osmanlı tarihinde ilk defa böyle bir ferman, tarihe bakarak geleceği planlayan yöneticilerin görüşünü yansıtıyor; klasik ıslahatçıların tersine bir restorasyonu değil, yeni bir düzenlemeyi öngörüyordu¹⁹. Ayrıca Gülhane Hatt-ı Hümayunu, geleneksel üsluplu ve biçimli bir fermandır. Bütün dünyadaki anayasal gelişmelerin başlangıcı olan benzeri fermanların özeliği bu fermana da mevcuttur²⁰.

1839 fermanı bir kanun ya da anayasa değildir. Avrupa’da hükümdarların kendi yetkileriyle halkın hakları arasında ilişkilerde değişiklikler yapılacağını vadeden, *charte* (senet, Latince *carta*) türünden bir belgedir²¹.

1839 fermanının uluslararası diplomaside asıl önemli etkisi, 1833’te Hünkâr İskelesi Antlaşması’yla Rusya’ya verilen Ortodoks tebaa üzerindeki himaye hakkının tesirsiz hale getirilmesidir. Bu fermanla Rusya’nın himaye bahanesiyle muhtemel müdahaleleri önlenmeye çalışılmıştır²².

Tanzimat Fermanı’nın esas amacı bütün tebaa eşitliğinin sağlanması ve yeni bir Osmanlı devlet milliyetçiliği ve vatanseverliği yaratmaktır. Tanzimat Osmanlıcılığı Fransız Devriminden etkilenen değil, ona karşı düşünülüp geliştirilmeye çalışılan bir düşünceydi. Kısmen başarıya ulaşmasına karşın, yöneticiler dışında yayılan bir ideoloji ve kurum olamadı²³.

Tanzimat Fermanı’nın maddelerinin uygulanmamasından ve bu fermanın denetleyicileri haline gelen batılı devletlerin elçileri, Kırım savaşının sona ermesiyle Paris’te toplanacak olan barış konferansında Rusya’nın Kaynarca Antlaşması’yla elde ettiği hak iddiasıyla Ortodoks Hıristiyan milletler çıkarına isteklerde bulunmasını önlemek amacıyla bu fermanın hazırlanmasını istemişlerdi. 1856 yılında, sadrazam, dışişleri bakanı ve şeyhülislam ile bu devletlerin elçilerinin katıldığı tartışmalar sonucunda Tanzimat kurallarını tekrarlayan, açıklayan ve genişleten İslahat Fermanı yayınlanmıştı²⁴.

19 Ortaylı, **op. cit.**, s. 99–100.

20 Karal, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi V-Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri 1789-1856**, TTK Yayınları, 7. Baskı, Ankara, 1999, s. 170-172.

21 Berkes, **op. cit.**, s. 214.

22 Ortaylı, **op. cit.**, s. 100,101.

23 **Ibid.**, s. 113.

24 Berkes, **op. cit.**, s. 216.

1856 Islahat Fermanı, yirmi noktada Hıristiyanlar ile Müslümanlar arasında eşitlik sağlamayı amaç edinmiş bir belge niteliğindedir. Fermanı'nın en önemli özelliklerinden bir tanesi, Zimmîlerin hukuki, sosyal ve dini yaşamlarına getirdiği yeniliklerdi. Özellikle, Patriklerin dünyevi yetkilerinin elinden alınması ve böylece onların kendi cemaatleri üzerinde keyfi vergi toplayamayacaklarını belirtmesiydi. Bununla birlikte artık Müslüman ve Zimmîlere vergi konusunda eşitlik sağlanırken, verilecek vergi miktarı da bir kanunla tespit edilecekti. Fermanın en önemli noktalarından biri de, hakların eşitliği yanında görevde de eşitliği getirmesi olup, bundan böyle gayrimüslimlerin de askerlik yapmasına olanak sağlamasıydı²⁵. Bu fermanla söz konusu eşitlik sadece Müslüman ve Zimmî halk arasında değil, Zimmîlerin kendi cemaat liderleriyle de eşitliğini sağlamaktaydı²⁶. Bu eşitlik çerçevesinde, Hıristiyanlar, kendilerine tanınan yeni haklarla, Müslümanların düzeyine getiriliyor ve bu suretle iki din mensuplarının birbirleriyle kaynaştırılmasına çalışılıyordu²⁷.

Islahat Fermanı'nın yayınlanmasıyla Hıristiyan halkların din ve hukuku alanında iki önemli gelişme olmuştur. Bu gelişmelerin birincisi, Hıristiyan cemaatlerin birer ulus olma sürecine girmesidir; ikincisi ise bu "millet"lerin kilise meclislerine ruhbandan olmayan üyelerin konmasıdır. Böylece Hıristiyan cemaatlerde uluslaşma ve laikleşme başlamış olmaktadır. Hıristiyan halkın seçtiği ve ruhbandan olmayan temsilcilerle bu cemaatlerin din, eğitim, idare, maliye ve sivil işler alanlarındaki yetkileri genişlemiştir. Askerlik ödevi ya da bedel karşılığında haracın kaldırılması, mahkemelerde Hıristiyanların yeminini ve tanıklığının kabulü de hesaba katılırsa, bu cemaatlerin birer ulus olmaktan eksik kalan tek yanı toprağa dayalı bağımsız egemenliklerinin olmamasıydı²⁸.

1839 fermanı Müslüman halka bir anayasa vermediği halde, 1856 fermanı genel olarak Hıristiyan "millet"lerin anayasal gelişmesinin başlangıcı ve onların ulusal bağımsızlık isteklerinin bir manifestosu olmuştur²⁹.

---

25 **Ibid.**, s. 259-260.

26 Karal, Enver Ziya, "Osmanlı Tarihi", VI Cilt, TTK yayınları, Ankara, s.1-15.

27 Fahir Armaoğlu, "19. yy. Siyasi Tarihi 1789-1914", TTK basımevi 3. baskı, Ankara, s. 258.

28 **Ibid.**, s. 228.

29 Berkes, **op. cit.**, 218.

Bu fermanla Osmanlı İmparatorluğu'nun asıl düşündüğü, Paris'te yapılan barış görüşmelerinde, Osmanlının içişlerine müdahaleyi engellemektir. Osmanlı Devleti bu fermana dayanarak kendi içişlerine karışamayacağını da açıkça ortaya koydu; ancak büyük devletler fermanın uygulanıp uygulanmadığı konusunda kontrollerini sürdürerek, elçileri aracılığıyla verilen raporlarla müdahale haklarını kullanmaya devam etmişlerdir³⁰.

Kısacası, bu fermanla Avrupa Devletleri, Osmanlıdaki Hıristiyan tebaa üzerindeki himayelerini sağlamlaştırmış ve onlar lehine birçok yeni hak ve imtiyazlar kazanmışlardır³¹.

4. Kanun-i Esasi ve Meşrutiyet Devrimi

1870'lerde başlayan bunalımların siyasal olduğu kadar ekonomik bir boyutu da vardı. Özellikle 1873–74 yılları arasında Anadolu'da kuraklık ve selin bir araya gelişi, kıtlık felaketine yol açmıştı. İmparatorluğun kıtlıktan etkilenmeyen bölgesi olan Balkanlar'da ise artan vergi baskısı yüzünden ciddi hoşnutsuzluklar oluşmuştu³². Yukarıdaki bölümde de belirtildiği gibi ortaya çıkan isyanlar, Osmanlı devletini ciddi bir darboğaza sürüklemiştir.

Bu ürkütücü siyasal ve ekonomik karışıklık ortamında, reformların eyaletlerdeki uygulayıcılarından Mithat Paşa, serasker Hüseyin Avni Paşa, Askeri Mektepler Nazırı Süleyman Paşa ve Şeyhülislam Hayrullah Efendi'nin de içinde bulunduğu önde gelen Osmanlı siyasetçilerinden oluşan bir grup, 30 Mayıs 1876'da bir hükümet darbesi yaptı ve Sultan Abdülaziz'i tahttan indirdi³³. Yerine, Yeni Osmanlılara yakın olan Namık Kemal ve Ziya Paşa vasıtasıyla veliaht Murat, Sultan V. Murat olarak

30

Bozkurt, *op. cit.*, s. 59

31 Ortaylı, İlber, *Tanzimat'tan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği*, Hil Yayınları, 2. Baskı, 1985, s. 49.

32 Zürcher, Erik Jan, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, 7. basım, 2000, İstanbul, s. 110,111.

33 Karal, Enver Ziya., *Osmanlı Tarihi VIII. C.-Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri 1876-1907*, TTK Yayınları, 5. Baskı, Ankara, 2000, s. 213.

tahta geçti. V. Murat tahta çıkmadan önce anayasayı ilan etme sözü vermiş olmasına rağmen anayasayı ilan etmemiş, hattı hümayununda sadece reformlara ilişkin muğlâk bir ifadeye yer vermişti³⁴.

15 Haziran'da Çerkez Hasan adındaki bir kol ağasının kendi kişisel sorunları nedeniyle, bir kabine toplantısı sırasında Hüseyin Avni Paşa'yı, Hariciye Nazırı Reşit Paşa'yı ve birkaç kişiyi tabancayla öldürmesinden sonra, bu olay güç dengesini daha köktenci reformcular lehine değiştirmişti³⁵.

15 Temmuz'da yeni devlet şurasının ilk toplantısında bir anayasa ilan edilmesi kararı alındı ancak Sultan Murat'ın hızla kötüye giden akli durumu yüzünden anayasa uygulamaya konulmadı. Murat'ın tahttan indirilmesinden sonra kardeşi Hamit Efendi'nin tahta getirilmesinden başka seçenek kalmamıştı. 1 Eylül 1876 yılında Hamit Efendi, II. Abdülhamit olarak tahta çıktı³⁶.

Bu arada Balkanlar'da durum daha da kötüleşmişti. Sırbistan'ın Osmanlıya savaş açmasıyla başlayan çatışmalarda, Osmanlının üstün gücüne karşın Sırbistan ateşkes istemek zorunda kalmıştı. Sırbistan'da hayal kırıklığına uğrayan Rus Hükümeti bu sefer Bulgaristan'a yönelerek, Bulgarların yaşadıkları bölgelerde geniş ve kapsamlı reformlar yapılması ve fiili özerklik verilmesi için İstanbul'a baskı yapmaktaydı. İngiltere ise Balkanlar'a ilişkin bir uluslararası konferans düzenlenmesini önermekte ve bunalımları hafifletmeye çalışmaktaydı³⁷.

Aralık 1876'da İstanbul'da yapılan ilk toplantıda, Osmanlı delegesinin Kanun-i Esasi'nin ilan edilmiş olduğunu açıklamasıyla büyük devletler şaşkına dönmüştü. Osmanlılara göre Kanun-i Esasi'nin ilanı ile bütün tebaaya meşrutî haklar verilmiş olduğundan imparatorluğun Hıristiyan bölgelerindeki bütün ıslahat tartışmaları gereksiz hale gelmiş oluyordu³⁸.

---

34 Karal, **Osmanlı Tarihi VII. C.**, s. 354.

35 Zürcher, **op. cit.**, s. 112.

36 Karal, **Osmanlı Tarihi VIII.C.**, **op. cit.**, 1-3.

37 Glenny, **op. cit.**, s. 124-125.

38 Berkes, Niyazi, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, YKY, 7. Baskı, İstanbul, 2005, s. 332-333.

Büyük güçler tarafından yapılan bütün ilave önerileri Babıâli tarafından reddedildi ve sonuç olarak konferans başarısızlıkla sonuçlandı³⁹.

Rusya, Bosna-Hersek'i işgal etmesine rıza göstermek suretiyle Avusturya'nın tarafsızlığını kazandıktan sonra 24 Nisan 1877 yılında Osmanlı'ya savaş ilan etti. II. Abdülhamit 14 Şubat 1878'de, Rus ordusunun neredeyse İstanbul kapılarına gelmesi ve hükümete yönelik açık eleştirilerin artması üzerine Meclis-i Umumi'yi süresiz tatil etti ve Kanun-i Esasi de askıya alınmış oldu⁴⁰.

5. SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğunun Balkanlar'ı fethetmesiyle, bölgeye büyük miktarda Müslüman nüfus yerleştirilmiş, bu ise bölgeyi daha da karmaşık hale getirmiştir. Osmanlı bölgeyi fethettikten sonra oluşturulan "Millet Sistemi", bölgede yaşayan gayrimüslimlerin din, dil ve geleneklerini korumaları açısından çok büyük önem taşımıştı. Bu sistemin kurulmasıyla, Balkanlar'da yaşayan Ortodoks halk kendi kimliklerini koruyabilmiş ve her açıdan geliştirmişlerdir. Ancak Ortodoksların Rum Patrikhanesi'ne bağlanması, Patrikhane'nin de Balkan Ortodokslarını dilsel olarak eritme politikalarından dolayı, Rum Patrikhanesine duyulan öfke Balkan uluslarının bağımsız kiliselerini kurana kadar artarak devam etmiştir. Bu hareketler başlangıçta sadece özerk kilise kurulmasını amaç edinmişse de, daha sonraları bağımsızlık hareketlerine dönüşecek ve nihayet Balkanlar, Balkan Savaşları'ndan sonra Osmanlı egemenliği altından çıkacaklardır.

---

39 Zürcher, **op. cit.**, s.114.

40 Berkes, **op. cit.**, s. 336.

KAYNAKÇA

Alpkaya, Gökçen, “Osmanlı Hukuk Reformu ve Kişi Özgürlükleri (1839-1908)”, **İnsan Hakları Yıllığı**, Cilt 12, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1990., s. 168.

Berkes, Niyazi, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, YKY, 7. Baskı, İstanbul, 2005, s. 60.

Bozkurt, Gülnihal, **Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu**, 1989, Ankara, s. 30-31.

Eryılmaz, Bilal, **Osmanlı Devletinde Millet Sistemi**, Risale Yayınları, İstanbul, 1992, s. 10-15.

Fahir Armaoğlu, “**19. yy. Siyasi Tarihi 1789-1914**”, TTK basımevi 3. baskı, Ankara, s. 258.

İnalcık, Halil, **Tanzimat ve Bulgar Meselesi**, s. 102–105.

Karal, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi V-Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri 1789-1856**, TTK Yayınları, 7. Baskı, Ankara, 1999, s. 170-172.

Karal, Enver Ziya., **Osmanlı Tarihi VIII. C.-Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri 1876-1907**, TTK Yayınları, 5. Baskı, Ankara, 2000, s. 213.

Karpat, Kemal, “Türkler (Osmanlılar)”, **IA, XII/2**, s. 155.

Malcolm, Noel, **Bosna**, çev. Aşkıım Karadağlı, Om Yayınları, İstanbul, 1999, s. 96-97.

Ortaylı, İlber, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İletişim Yayınları, 21. Baskı, İstanbul, 2005, s. 59.

Ortaylı, İlber, **Tanzimat’tan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği**, Hil Yayınları, 2. Baskı, 1985, s. 49.

Runciman, Steven, **Konstantinopolis Düştü**, çev. D. Türkömer, Doğan Yayınları, İstanbul, 1999, s. 55.

Tanör, Bülent, **Osmanlı -Türk Anayasal Gelişmeleri**, Yapı Kredi Yayınları, 13. Baskı, İstanbul, 2005, s. 89,90.

Ürer, Levent, **Azınlıklar ve Lozan Tartışmaları**, Derin Yayınları, İstanbul, 2003, s. 118.

Zürcher, Erik Jan, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, İletişim Yayınları, 7. basım, 2000, İstanbul, s. 110,111.

Witteck, Paul, “Ankara Bozgunundan İstanbul Zaptına” (1402-1455)”, (Çev. Halil İnalcık), **BELLETEN**, VII/2, 1943, s. 566.

MAKEDONYA’NIN AVRUPA BİRLİĞİNE ÜYELİK SÜRECİ VE ÜLKEDEKİ AZINLIKLARA ETKİSİ

Mr. Abdülmecit NUREDİN *

ÖZET

Osmanlı Devleti’nin Balkanlar’dan çekilişiyile birlikte geride önemli oranda azınlık kalmıştır. Makedonya’daki azınlığın hakları ikili ve çok taraflı antlaşmalarla güvence altına alınmışsa da, 1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı ile başlayan ve 1990’da Makedonya’daki sosyalist sistemin yıkılışına kadar geçen süre zarfında ülkedeki azınlıklara yönelik değişik politikaları uygulanıp, ahalinin bir bölümü göçe zorlanmıştır. Soğuk savaş döneminin bitimiyle birlikte Makedonya’da bir dönüşüm süreci gerçekleşmiştir. Bu süreçte, Makedonya’da demokratik sistem tesis edilmiş ve azınlıklar Makedonya siyasi yaşamına girmiştir. Öte yandan, dış politikadaki ana çekim merkezi ise Moskova olmaktan çıkmış ve Brüksel-Washington eksenine kayılmıştır. Bu kapsamda, AB ve NATO üyelik hedefleri, Makedonya için kaçınılmaz hale gelmiştir. Çalışmanın amacı, Makedonya’nın tarihsel süreç içerisindeki dönüşümünü ve Makedonya’nın AB üyelik sürecinin azınlıklara etkisi incelenmektedir.

Anahtar kelimeler: Makedonya, Avrupa Birliği, Azınlık,

ABSTRACT

By the falling back of Ottoman Empire from Balkans, there stayed an important populated minority rearward. Even if the rights of Turkish minority in Macedonia had been guaranteed by bilateral and multilateral treaties, various assimilation policies aimed at Turkish minority were applied during the time, starting from Ottoman-Russia War and lasting to the collapse of socialist system in Macedonia in 1990 and also Turkish population was forced to immigration. A transformation process has become true in Macedonia by the end of Cold War period. In this process, the democratic system has been established in Macedonia and every minority has entered the political life of the country. On the other hand, Macedonia has changed her foreign political route from Moscow to the axis of Washington-Brussels. In this frame, the membership goals to NATO and EU became unavoidable for Macedonia. The purpose of this study is to examine the transformation of Macedonia and minority in historical process and the effects of EU membership process of Macedonia to minority.

Keywords: Macedonia, European Union , Minority

* Üsküp “Kiril ve Metodiy” Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Doktora talebesi.

Giriş

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Avrupa entegrasyonu ve Avrupa'nın geleceği ile ilgili olarak fikir beyan eden ilk devlet adamı Winston Churchill olmuştur. Churchill, 5 Mart 1946 tarihinde, Westminster Kolejinde yaptığı konuşmada: “Avrupa Kitası, Adriyatik Denizi'nden Baltık Denizi'ne doğru uzanan bir Demir Perde ile bölünmüştür. Bu perdenin gerisinde ise, Merkezi ve Doğu Avrupa'nın eski ülkeleri; Varşova, Berlin, Prag, Viyana, Belgrad, Budapeşte, Bükreş ve Sofya bulunmaktadır... Bu, uğruna savaştığımız 'Özgür Avrupa' değildir”¹ ifadesini kullanmıştır. 19 Eylül 1946 tarihinde Zürih Üniversitesinde yaptığı konuşmada² ise, Batı Dünyasında doğal gruplaşmaların bulunduğunu, Birleşik Krallığın da (İngiltere) İngiliz Uluslar Topluluğunun bir parçası olduğunu ve söz konusu gruplaşmaların, Dünya'daki yapılanmayı desteklediğini belirtilmiştir. Bu doğrultuda, İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği yıkım sonrasında, Batı Avrupa ülkelerinin ekonomik gelişmesinde, özellikle başlangıçta, Marshall Planı³ çerçevesinde sağlanan yardımlar büyük rol oynamıştır.

Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nu (AKÇT) Kuran Paris Antlaşmasının imzalanması (1951) ile başlayan, Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nu (AAET) ve Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu (AET) Kuran Roma Antlaşmalarının imzalanması (1957) ile diğer ekonomik sektörlere de yayılarak derinleşen Avrupa bütünleşmesi; 29 Ekim 2004 tarihinde imzalanan ve 1 Kasım 2006 tarihinde yürürlüğe girmesi öngörülen “Avrupa İçin Anayasa (*A Constitution for Europe*)”⁴ ile, Fransa'da 29 Mayıs 2005 tarihinde ve Hollanda'da 1 Haziran 2005 tarihinde gerçekleştirilen halk oylamaları sonuçlarının olumsuz olmakla birlikte, günümüzde gelmiş bulunduğu aşamadan daha da öteye gitmeye hazırlandığı düşünülmektedir. Avrupa'daki bütünleşme süreci, dört genişleme hareketi sonucunda kurucu

---

1 **Winston Churchill** “Sinews of Peace (Iron Curtain Speech)”, Westminster College, Fulton, Missouri/ABD, 5 Mart 1946

2 **Martin Gilbert**, “The Official Biography of Winston Churchill, Never Despair”, Zürih/İsviçre, 19.9.1946 tarihli konuşma, Cilt 8, 1945-65, “Houghton Mifflin Co., 1st American Ed.”, 1991, s. 265-267

3 **George C. Marshall**, “European Recovery Program”, Harvard Üniversitesi, 5 Haziran 1947, “The Department of State Bulletin, Vol XVI”, 15 Haziran 1947, s. 1159-1160 ,ayrıca bkz:**Harry S. Truman**, “1945-1953, Public Papers of the Presidents”, 238. Special Message to the Congress on the Marshall Plan, 19 Aralık 1947

4 **Avrupa İçin Anayasa**, 16.12.2004 tarih ve C 310 sayılı Avrupa Toplulukları Resmi Gazetesi

altı üye ülkeye zaman içerisinde katılan dokuz yeni üye ülke ile, sadece Batı Avrupa ülkelerini kapsayan bir bütünleşme hareketi olmuştur. Merkezi ve Doğu Avrupa (MDA) ülkelerinin AB'ne entegre edilmelerinin önemi, AB'nin genişleme politikası kapsamında birçok kez dile getirilmiştir. AB'nin fikir babalarından biri olan Robert Schuman, 1963 yılındaki değerlendirmesinde, AET'nin elde etmiş olduğu başarının MDA ülkelerine de yayılmasının, Topluluğun bir görevi olduğunu ifade etmiş ve bu ülkelerin Avrupa Topluluğuna (AT) katılmak istemesi halinde, Topluluğun bu yönde gerekli hazırlıkları şimdiden yerine getirmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Tarihsel Süreçten Günümüze: AB'nin Batı Balkanlar Politikası Bağlamında AB-Makedonya İlişkileri

Sovyet Blokunda yaşanan dağılma sürecinin bir sonucu olarak, AT ile “Karşılıklı Ekonomik

Yardım Konseyi (‘Council For Mutual Economic Assistance- CMEA/ COMECON’)” arasında, 25 Haziran 1988’de imzalanan *Ortak Bildiri*⁵ ile taraflar birbirlerini resmen tanımışlardır.

AB ile MDA ülkeleri arasındaki ilişkiler her alanda gelişirken, 25 Haziran 1991 tarihinde eski

Yugoslavya Federal Sosyalist Cumhuriyeti (Yugoslavya) ülkelerinden Hırvatistan ve Slovenya bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. AB'nin, 1992 yılı Ocak ayında bu ülkeleri bağımsız ülke olarak tanıdığını ilan etmesi⁶ ile, AB-Batı Balkan⁷ ülkeleri ilişkileri gelişmeye başlamıştır. Ancak, Hırvatistan ve Slovenya'nın bağımsızlıklarını ilan etmelerinin ardından başlayan savaş nedeniyle, Slovenya⁸ hariç, Batı Balkan ülkeleri ile ilişkilerde önemli ilerlemeler sağlanamamıştır. Savaş, 12 Kasım 1995 tarihinde imzalanan “Erdut Anlaşması” ve 14 Aralık 1995 tarihinde imzalanan “Dayton/Paris

5 22 Haziran 1988 tarih ve 88/345/EEC sayılı Konsey Kararı, 24.06.1988 tarih ve L 157 sayılı Avrupa Toplulukları Resmi Gazetesi, s. 34-35 AET ve Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi’ arasında resmi ilişkilerin başlatılması hakkında Ortak Deklarasyon

6 Avrupa Parlamentosu İlke Kararı, 17.2.1992 tarih ve C 039 sayılı Avrupa Toplulukları Resmi Gazetesi, s.130, Hırvatistan ve Slovenya'nın resmen tanınmasına dair Konsey Kararı hakkında

7 Eski Yugoslavya Federal Sosyalist Cumhuriyeti ülkeleri Bosna–Hersek, Hırvatistan, Makedonya ve Yugoslavya Federal Cumhuriyeti (Sırbistan-Karadağ) ile Arnavutluk’tan oluşan bölge, AB tarafından “Batı Balkanlar” olarak adlandırılmaktadır

8 AB-Slovenya ilişkileri, AB-MDA ülkeleri ilişkileri çerçevesinde gelişmiş ve Slovenya 1 Mayıs 2004 tarihinde AB üyesi olmuştur.

Anlaşması” ile son bulmuştur. Batı Balkanlar Bölgesi’nde istikrar ve barış ortamının sağlanmaya başlamasıyla, AB-Batı Balkan ülkeleri ilişkileri de gelişmeye başlamıştır.

Nitekim, dıplomatik temsilciliklerin atanması ile, mali yardımlar ve ticari anlaşmalar neticesinde MDA’nın da Avrupa’nın bir parçası olduğu vurgulanmıştır.⁹

Makedonya’nın PHARE Programına Üyeliği

AB, bir yandan MDA ülkeleri ile ekonomik, ticari ve siyasi ilişkilerini geliştirirken, bir yandan da bu ülkelerde yaşanan dönüşüm sürecini, sağladığı mali yardımlarla desteklemiştir. Bu çerçevede, Konsey, 18 Aralık 1989 tarihinde, Komisyonun Polonya ve Macaristan’a yapılacak yardımlara ilişkin önerisi¹⁰ doğrultusunda, Avrupa Parlamentosunun olumlu görüşünü de alarak, “*EEC 3906/89*” sayılı *Tüzüğü*¹¹benimsemiştir. Böylece, *PHARE Programının* hukuki çerçevesi belirlenmiştir. PHARE Programı ile ilgili bilgiler “Mali Yardımlar ve Krediler” başlığı altında verilmektedir. PHARE programından yararlanan Makedonya ,2001 yılından itibaren Batı Balkan ülkeleri için oluşturulan *CARDS Programına*¹² dahil edilmiştir.

AB Mali Yardımları ve CARDS Programı

AB’nin bölge ülkelerine yönelik yardımları, 1990’lı yılların ilk yarısında, Dayton/Paris ve Erdut Anlaşmalarının uygulanmasına katkı sağlamak amacıyla *ECHO*¹³ ve *OBNOVA*¹⁴ Programları çerçevesinde verilen acil yardımlardan oluşmaktadır. 1997 yılından itibaren ise, PHARE Programı vasıtasıyla da yardım sağlanmaya başlanmıştır. Anılan Programlar

---

9 Драган Тилев, “Договорните Односи на Република Македонија со Европските Заедници и Потенцијалните Користи”, **Евродилалог**, s.13, 2002, Üsküp

10 “**COM(89) 536 final**”, 24.11.1989 tarih ve C 296 sayılı Avrupa Toplulukları Resmi Gazetesi

11 28.12.1989 tarih ve L 375 sayılı Avrupa Toplulukları Resmi Gazetesi

12 “**CARDS: Community Assistance for Reconstruction, Development and Stability in the Balkans**”

13 **ECHO: European Commission Humanitarian Aid Organisation**

14 **25.7.1996 tarih ve 1628/96/EC sayılı EC sayılı Konsey Tüzüğü**, 14.8.1996 tarih ve L 204 sayılı

Avrupa Toplulukları Resmi Gazetesi, s. 1-5 (“Relating to aid for Bosnia and

Herzegovina, Croatia, the

Federal Republic of Yugoslavia and the former Yugoslav Republic of Macedonia”)

çerçevesinde, 1990-2000 döneminde bölge ülkelerine 5.55 milyar Euro toplam yardımdan Makedonya'ya 411 milyon euro yardım sağlanmıştır.

Avrupa Ortaklığı Belgeleri

Avrupa Ortaklığı belgelerinin genel çerçevesi ile ilgili 533/2004/EC sayılı Konsey Tüzüğü'nün kabulü ertesinde, Komisyon, 30 Mart 2004 tarih¹⁵ ve Makedonya için COM(2004)204 sayılı, öneriyi Konseye iletmiştir.

İstikrar ve Ortaklık Anlaşmaları

AB tarafından öngörülen reformlara uyum sağlayan Batı Balkan ülkeleri ile “*İstikrar ve Ortaklık Anlaşması* (*‘Stabilisation and Association Agreement-SAA’*)” imzalanmaktadır. Anlaşmalarla, Batı Balkan ülkelerinin AB üyeliğine hazırlanmasının yanı sıra bölgede siyasi istikrarın sağlanması da amaçlanmaktadır.

Makedonya İçin Fizibilite Raporları

Komisyon:16 Haziran 1999 tarih ve COM(1999) 300 sayılı Makedonya hakkındaki Fizibilite Raporunda;¹⁶ Batı Balkan ülkeleri arasında, eksiklikleri bulunmakla birlikte, İstikrar ve Ortaklık Anlaşması görüşmelerine en hazır durumda bulunan Makedonya ile anlaşma görüşmelerin başlamasını önermiştir. Buna mütaküben Feria Zirvesinden çıkan karara istinaden, Makedonya ile AB arasında bir İstikrar ve Ortaklık Anlaşması imzalanmasına önelik müzakere süreci başlatılmıştır.¹⁷

15 **30 Mart 2004 tarih ve COM(2004)203 ilâ 206 sayılı Konsey Karar Önerileri** (“On the principles, priorities and conditions contained in the European partnership with, respectively, Albania, the FYR. Macedonia, Bosnia and Herzegovina, Serbia and Montenegro including Kosovo as defined by the

United Nations Security Council Resolution 1244 of 10 June 1999”)

16 **16 Haziran 1999 tarih ve COM(1999)300 sayılı Komisyon Raporu**, Makedonya ile İstikrar ve Ortaklık Anlaşması Müzakerelerinin başlatılmasına dair Fizibilite Raporu

17 Feria Zirvesi Sonuç Bildirgesi, “Bulletin of the EU, No:6/2000”, paragraf I.49.66-69

AT-Makedonya İstikrar ve Ortaklık Anlaşmasının ticari hükümlerini yürürlüğe konulmasını temin etmek amacıyla imzalanan Geçiş Anlaşması¹⁸ 9 Nisan 2001 tarihinde imzalanmış ve 1.6.2001 tarihinde yürürlüğe girmiş olmakla birlikte, geçiş anlaşması, Makedonya'yı GSP sistemi dışına çıkarmamıştır. Ancak, 18 .12.2001 tarih ve 2487/2001/ECsayılı Komisyon Tüzüğü¹⁹ ile Makedonya GSP sistemi dışına çıkarılmıştır.

Makedonya'nın AB ile İlişkileri (Ahdi Durum)

Fizibilite Raporu	COM(1999)300 final ¹
-Geçiş Anlaşması	2001/330/EC ²
- İmza tarihi:	09.04.2001
- Yürürlüğe giriş:	01.06.2001
Ortaklık Anlaşması	2004/239/EC ³
- İmza tarihi:	09.04.2001
- Yürürlüğe giriş:	01.04.2004
Üyelik Başvurusu	22.04.2004 ⁴
- Adaylık Statüsü	17 Aralık 2005
- Müzakere Tarihi	-
- Tam Üyelik	-

Makedonya'nın AB Topluluk Programlarına Katılımı

Selanik Zirvesi Sonuç Bildirgesinde, Batı Balkan ülkeleri ile ilgili olarak Konsey tarafından 16 Haziran 2003 tarihinde alınan kararların ve bu kararların eki olan Selanik gündeminin benimsendiği açıklanmıştır.²⁰ Böylece, Konsey, Topluluk Programlarının ve Ajanslarının Batı Balkan ülkelere açılmasını kararlaştırmıştır.

18 04.05.2001 tarih ve L 124 sayılı Avrupa Toplulukları Resmi Gazetesi

19 **18 .12.2001 tarih ve 2487/2001/EC sayılı Komisyon Tüzüğü**, 19.12.2001 tarih ve L 335 sayılı Av. Top. Resmi Gazetesi ("Amending Council Regulation (EC) No 2007/2000 as regards trade relations with Bosnia and Herzegovina, the R. Croatia, the FYR. Macedonia and the Republic of Slovenia")

20 Selanik Zirvesi, **op.cit.**, paragraf 41

Batı Balkan ülkelerinin Topluluk Programlarına katılımları hakkında ayrı ayrı çerçeve anlaşmalarının onaylanmasına dair karar taslaklarını iletmış ve Konsey 22 Kasım 2004 tarihinde çerçeve anlaşmaların imzalanmasını kararlaştırmıştır. Böylece, 24 Topluluk Programı, Makedonya'ya 25.10.2004²¹ tarihi itibarıyla açmıştır: Söz konusu Topluluk Programları: Ayrımcılık ile Mücadele, 2001-2006 (“Combating Discrimination”)²², Sosyal Dışlanmayla Mücadele, 2002-2006 (“Combating Social Exclusion”)²³, Tüketici Politikası, 2004-2007 (“Consumer Policy”)²⁴, Eğitim ve Staj, 2004-2006 (“Education and training”)²⁵, Avrupa Vatandaşlığı, 2004-2006 (“European citizenship”)²⁶, Kamu Sağlığı, 2003-2008 (“Public Health”)²⁷, Kültür 2000, 2000-2006 (“Culture 2000”)²⁸, Gümrükler, 2003-2007, (“Customs”)²⁹, “Daphne II”, 2004-2008 (“Daphne II programme”),³⁰, “eİçerik+”, 2004-

21 **COM(2004)729-1 ilâ 5 sayılı Konsey Karar Önerileri**, sırasıyla, Arnavutluk, Bosna-Hersek, Hırvatistan, Makedonya ve Sırbistan-Karadağ'ın Topluluk Programlarına katılımına dair 04.02.2004 tarih ve L 030 sayılı Avrupa Toplulukları Resmi Gazetesi, s. 6-14

22 **27 Kasım 2000 tarih ve 2000/751/EC sayılı Konsey Kararı**, 02.12.2000 tarih ve L 303 sayılı Avrupa Toplulukları Resmi Gazetesi, s.23-28

23 **07 Aralık 2001 tarih ve 50/2002/EC sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Kararı**, 12.01.2002 tarih ve L 010 sayılı Avrupa Toplulukları Resmi Gazetesi, s. 1-7

24 **08 Aralık 2003 tarih ve 20/2004/EC sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Kararı**, 09.01.2004 tarih ve L 005 sayılı Avrupa Toplulukları Resmi Gazetesi, s. 1-7

25 **21 Nisan 2004 tarih ve 791/2004/EC sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Kararı**, 30.4.2004 tarih ve L 138 sayılı Avrupa Toplulukları Resmi Gazetesi, s. 31-39

26 **26 Ocak 2004 ve 2004/100/EC sayılı Konsey Kararı**, 04.02.2004 tarih ve L 030 sayılı Avrupa Toplulukları Resmi Gazetesi, s. 6-14

27 **23 Eylül 2002 tarih ve 1786/2002/EC sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Kararı**, 9.10.2002 tarih ve L 271 sayılı Avrupa Toplulukları Resmi Gazetesi, s. 1-11

28 **14 Şubat 2000 tarih ve 508/2000/EC sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Kararı**, 10.3.2000 tarih ve L 063 sayılı Avrupa Toplulukları Resmi Gazetesi, s. 1-9 **508/2000/EC sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Kararı Değiştiren 31.03.2004 tarih ve 626/2004/EC sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Kararı**, 03.04.2004 tarih ve L 099 sayılı Avrupa Toplulukları Resmi Gazetesi, s. 3

29 **11 Şubat 2003 tarih ve 253/2003/EC sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Kararı**, 12.2.2003 tarih ve L 036 sayılı Avrupa Toplulukları Resmi Gazetesi, s. 1-6

30 **21 Nisan 2004 tarih ve 803/2004/EC sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Kararı**, 30.04.2004 tarih ve L 143 sayılı Avrupa Toplulukları Resmi Gazetesi, s. 1-8

2008 (“eContent Plus”)³¹, “eÖğrenim”, 2004-2006 (“eLearning”)³²,
“Erasmus Mundus”, 2004-2008 (“Erasmus Mundus”)³³,
Fiscalis, 2003-2007 (“Fiscalis programme”)³⁴,
Kadın-Erkek Eşitliği, 2001-2006 (“Gender Equality”)³⁵,
Herkül, 2004-2006 (“Hercule programme”)³⁶,
Akıllı Enerji Avrupa, 2004-2006 (“Intelligent Energy Europe”)³⁷,
“Life”, 2000-2006 (“ Life”, 2000-2006)³⁸,
“Leonardo da Vinci II”, 2000-2006 (“Leonardo da Vinci II”)³⁹,
“Marko Polo”, 2003-2010 (“Marco Polo Programme”)⁴⁰,
“Basın+”, 2001-2006 (“Media Plus”)⁴¹,
6’ncı Çerçeve Programı, 2002-2006 (“Sixth RTD Framework

---

31 **21 Nisan 2004 tarih ve 803/2004/EC sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Kararı**, 30.04.2004 tarih ve L 143 sayılı Avrupa Toplulukları Resmi Gazetesi, s. 1-8

32 **COM(2004)96** (Onay aşamasındadır)

33 **05 Aralık 2003 tarih ve 2318/2003/EC sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Kararı**, 30.12.2003 tarih ve L 345 sayılı Avrupa Toplulukları Resmi Gazetesi, s. 1-8

34 **03 Aralık 2002 tarih ve 2235/2002/EC sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Kararı**, 17.12.2002 tarih ve L 341 sayılı Avrupa Toplulukları Resmi Gazetesi, s. 1-5

35 **20 Aralık 2000 tarih ve 2001/51/EC sayılı Konsey Kararı**, 17.1.2001 tarih ve L 017 sayılı Avrupa Toplulukları Resmi Gazetesi, s. 22-29

36 **21 Nisan 2004 tarih ve 804/2004/EC sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Kararı**, 30.4.2004 tarih ve L 143 sayılı Avrupa Toplulukları Resmi Gazetesi, s. 9-14

37 **26 Haziran 2003 tarih ve sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Kararı**, 15.7.2003 tarih ve L 176 sayılı Avrupa Toplulukları Resmi Gazetesi, s. 29-36

38 **17 Temmuz 2000 tarih ve 1655/2000/EC sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü**, 28.07.2000.12.2000 tarih ve L 192 sayılı Avrupa Toplulukları Resmi Gazetesi, s. 1-10 **1655/2000/EC sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğünü Değiştiren 15 Eylül 2004 tarih ve 1682/2004/EC sayılı Tüzük**, 05.10.2004 tarih ve L 308 sayılı Avrupa Top. Resmi Gazetesi, s. 1-5

39 **26 Nisan 1999 tarih ve 1999/382/EC sayılı Konsey Kararı**, 11.06.1999 tarih ve L 146 sayılı Avrupa Toplulukları Resmi Gazetesi, s. 33-47

40 **22 Temmuz 2003 tarih ve 1382/2003/EC sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü**, 02.08.2003 tarih ve L 196 sayılı Avrupa Toplulukları Resmi Gazetesi, s. 1-6

41 **20 Aralık 2000 tarih ve 2000/821/EC sayılı Konsey Kararı (Düzeltilme)**, 31.12.2000 tarih ve L 336 sayılı Avrupa Toplulukları Resmi Gazetesi, s. 82-91 **2000/821/EC sayılı Konsey Kararını Değiştiren 29 Nisan 2004 tarih ve 846/2004/EC sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Kararı Tüzük**, 30.4.2004 tarih ve L 157 sayılı Av. Top. Res. Gaz., s. 4-6

Programme”)⁴², “Socrates II”, 2000-2006 (“Socrates II”)⁴³
Gençlik, 2000-2006 (“Youth”)⁴⁴,

AT’nun Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi’ne Makedonya’nın Katılımı

20 Kasım 2000 tarih ve 2563/2000/EC sayılı Konsey Tüzüğü ile, Makedonya’yı sisteme dahil edecek şekilde ilgili mevzuatı değiştirmiştir. AT-Makedonya İstikrar ve Ortaklık ticari hükümlerini vakit kaybetmeden yürürlüğe konulmasını temin etmek amacıyla imzalanan Geçiş Anlaşması⁴⁵ 9 Nisan 2001 tarihinde imzalanmış ve 1.6.2001 tarihinde yürürlüğe girmiş olmakla birlikte, geçiş anlaşması, Makedonya’yı GSP sistemi dışına çıkarmamıştır. Ancak, 18.12.2001 tarih ve 2487/2001/EC sayılı Komisyon Tüzüğü⁴⁶ ile Makedonya GSP sistemi dışına çıkarılmıştır.

AB’ye Bütünleşme Sürecinde Azınlıkların Statükosuna Etkisi

Balkanlarda 1990’lı yıllarda süregelen savaşta, Makedonya’nın taraf tutmayarak ve gerek Bosna-Hersek, gerekse Kosova savaşları esnasında iç dengeleri de kontrol ederek, sözkonusu ülkelerden gelen sığınmacıları kabul etmiştir. Özellikle, 1999 yılından itibaren 150.000 Kosova vatandaşının, Makedonya’ya akın etmesi ülkenin demografik yapısındaki muhtemel değişikliği, Makedonya devleti “bölgenin barış adası” statüsüne gelmiştir. Ülkenin bağımsızlığını ilan etmesinden mütakiben, anayasada yapılan değişiklikler ile ülkede yaşayan birçok topluluk azınlık konumuna düşmüştür. Ülkedeki azınlık sorunu 90’lı yıllarda devam etmesine karşılık

42 27 Haziran 2002 tarih ve 1513/2002/EC sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Kararı,

29.08.2002 tarih ve L 232 sayılı Avrupa Toplulukları Resmi Gazetesi, s. 1-33

43 24 Ocak 2000 tarih ve 253/2000/EC sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Kararı, 03.02.2000 tarih ve L 028 sayılı Avrupa Toplulukları Resmi Gazetesi, s. 1-15

44 13 Nisan 2000 tarih ve 1031/2000/EC sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Kararı, 18.05.2000

tarih ve L 117 sayılı Avrupa Toplulukları Resmi Gazetesi, s. 1-10

45 04.05.2001 tarih ve L 124 sayılı Avrupa Toplulukları Resmi Gazetesi

46 18.12.2001 tarih ve 2487/2001/EC sayılı Komisyon Tüzüğü, 19.12.2001 tarih ve L 335 sayılı Av.Top. Resmi Gazetesi (“Amending Council Regulation (EC) No 2007/2000 as regards trade relations with Bosnia and Herzegovina, the R. Croatia, the FYR. Macedonia and the Republic of Slovenia”)

uluslararası camianın dikkatini çekecek boyutta bir gerginliğin yaşanmaması sorunu 2001 yılında krizin başlamasına kadar devam etmiştir. Makedonya 1995 yılından beri üye olduğu Avrupa Konseyinin, Milli Azınlıkların Korunması Çerçeve Konvansiyonu, 1996 yılında imzalayıp, 1998 yılında parlamento tarafından kabul edilerek,⁴⁷ pratikte uygulanması gereken düzeye ulaşamamıştır.⁴⁸

Lakin, ülkedeki azınlıkların mevcut anayasadan hoşnut olmayışı 2001 yılında patlak veren iç savaşla zirveye ulaşmıştır. AB, ABD ve diğer batılı ülkelerin devreye girmesiyle taraflar arası bir anlaşmaya varılarak, azınlık haklarının ıslahı yönünde anayasada bazı değişikliklerin yapılmasının önünü açan Ohri Çerçeve Anlaşması, imzalanmıştır. Yapılan değişiklik sonucu, ülkedeki azınlık haklarının ülke anayasası ve AB kriterleri dikkate alınması, ülkenin AB sürecinde azınlıklara pozitif etki etmiştir. Bu süreçte, AB mevcut yapının düzeltilmesi için AB, sivil kriz yönetimi çerçevesinde 2001’de 10,3 milyon Euro ve 2002’de 63.50 milyon Euro yardımda bulunarak,⁴⁹ güvenliğin sağlanması konusunda Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikasını test etme imkânına ulaşmıştır. 31 Mart 2003’de AB, kod adı Concordia olan askeri misyonunu Makedonya’ya göndermiştir. Misyonun amacı; Makedonya hükümet birimlerine özellikle sınır ve bölge güvenliğinin sağlanması ve Ohrid Antlaşması’nın yürütülmesinde yardımcı olması için misyonda toplam 26 ülkeden 400 asker görev almıştır.⁵⁰ Concordia, 15 Aralık 2003’de sonlandırılmış ve Makedonya hükümetinin talebi üzerine AB bölgeye Proxima kod adıyla polis misyonunu (EUPOL) göndermiştir.⁵¹ Bu şekilde Makedonya, AB ile hem siyasi hem de güvenlik politikalarının uygulamaları neticesinde, AB’nin dikkatini ülkeye çekmeyi başarmıştır. Ülkede süyasi istikrarın tesis edilmesiyle birlikte 2004’ yılında AB ne üye olabilmek için yapılan başvuru 2005 yılında kabul AB tarafından kabul edilmiştir. Lakin Yunanistan’ın isim itilafı yüzünden ülkeye müzakere tarihi verilmemiştir. Lizbon Anlaşmasının yürürlüğe girmesiyle birlikte AB Konsey kararlarının “çifte çoğunluk” şartı ile esas alınması

47 Milli azınlıkların korunmasına ait çerçeve konvansiyonun bildirisi, Avrupa Konseyi, Strazbur, 1995 y., 23-24. sayfa

48 Makedonya Cumhuriyeti “ne ait Avrupa Komisyonu Raporu, Kasım,2007

49 Catriona Mace, ‘Operation Concordia: Developing a European Approach To Crisis Management?’, *International Peacekeeping*, Vol. 11, No. 3, Autumn 2004, s. 475.

50 Concordia, EUFOR Mission in fyr Macedonia, <<http://www.delmkd.cec.eu.int/en/Concordia/main.htm>>, (17.5.2006).

51 David Scannell, ‘Financing ESDP Military Operations’, *European Foreign Affairs Review*, Vol. 9, 2004, s. 534.

kriteri, ülkenin isim konusunda netice olarak “çözumsuzlük” durumunda bile AB ile müzakerelere başlaması muhtemeldir. Ülkenin, AB’ye üyelik başvuru tarihinden itibaren, gerçekleştirmiş olduğu reformlar sonucunda; belge güvenliği, yasadışı göç, kamu düzeni, dış ilişkiler ve temel haklar konularında gerekli kriterleri yerine getirdiğinden, şengen alanında vizesiz seyahat⁵² yıl sonu itibari ile yürürlüğe girmiştir.

Ohri Çerçeve anlaşmasının tamamen uygulanması, Makedonya Cumhuriyeti’nin AB üyeliği sürecinde önemli bir hususu teşkil etmektedir. Özellikle, Yunan vetosuna takılan Makedonya’nın, ülkedeki azınlıkların da AB sürecindeki entegrasyon ve dönüşümü oldukça önemlidir. Lakin, Yunanistan ile yaşanan isim ihtilafında, azınlıkların konuya müdahil olmaması, entegrasyonun gerçekleşmesi için zaman faktörünün de önemi ortaya çıkmaktadır.

---

52 http://www.delmkd.ec.europa.eu/en/information_sources/press_releases_2009/pdf/COUNCIL_REGULATION%20No_539_2001.pdf

SONUÇ

Özellikle, 2001 Ohri Çerçeve anlaşmasının imzalanması ve yürürlüğe girmesinden mütakiben, Batı kurum ve kuruluşları yönündeki entegrasyon süreci ivme kazanmıştır. Özellikle anayasada yapılan değişiklikler ve AB standartlarına uygun mevzuat değişiklikleri ülkenin AB ve NATO'ya üye olması için sadece Yunan engelini aşması kalmıştır. Ülkedeki azınlıklar ise, gerek Makedonya'nın ulusal mevzuatıyla gerekse uluslar arası antlaşmalarla azınlık hakları garanti altına alınmış olmasına kaşın, tarihsel süreç içerisinde Makedonya Türkleri, bir getto toplumu olarak sisteme tam entegre olamamanın sıkıntısını çekmektedir.

Makedonya Türkleri, milli benliklerine sonuna kadar sahip çıkan bir dış Türk grubu olarak karşımızda durmaktadır. Ülkedeki Türk azınlık Sosyalizm sonrası dönemde partileşme sürecine girerek, demokratikleşme sürecinde katılımıyla aktif, uygulamadaki yetersizliği ile pasif bir rol almıştır.

Geçmişe nazaran, günümüzde Makedonya azınlıkları, siyasi partiler aracılığıyla, Makedonya yönetiminde söz sahibi olmuş ve ülkenin siyasi dengelerinde kilit konuma gelmiş durumdadır.

1990 sonrası dönemde Makedonya'da yaşanan geçiş dönemine paralel olarak, yönetim iç ve dış politika stratejilerinde köklü değişikliklere gitmiştir.

Soğuk savaş döneminin bitmesiyle birlikte Makedonya dış politikadaki rotasını Batı dünyasına çevirirken;Avroatlantik kurumlara üyelik hedefleri Makedon dış politikasının ana hedefini oluşturmuştur. İç politikada ise, daha önce uygulanan azınlık politikaları, Ohri Çerçeve Anlaşması ile terk edilmiş, azınlık haklarına ilişkin konularda reform hareketleri kendisini göstermiştir.

Yapılan anayasal reformların Makedonya iç dinamiklerinin doğal bir sonucu olarak görülse de, sosyalizm sonrası dönemdeki uygulamaların uluslararası camiada oluşan tepkinin ve Makedonya'nın Batı'yla entegrasyon sürecinin söz konusu duruma önemli katkıları olmuştur.

Makedonya'nın azınlık hakları konusunda uzun bir yol kat ettiği açıktır.

Ancak, gelinen noktada ülkede “binasyonel uygulamaların” Ohri Çerçeve anlaşmasının belkemiğini oluşturan hakça temsil ilkesinin açıkça ihlal edildiği de göz ardı edilemez bir unsurdur.

Özelikle, nüfusa göre devlet dairelerinde temsil edilmeme, Türkçe eğitimindeki; kadro, kitap ve uygulamadaki aksaklıklar olmak üzere, Türkçe yayın hayatına ilişkin yetersizlikler mevcuttur.

Bunun yanı sıra, Makedonya Türklerinin sosyo-ekonomik hayatında önemli aşınmalar söz konusudur. Ayrıca, ülke nüfusunun üçüncü topluluğunu oluşturan Makedonya Türkleri, 1991 Makedonya Anayasası’nda “anadili eğitim” haklarının ülke geneline uygulanmadığı aşıkardır.

Sonuç olarak, 1990 sonrası dönemde Makedonya’nın AB üyelik sürecine paralel olarak ülkedeki azınlıklar da, azınlık hakları bağlamında bir dönüşüm süreci içerisine girmiştir. Halen birçok sorunun mevcut bulunmasına karşın, azınlık Türkleri sadece Makedonya’nın değil; aynı zamanda AB sisteminin bir parçası haline gelmesi için çaba sarfetmesi gerekmektedir.

(Footnotes)

1 COM(1999)300final, **op.cit.**

2 **9 Nisan 2001 tarih ve 2001/330/EC sayılı Konsey Kararı**, 4.5.2001 tarih ve L 124 sayılı Avrupa Toplulukları Resmi Gazetesi, s. 1-195 (“On the conclusion of the Interim Agreement on trade and traderelated matters between the European Community, of the one part, and the former Yugoslav Republic of Macedonia, of the other part” ve “Interim Agreement on trade and trade-related matters between the European Community, of the one part, and the former Yugoslav Republic of Macedonia, of the other part”)

3 **23 Şubat 2004 tarih ve 2004/239/EC, EURATOM sayılı Konsey ve Komisyon Kararı**, 20.3.2004 tarih ve L084 sayılı Avrupa Toplulukları Resmi Gazetesi, s. 1-193 (“Concerning the conclusion of the Stabilisation and Association Agreement between the European Communities and their Member States, of the one part, and the former Yugoslav Republic of Macedonia, of the other part”)

4 “Bulletin of the EU, No: 3/2003”, paragraf 1.6.74

KAYNAKÇA

Avrupa Toplulukları Resmi Gazetesi (çeşitli sayılar)

“Bulletin of the European Communities”, (çeşitli sayılar)

Catriona Mace, ‘Operation Concordia: Developing a European Approach To Crisis Management?’, *International Peacekeeping*, Vol. 11, No. 3, Autumn 2004

David Scannell, ‘Financing ESDP Military Operations’, *European Foreign Affairs Review*, Vol. 9

Драган Тилев, “Договорните Односи на Република Македонија со Европските Заедници и Потенцијалните Користи”, **Евродилалог**, 2002, Üsküp

George C. Marshall, “European Recovery Program”, Harvard Üniversitesi, 5 Haziran 1947, “The Department of State Bulletin, Vol XVI”, 15 Haziran 1947

Harry S. Truman, “1945-1953, Public Papers of the Presidents”, 238. Special Message to the Congress on the Marshall Plan, 19 Aralık 1947

Martin Gilbert, “The Official Biography of Winston Churchill, Never Despair”, Zürih/İsviçre, 19.9.1946 tarihli konuşma, Cilt 8, 1945-65, “Houghton Mifflin Co., 1st American Ed.”, 1991

Makedonya Cumhuriyeti “ne ait Avrupa Komisyonu Raporu, Kasım, 2007

Winston Churchill “Sinews of Peace (Iron Curtain Speech)”, Westminster College, Fulton, Missouri/ABD, 5 Mart 1946

2 Mayıs 1995 tarih ve COM(95)163 sayılı Beyaz Kitap (“White Paper: Preparation of the Associated Countries of the Central and Eastern Europe for Integration into the Internal Market of the Union”)

